M Y K O L A S   V A I T K U S

SU MINIJA Į BALTIJĄ

Atsiminimai

I

Nidos Knygų Klubo Leidinys Nr. 41, 1962.

Printed by NIDA PRESS,
1-2, Ladbroke Gardens, London, W.11.

GROŽIO ATKALNĖSE

Pasiteisinimas

1958 metų rugpiūčio 1 dieną iš savo tylaus Peace Dale kelioms dienoms išvykau toli į šiaurę, į vasarvietę Maine valstybėje, netol Kanados. Išvykau ne vienas: ten mane nusivežė mieli mano kaimynai — profesorius Michal Zawadzki su žmona Danuta, sūnum Romanu ir dar vienu jaunu mokslininku Tadeuszu Lenartowiczium (visi lenkai varšuviečiai).

Kelionė ilgoka — 380 mailių, bet puikiais Maino keliais, per vešlias girias, per lėtas upes, pro tylius ežerus, nė kiek nepailgo. Ir štai prieš pusnaktį atsidūrėme Apalačių kalnyno papėdėje, prie Flagstaf ežero, kur skaidrioj mėnesienoj, nakties užburtos, tvyro salelės auksu pašiurpusiam vandeny.

Kas anapus tų ramių amžinai tylių kalnų, šiaurės rytų link? — Atlantas... O anapus

jo — Tėvynė... Kur bėga tie slėpiningi ežero vandens regimais ir požeminiais keliais? Į Atlantą... O ten, anapus okeano gelmių? Tėvynė...

Gi aš, jos krislas, štai čia kažkur taip toli nuo jos... ir vienas, vienas svetimam krašte, tarp svetimų žmonių...

Ir stvėrė užu širdies toks ilgesys... Skristi tenai, ton Tėvynėn, ton brangiojon! Skristi bent mintim, nes kūnu nebelemta... Aplankyti tas gyventąsias vietas, tokias mielas, tokias gražias... Pergyventi vaizduotėje tą ilgą savo praeitį, kur laiko perspektyvoj tokia skaisti, kaip jaunas sapnas, tokia artima, tokia sava, kaip sielos atspindys tavo gyvenimo upelio veidrody... Te gyvai ir giliai suaidi širdy Praradimo Simfonijos...

Tad skristi à la recherche du temps perdu!

Bet nejaugi mūsų praeitis yra prarastas laikas? O ne, ne! Netuščiai mūsų nuostabioji kalba apie praeituosius dalykus sako, jog jie yra buvę! Taip! yra buvę! Ir netgi Visagalybė neįstengtų padaryti, kad jie būtų nebuvę. Jie tebėra tikrai. Ir ne vien tamsioj mūsų atminties gelmėj, o ir kaip pasėkos to, kas buvo, pasilieka esamoje tikrovėje — mūsų būtybėje, mūsų gyvenime ir mūsų aplinkoj, kurią jie labiau ar mažiau paveikė... Ir pasiliks bei veiks per visas amžinybes...

Tad skrisiu ten atgal į savo praeitį, į pačią jos aušrą, susirasti to, kas yra man buvę,

susisieti glaudžiai ir, sugrąžinus laiko tėkmę atgal, vėl perplaukti gyvenimo upe nuo savo pradžios iki šiandien...

Tačiau lasysiu ne visus gyvenimo momentus, o daugiau šviesiuosius krislus, ir iš tų — pirmiausia kas gražu, netgi kas labiau ar mažiau meniškai gražu. Ir pavadinsiu tuos praeities krislus „GROŽIO ATKALNĖSE“. O pirmosios knygos vardas tebūna „SU MINIJA Į BALTIJĄ“.

SU MINIJA Į BALTIJĄ

1.

KUR LŪŠNELĖ SAMANOTA

Kuris buvo mano pirmasis grožinis įspūdis, kai pradėjau ne vien žiūrėti, o ir regėti?

Žinoma, šviesa, o joje krutą ar stūgsą įvairių būtybių pavidalai. Ar jie gražūs, ar ne — tai tik daug vėliau paaiškėjo. O iš pradžių jie tik buvo įdomūs ir dažniausiai malonūs matyti. Betgi ilgainiui patyriau, jog esama ir tokių, kur nemalonūs matyti. Iš pastarųjų apie kai kuriuos vyresnieji pareiškė: „Fui, negražus!“ Ir aš visai sutikau. Ypač gražūs man atrodė mamytės šypsnis bei žvilgis... O greit atsivėrė man ir platesnis grožio lobynas — užburtasis pasaulio sodas — dangaus ir žemės stebuklai — ir mažoji dvasia nustebusi nudžiugo.

O kuris buvo mano pirmasis gražus įspūdis, kurį jaunutė ausis pagavo?

Nebeįmanoma pasakyti. Šiaip ar taip, tikrai vienas iš pirmųjų ausiai gražiausiųjų

įspūdžių buvo, kai mamytė, taip spindulėtai veizdėdama ir taip jautriai, arti arti antsikvempusi, kartodavo: Mano mielas kūdikėli... O truputį vėliau, nors ir ne tokiam aukštam laipsny malonus mažajai širdžiai, bet dar nuostabesnis bei dar gražesnis auselei dalykas buvo, kada mamytė ėmė man dainuoti daineles. Iš pradžių nė nežinojau, kad tai reiškia dainuoti ir kad tie maloniai skambą gabaliukai yra tai dainelės. Greit ir vyresniosios seserys pradėjo mane džiuginti panašiais dalykėliais. Betgi užvis gražiausia man buvo viena mamytės melodija, kuri man tiesiog į širdelę liejos. Kodėl? Žymiai vėliau, kai jau galėjau ir žodžius suprasti, ir daug ko kito, — dar giliau pajutau ir šiek-tiek supratau, jog dėl to ta motinos melodija man taip patiko, kad ji tokia... ilgesinga ir graudi-graudi... ir širdį taip saldžiai, o vienkart sopiai glamonėte glamonėjanti... Ir pasiliko toji melodija giliai mano gelmėse... Kieno jinai ir kas tos dainelės per žodžiai? Kol augau, nepamaniau mamytę paklausti, o kai būčiau norėjęs, ji jau buvo mirus. Taip tą paslaptį ir nusinešė į amžinybę... Ir paliko man atminty vien lyg koks grožio krislas, ta ilgesingoji gaidos dalelė, tartum nutrauktas stebuklas, tartum aukso pragiedrulis praeities ūkanose...

Kas mielą rytą, tik-tik dienojant, gilų miegą trumpam praskleidžia ir ausytę pažadina kažkoks garsas: iš tolo atvilnija, kaip gaivus upelis, skambą bangų bangelės, tokios

švelnios, tokios maloniai saldžios... Kažkuomet vėliau namiškiai man paaiškino: tai, esą, bažnyčios signorius, mažasis varpas bonioj, skambina Mišioms... Tokio, sakyčiau, aušrinio varpo nebeteko man gyvenime niekur kitur girdėti. Ir pasiliko man tas žavus garsas dvasioje visam amžiui... Ir dabar, po tiek daug metų, kartais taip ilgesingai skaisčiai suaidi man atminty tas ankstybų Mišių signalas, lyg priešaušrio sapnas... Malinovyj zvon — rusų poezijoj... Kaip lietuviškai pasakius? „Avietinis skambas"... Avietinis? — kaip tobulai išsirpusi avietė, sultingas, pilnas, jaunai šviežias, žaviai malonus; net mielai spalvingas — sočiai raudonas, kiek violeto įsisunkęs... Malinovyj zvon... Zvon — nūnai sakome: varpo garsas; geriau — varpo skambesys; aš pavartojau „skambą". O vis dėlto mums reiktų turėti tikslesnį žodį varpo garsui nusakyti... Prieš 75 metus mes vaikučiai, girdėdami varpus skambant, džiugiai kartodavome dingu-dangu, pamėgdžiodami tą garsą. Ar nevertėtų pasimokyti iš vaikučių ir aną zvoną vadinti dingu ar dangu?

Večernij zvon, večernij zvon...
Kak mnogo dum navodit on!..
Vakaris dangas, vakaris dangas...
Kiek daug svajų jo gimdo bangos!..

Pavasaris įsilieja į vasarą. Tirpstančio aukso dienos. Žavesiu kvėpuoją naktys...

Sykį, vakarui imant siausti šilku rimstančią žemę, mamytė, ėmus mane už ranku-

tės, išsivedė pasiklausyti stebuklo — lakštingalos. Tai man džiaugsmas! ypač kad tokia retenybė — kad mamytė ne dėl kokio dienos reikalo kur nors vestųs, o vien dėl tokio, rods, mažučio, bet nepaprasto dalyko — pasiklausyti paukštytės!

Einame siaurute ežia tarp dviejų dirvų žemyn, Minijos lankų linkui, kur ji slapta vingiuoja tarp tamsių karklų krūmų į savo tėvynę jūrą... O iš tų vėsių tamsumų liejas, kyla, plinta erdvėj balso sriautas — paukštės giesmė, ne čirpčiojimas, ne čyruliavimas, ne dainelė, o tikra giesmė, laisva, lanksti, minkšta, vienkar stipri, drąsi, tartum garso švyturiu didingais rašmenimis rašanti tamsėjančiame danguje nuostabias grožio mįsles... Nustebau, nudžiugau...

— O ką, Mykolėli, ar ne gražu?

Nebeįstengiau surasti žodžių savo pasigrožėjimui išreikšti. Tik šypsau, šypsau...

Buvau jau girdėjęs gaidelį giedant, varnelę kranksint, žvirbliuką čirkšnojant ir ne vieną kitą paukštį savotiškai pasiskelbiant; bet visa tai man iš karto, tiesiog iš prigimties, atrodė ar biauru, ar negražu, ar neypač gražu. Ir niekas nebuvo man įkalęs ar vien tik sakęs, kad tai esą biauru ar negražu, ar ką; aš pats įgimtu jutimu jaučiau, ir niekas nebūtų galėjęs mane įtikinti, kad tai esą gražu. Užtat vėliau, po daugel metų, kada modernieji „kūrėjai“ (bent jų daugumas) ėmė kurti šlamštą, o daugumas kritikų drąsiai teigti, kad tai esą

meno šedevrai, ir dalis visuomenės, norinčioji būti pažangi bei moderni, o užguita drąsaus anų akiplėšų rėksmo, neturėdama valios jėgos jiems pasipriešinti, pradėjo garbinti jų peršamuosius monstrus, mane vien pyktis ėmė. Nors mėginau pūsti, bet žinojau: prieš vėją nepapūsi. Mundus vult decipi-decipiatur!

Bet grįžkim prie ano vakaro lakštingalos, mes, kuriems varna niekuomet nebus lakštingala.

Beaugdamas girdėjau giedant ir kitų paukštyčių, sparnuotų ir besparnių: sakysim, vyturių ir kanarėlių ar volungių, mergaičių ir bernelių — kai kurių giedojimas patiko labiau, kai kurių mažiau: kanarėlės su volungėm bando mum atstoti lakštingalas; bet toli joms iki anų stebukladarių ir vien tik priverčia labiau šias branginti bei jų ilgėtis. Vyturėlis, anuometinis mūsų cyrulėlis, man atrodė turįs išimtinai aukštą vietą (ne vien padangėj), nors nė iš tolo negalįs prilygti lakštingalai; gyvai jaučiau tą skirtumą, bet vien daug vėliau aiškiai tesuvokiau: vieversėlio dainelė, kaip ir mūsų sesės žemaitikės, grakščiai paprasta ir nuoširdžiai svajinga; o lakštingalos — laisvai bei drąsiai užsimojanti, švytinčiai nepaprasta, žavingai elegantiška, pagaunamai svajinga; jau anuomet, nes buvau girdėjęs mūsų „prasčiokiškų“ dainų bei giesmių, jauste jaučiau, kad lakštingalos daina kažkokia poniška; o vėliau gyvenime lakštingalą

pavadinau gamtos operos primadonna... Kaip gaila, kad čia, liūdnojoj mūsų tremty, nebetenka to Dievo stebuklo girdėti!..

Vis tirščiau temsta. Pilkšvi rūko debesiai, tartum nakties vaiduokliai, iš tolo slenka pavėjui Minijos vingiais. Jos krioklys, Ūžiančioji, sriauniai verždamasis per akmenis žemupin, liūdesingai verkia savo amžiną raudą. Atkalnių alkai mąstingai dunkso, susigūžę būriais kalvose bei pilkalniuose, kaip sentėvių karžygiai sąmokslininkai... Viršuje, savo aukštosiose gilybėse, ilgesingai rymo tamsiai mėlynas skliautų aksomas, kurio tylioje amžinybėje gyvai plevena sidabro bei aukso žvaigždės, šiąnakt tokios itin šviesios... Jos tau kažko lyg šelmiškai mirkčioja, lyg ką slapta kužda...

— Nu, Mykolėli, laikas eiti gulti! — ir mamytė vedas mane namon... O triumfuojanti lakštingalos giesmė mudu lydi, skardžiai aidėdama didžiojoj gamtoj ir mažojoj dūšelėj...

Štai ir mūsų lūšnelė, pakrypusi, grybo ėdama, žemėn smunkanti... Įeiname. Du kambariai aštuoniems gyventi. Plūkta molio asla. Plikos iš rąstų suręstos sienos. Pora menkų religinių paveikslų. Kur mano lovelė, ilgokas siauras kambarys, užpečine vadinamas. Mano brolis Leksendra, 13 metų vyresnis, prilipdęs sienose viršum savo lovos keletą neįrėmuotų pigių margų paveikslų, kur rusų ru-

baškos durtuvais badosi su raudonom turkų feskom 1877-1878 metais...

Atguliau... Kas rytoj? Gal tai — senoji mūsų subata...

Ryto metas. Senis piemuo su mediniu ilgu savo trimitu eina gatvėm trimituodamas: šeimininkės, kelkitės, liuobkite karvutes! Grįždamas imsiu jas ir ginsiu į ganyklas!

Ir mano auselės išgirdo trimitą ir nesusierzino: tokie savi, tokie malonūs tie piemens trū-trū ir karvučių mū-mū... Apsiverčiau ant antro šono ir vėl paskendau mieguose...

Tik štai vėl ausį kutena dar kokie garsai... Šį kartą žmogaus balsas... Girdžiu lyg tokius žodžius, tariamus garsiai, tęsiamai, giedamai: „Gei šil šul!“.. Ir vėl tyla... Bet ir vėl tie keisti žodžiai... vis tolyn, tolyn...

Vėliau paaugusieji paaiškino: tai senasis žydų šauklys, vietoj mūsų varpo, žadina žydelius ir kviečia į šūlę-sinagogą... Ar tiksliai buvau nugirdęs anuos žodžius, ir ką būtent jie reiškia, taip ir nebesužinojau, nes, man beaugant, tas paprotys išnyko.

Ir dar užsnūdau... Bet štai į ausį bei sąmonę, kaip saulės spindulys, įsiveržė aukso vieversio dainele bažnyčios signorius: Kelkitės Mišioms! Pan galgan! pan galgan!.. O skambėjo tikrai panašiai.

2.

SENUTĖ BAŽNYTĖLĖ

Medinė bažnytėlė po šimtamečiais klevais. Buvo ją pastatydinusi karalienė Ona 16 šimtmečio gale, vienu laiku su senąja Palangos bažnytėle. Mūsų bažnytukė 18 amžiaus gale nudegė ir bene 1776 metais liko atstatyta, o 2 Pasauliniame kare buvo sudeginta, 35 metais pergyvenusi savo palangiškę sesę, kuri liko nugriauta, prelatui Juozui Šniūkštai pastačius Palangoj šaunią dabartinę plytinę bažnyčią pačioj šio amžiaus pradžioj.

Kai vaikutis pradėjau lankyti tą savo Gargždų bažnyčią, ji net jau pat pradžioj nekaip man teužimponavo. Paaugusiuosius buvau girdėjęs beaukštinant savo bažnyčią ir parapiją labiau už kitas: toks jau buvo ypatingas parapijinis patriotizmas. Tad ir mes, vaikai, susitikę su kitų parapijų vaikais, būtume susiriesdami gynę savo bažnyčios garbę; o ir vieni patys mėgindavome rasti joje nepaprastybių bei grožybių. Tačiau aš savo sąžinutėje kartais paabejodavau. Žinoma, palyginus su mūsų lūšna ar net su miestelio pasiturintesnių žydų namukais, net jų sinagoga ar liuterionių maldykla, mūsų bažnytelė buvo didelė ir šauni. Bet, kai į ją ramiom akim iš įvai-

rių pusių veizdėjau, ji atrodė per plati ir per trumpa, o ir aukštumo poros ar ką sieksnių trūko, taip jog ji rodės ne stačia stovinti, o atsitūpus ilsinti. Ir nekuo ji skyrės nuo talpesniųjų aplink rinką namų ar nuo ūkinių dvaro pastatų, vien tom dviem boniom, didesne ir mažesne, kaip dvi liemeningos panos, per juosmenį stipriai persiveržusios ir ant bažnyčios stogo raitos jojančios. Nepasakyčiau, kad jos man būtų atrodę biaurios; ne; bet ir ypatingo entuziazmo nekėlė. Visai kas kita būtų bokštas.

Vai, bokštai, bokštai! Kaip skaisčiai jūs mano mažutę širdžiukę apkerėjot! Ir tai visam! Nuo tos valandos, kada pirmą kartą gyvenime išvydau Klaipėdoj, dar visai mažas būdamas, gražiuosius katalikų bei liuterionų bažnyčių bokštus, tuoj pat nebepagydomai susižavėjau. Juk tai — lyg tos pasakų karalaitės, lieknos, grakščios, gražios!..

Ir ėmiau, augdamas, ilgėtis bokštų. Išmokau skaityti-rašyti, pradėjau eiti mokslus mokyklose. Tai džiaugsmas! Ten knygose rasdavau tiek ir tiek tų bokštų, įvairių, už kits kitą gražesnių. Ir pradėjau juos sau į popieriaus lakštus nusibraižinėti — ir atsiminimui ir kad taip malonu tas gražybes savo ranka braižyti... Vai, bokštai, bokštai! jūs — tikri himnai, žmogaus dvasios giedami Aukščiausiajam!.. Anuomet sąmoningai taip to sau neišreiškiau; betgi nesąmoningai kažką panašu, tur būt, jaučiau...

Grįžtu prie Gargždų bažnytėlės su jos raitom panelėm bonėm.

Ji iškelta, lyg ant delno, mažumą viršum gatvės, o iš antros pusės — aukštai viršum Minijos slėnio; tvirtai apsupta akmenų zomato ir globiama iš visų pusių aukštų ūksmingų klevų, po kuriais ilsis kuplios kryžiaus kelių koplyčios, kuriose dievdirbių išskaptuotos medinės figūros sąžiningai, nemokšiškai, o kartais net komiškai stengias išreikšti patiems neišreikština. Jau mažam tie stabukai man nepatiko: negražūs ir gana! Tik patys vaizduojamieji įvykiai pačiu savo šiurpumu man vis atrodė įdomūs. Ir vėliau, kada gavau vis labiau susipažinti su aukštesnės kultūros menu, dievdirbių kūriniai nepasidarė man meniškai priimtinesni (išskyrus retesnius tikrai talentingų dievdirbių darbus). Labai stebėjaus, kodėl atgimstančios Tėvynės inteligentai taip jais žavis, net tautinės kūrybos šedevrais juos laiko, o jaunieji menininkai ima galvatrūkčiais juos pamėgdžioti (visai pamiršę, kad pamėgdžiojimas yra menka kūryba ir nekoks menas). Žinoma, ilgainiui supratau, kad čia daug nulėmė patriotizmas: neturint tikrų savo meno šedevrų, reikia jų pasidaryti be pozityvios kūrybos: imti kelti į padanges liaudies kūrybą (nors patys liaudies kūrėjai bei pati liaudis sveika ome jaučia, jog jų kūriniams toli dar eiti iki aukštojo — kultūrinio meno) — girk, kalk be paliovos į galvas, ypač jaunas, — ir įkalsi. Ilgainiui supra-

tau ir dar: liaudies kūryba yra pirmasis, žemesnysis, bet pagrindinis ir tuo labai svarbus laipsnis tautos meno evoliucijoj; betgi tiems kūriniams tikroji vieta ne meno šedevrų lobyne, o greičiau kultūros istorijos muziejuje... Tačiau tuos dalykus teks dar paliesti vėliau, besiplečiant mano estetiniams akiračiams. O tuo tarpu apsižvalgykim aplinkui.

Taip tylu, ramu, taip jauku tame šventoriuje... Rods, laikas čia yra sustojęs, ir dabartis su praeitim tyliai-tyliai kuždas... Šventos vietos orumas, gaivi pavėsio rimtis, nuošali vienatvė, giliai susimąstę kryžiai bei koplyčios, pilna gyvų, bet nūn tylinčių garsų varpinė — tašytų akmenų tvirtovė, rods, amžius tversianti, savo varpais skardžiai šaukianti: Vivos voco, mortuos plango, fulgura frango — Vadinu gyvus, guodžiu mirusius, trupinu žaibus!.. O ten, ana, pačioj gražiojoj vietoj, kur per šventoriaus zomatą regėti žavingas Minijos klonis, įrėmuotas į sodriai žaliuojančias atkalnes, baltuoja dorėnų stiliaus mauzoliejus baronams Roenne ir grafams Mielžinskiams galutinai priglusti... Amžinybėje... O Minijos vingiai, rods, vedas žmogaus mintį kažkur į tolias tolybes, į nežinomybę, į begalybę...

Taip, čia žmogaus dvasia paslaptingai susiliečia su Anapus, juste pajunta tartum dvelkiant Dievybę...

Rimta, oru, gilu... O gražu, gražu!..

Ne dyvai, kad dažnai čia užtiksi ką nors

pasirėmus ant zomato ir susimąsčius veizdint į tolį...

Dabar į bažnyčios vidų. Šviesu, kuklu, jauku. Išdažyta paprastučiai, šviesiais dažais. Eilės gelsvų klauptų. Didelių kvadratinių akmeninių plytų grindys. Lubos plokščios, rymančios ant storų medžio sijų. Tik viršum presbiterijos lubos suskliaustos ir geometriniu raštu įmantriai išdažytos. Kas labiausiai krinta į akis, tai — didysis altorius (kaip ir pritinka). Išvaizda renesansinė (ko aš, mažas, aišku, nežinojau). Visai grakščios keturios kolonėlės, laikančios dailią altoriaus kaktą — simetringą drąsų pusratinį lanką, spindulius į paskliautes žeriantį. Altoriaus paveikslas — š. Mykolas, pamynęs po kojom Senąjį Žaltį. Man anuomet tas paveikslas atrodė gražus. O ir vėliau jo neniekinau. Ar jis buvo originalas, ar kopija, ir kieno darytas, to nežinau.

Panašaus stiliaus buvo dar du altoriai pačioj bažnyčioj, ir du barokiniai visai padorūs presbiterijoj, ir dar vienas šalia zakristijos durų.

Kaip gi man mažam tas bažnyčios vidus patiko? Nors kitų bažnyčių nebuvau matęs, savoji bažnytėlė grožiu manęs nenustebino; kažkaip juste jutau: nieko čia ypatingo.

Tačiau dabar, kada jinai iš pasaulio amžių amžiams išnyko, man, stovint prie atviro savo kapo, kokia miela jinai jaunystės aušros spinduliuose!..

3.

JOS TARNŲ ŠEŠĖLIAI

Iš to žavesingo tolio kaip gi nūn atrodo tie asmens, kurie jos ūksmėj gyveno bei joje grožį puoselėjo? Šviesūs, dar man gyvi šešėliai, nors vos atmintim beapčiuopiami...

Vasara. Sekmadienio rytas. Sidabrinis signoriaus balselis kviečia ankstybus maldininkus (į kurių tarpą ir aš vieną-kitą kartą patekau) į lenkiškai giedamąsias Gadzinkas, mūsiškai Valandėles. Tai buvo Marijos garbei vadinamųjų Officium Parvum dalis, — himnas, psalmės, lekcijėlė, responsorija ir malda, panašiai kaip kunigų Brevijoriuje. Gieda tas Valandėles vargonininkas, pritardamas sau vargonais, o jam kai kur atsakinėja ar drauge gieda kas nors kitas. Anuomet tas kitas buvo mano vyresnysis brolis Aleksandras, kuris labai mėgo tas Gadzinkas giedoti, iki išdūmė į Amerikos Bostoną, vedė kretingiškę Marytę Sakavičiūtę ir mirė pirmojo Pasaulinio karo metu, palikęs du sūnus ir dukrą, nebe Vaitkus, tik White'us, kurie dar kalba lietuviškai, o jų vaikai anei čiukšt, nors prisipažįsta kilę iš lietuvių. Sic transit...

Bet grįžkim į ano šimtmečio galo Gargždus, į sekmadienio Gadzinkas (anuomet dar

nežinojome, jog būtų reikėję jas vadinti su lenkais Godzinki, nes lenkų gadzinki mūsiškai reiškia šliužukai arba gyvačiukės). Brolis Aleksandras, kaip mes jį anuomet vadindavome žemaitiškai Leksendra, švariai apsitaisęs ir dailiai susišukavęs, jau iš anksto užkopė ant viškų, ant aukšto, kur stovi vargonai, ir, maldingai atsiklaupęs prie barjero krotelių, laukia maestro.

O šis negaišdamas jau ir beateinąs per šventorių iš gretimos špitolės, arba elgetyno, standraus akmeninio pastato, kur maestro turi aukšto pastogėje du apytamsius kambarius su savo labai putlia ir labai apskrita pusele bei dukrele, labai dailia, panašia į savo mamaitę, tik dar visai saikingai putlia ir visai tinkamai apskrita. Maestro pavardė — Koncevičius. Jis čia Gargžduose jau labai seniai spaudo (sėkmingai) vargonus ir yra, taip sakant, vienas iš žymiausiųjų katalikų miestelėnų „aristokratų“. Ir ne dyvai. Ar daug bėra parapijiečių, kurių krikšto metrikas būtų ne jis savo mokslia ranka įrašęs? dar daug mažiau tokių, kurių vedybų faktą ne jis būtų metrikų knygose įamžinęs. Ne vien amžium, o ir būdu jis pagarbos vertas: dorai gyvena, nesusideda su nerimtu gaivalu, gerai laiko liežuvį už dantų; rimtai triūsia namie, vis kokiu darbeliu užsiėmęs, ypač ką nors meistruoja (kad jis namie muzikuotų, man netekdavo girdėti; matyti, tiek metų kasdien minkius varganus vargonus, muzika iki gyvo kaulo

prisiėdė): jis yra aplinkui žinomas vargondirbis — augant ir paaugus man teko girdėti, kad, pasisukinėjus po Žemaičių vyskupiją, aptinkama bažnyčiose vargonų, kur kuklus užrašas kur nors užpakaly skelbia pasauliui: „Tuos vargonus padirbo ne koks artistas, tik Gargždų organistas. Koncewicz“. (Ar ir mūsų vargonus jis padirbo, to nežinau; kad jis yra juos taisęs-kylojęs, tai yra tekę matyti). Nežinau ir ko verti anie jo kurtieji vargonai. Ar šiaip ar taip — pasakotojai teikė man žinias su tam tikra pagarba Koncevičiui. Sprendžiant pagal tai, kaip atsiliepdavo patys jo globojamieji bei taisomieji mūsų vargonai, padejuodami, pacypdami, paklykdami, paūždami, — jie plaučius ir balsą turėjo, ir jų dūdų šeima gana draugiškai sugyveno. Klausytis buvo galima. Tiesa, jie manęs net visai mažo nenustebino nei nesužavėjo, kaip kiek vėliau, sakysim, Kretingos vargonai (paties bažnyčios fundatoriaus hetmono Katkevičiaus Švedijoj pirktieji) ar dar vėliau naujosios Liepojos bažnyčios vargonai. Bet visa eilė įvairiaskonių klebonų jais pasitenkino iki pat 1939-1945 karo, kada jie supleškėjo draug su savo motinėle bažnyčia.

Tačiau juokai į šalį. Matyti, Koncevičius nebuvo toks jau menkas muzikantas: Gargždų dvaro viešpats Eugenijus baronas Roenne, užtenkamai nepasitenkinęs savo dvarais nei titulu, nei tuo, kad vedė gražuolę grafienę Krasickienę — kunigaikštytę Oginskaitę, pa-

noro dar susituokti su poezijos Mūza (gal ir tikrai susituokė) ir išleisdino, ar pats išleido, storą eiliuotą knygą, kurią man 1908 metais teko iš jo našlės gauti perskaityti. Gal ten ir būta poezijos, bet man ji neužimponavo. Stipriai sudomino mane vien tos vietos, kur jis mini Gargždus, aprašo jų kontrabandininkų kovas su maskolių kareiviais, kalba apie mūsų bažnytėlę, kurioj pamini ir mūsų vargonininką toli gražu ne su panieka; o juk jam gyvenime buvo tekę girdėti ir gerų vargonininkų. Kažin, ar tos knygos bėra likęs kur nors bent egzempliorius? Jei taip, tai būtų dabar gal didelė bibliografinė retenybė... Bet gera, kad bent ten pagiriamai paminėtas mūsų kuklusis maestras. Ir aš noriu čia prie to prisidėti. Koncevičius vertas, kad jo vardas ne visai teišnyktų be jokio pėdsako: juk per kelias dešimtis metų gargždiškiams žemaitėliams jo muzikavimas bažnyčioje buvo vienintelis pastovus muzikinės kultūros šaltinis, šalia liaudies dainų; o juk jis ir ne vien vargonus bažnyčioms kūrė ir ne vien savo sūnų išmokė vargonininkauti ir paliko įpėdiniu prie savo vargonų, o ir ne vieną dar kitą vargonininką sukūrė... beveik tikras esu, kad neklystu.

Tad štai tas maestras eina per šventorių... Vidutinio ūgio, gana tiesus, nestoras, tamsiu ilgom palom švarku; plaukai ilgi, apyžili; žemaitiškas veidas, liesas, pailgas, stambiais bruožais, nekaip tenusiskustas; tamsesnė panosė nuo uostomo tabako; žvilgsnis pa-

vargęs, nedrąsus. Sustojo kiek prie zomato, apžvelgė turgavietę — ir tykiai įžengė į bobinčių, o iš ten užkopė į savo karalystę.

Ir netrukus gana maloniai suliurlėjo vargonai, šlubo senuko Keblio dumplinami, ir pasigirdo irgi gana malonus nosinis vargonininko tenorėlis, lenkiškai pragystąs: Viešpatie, atverk mano lūpas...

Taip prasidėjo tos senosios Gadzinkos, nūn seniai praeity išnykusios. Net mano jaunutėms neišprusintoms ausikėms jos buvo kažkaip svajingai malonios. Ypač gražus man buvo tų Gadzinkų himnas į Mariją — toks paprastutis, toks jautrus, toks ilgesingas. Anuomet lenkiškai kaip ir visai nemokėjau, tad giedamieji žodžiai man susiliedavo į kažkokį suokimą ar niūniavimą. Permažas buvau, kad paklausčiau brolį ar tėvelius, ką ten tokį jie gieda; o paskui sielą užplūdo aibės naujų įspūdžių bei klausimų — taip tą dalyką visai pamiršau. Tik dabar, kai prieš galą svajingai susidomėjau savo tolima praeitim, iškilo atminties paviršiun ir anas himnas, toks širdžiai savas, skaistus ir mielas... Manau, ne vien mano širdy jis buvo giliai įleidęs šaknis, o ir kitų žemaičių, ir prisidėjo prie mūsų estetinio jausmo vystymosi. Tad labai gaila, kad mūsų kompozitoriai tos melodijos neužfiksavo nei jos nepavartojo savo kūryboj.

Gadzinkoms nutilus, prasidėdavo Jutryna, lenkiškai Jutrznia, lotyniškai Matutinum, o lietuviškai Aušrinė. Čia jau vieno vargonuo-

tojo neužtenka — turi įsiterpti antras svarbus bažnyčios tarnas — zakristininkas ir dar svarbesnis, netgi jau ponas, — kunigas (neminint patarnautojų, vadinamųjų klapčiukų).

Zakristininku anuomet buvo mano vadinamasis dėdė — mamytės sesers vyras — Antanas Andriejauskis. Kai dabar pagalvoju, jis buvo tikrai įžymus asmuo anuometinių Gargždų apylinkėje, o jei būtų išėjęs atitinkamus aukštus mokslus, tai būtų, manding, aukštai iškilęs net platesniame pasauly. Ko jis nemokėjo! ir zakristininkauti, ir ūkininkauti, ir sodininkauti; dailius namelius pastatyti ir juos šauniai dailidiškai papuošti iš viršaus ir viduje; taisyti laikrodėlius; rėmuoti paveikslus ir pačius rėmus skaniai padirbti; lieti žvakes ir joms gražias medines žvakides išskaptuoti; įmantrius žirandolius-sietynus bažnyčiai padaryti; kepti švelnias skanias plotkeles; sumaniai bei estetiškai dekoruoti altorius ir taip pat juos aptarnauti šventų apeigų metu; na, ir giedoti, giedoti! Tas nedidelis grakštaus stoto vyras, labai dailiu plonų bruožų veidu, turi švelnų aukštos skalės tenorą, pakankamai stiprų, kad procesijose galėtų vyrauti ant giedančios minios (anuomet mokyti chorai dar nebuvo nustelbę ir palaidoję visos minios giedojimo, kuris būdavo daug įspūdingesnis už vidutinišką bažnytinį chorą). Andriejauskis, jei savo laiku būtų išėjęs konservatoriją ir patekęs į Peterburgo ar Maskvos

operą, būtų buvęs antras K. Petrauskas ar net Sobinovas.

Dabar tas galimasis scenos herojus ar koks kitas įžymus menininkas, likimui lėmus, tvarko Gargždų zakristiją ir sumaniai sukinėjas aplink altorius.

Štai po jo priežiūra išeina Jutryna. Priešaky, stengdamies atrodyti rimti (bet juokai, it velniūkščiai, jiems veideliuose žaidžia), žingsniuoja du klapčiukai. Kaip grakština juodu tos dailios baltos kamžaitės! O dar puikesni jie atrodo, kai per atlaidus užsideda dar raudonus petsiaustėlius. Man mažam jie taip patikdavo, jog širdutė čypte čypdavo: o, kad gi ir aš galėčiau taip klapčiuku pavaikštinėti!.. Ta stebuklų diena ir man vėliau galų gale išaušo...

O šį kartą dar be manęs vargšelio... Eina juodu, kaip lėlių kunigiukai, o paskui — ir tikrasis kunigas, vikaras, ką tik iškeptas, Antanas Pauliukas, būsimasis ilgametis Šimonių klebonas, aštrialiežuvis pokštininkas, o čia šiandien jaunas, mergaitiškai gražus (jaunojo Vaižganto tipo), nedidukas kunigėlis, mezginiuota kamža apsivilkęs, ilga, plačia, sidabru bei auksu siuvinėta kopa apsisiautęs, taip žavingai dailiai atrodo, jog tik kaip paveikslą po stiklu įrėmuok ir pasikabink ant sienos! Kai aš mažas veizdėdavau į jį atliekantį šventas apeigas, mąstydavau: Gražus kaip aniolas! Ir aš norėčiau tokiu kunigu būti!

Dabar jis laiko Jutryną: jis užgieda —

vargonininkas atsiliepia su vargonais ir toliau gieda tris psalmes. Po jų kunigas giedamai perskaito tris kąsnius iš Evangelijos ir užtraukia Te Deum, o viską baigia Salve Regina.

Toji pamalda man jau nuo mažens didesnio įspūdžio nedarydavo. Ir, kai klebonas Baltrėnas viešpatniai ją pašalino (apie 1905 m.), aš nepajutau jokio trūkumo. Užtat būčiau skaudžiai pajutęs, jei kas būtų panaikinęs sekantį deimančiuką, nuo senovės perduodamąjį iš kartos į kartą, pasidariusį liaudies širdies atkuriamu šedevru.

Tai — tikėjimo, vilties, meilės ir gailesčio aktai — be galo svarbūs kiekvienam, kas nori išvengti amžinos pražūties. Todėl kiekvienas būtinai privalo dažnai juos nuoširdžiai savo dvasioj išgyventi. O kad visiems, net nemokantiems skaityti, tą žūtbūtinę pareigą palengvintų, Bažnyčios vyriausybė Lietuvoj nuo senovės buvo įvedusi be galo gražų paprotį, kad prieš votyvą ar prieš sumą bažnytinių „giedorių“ vadas garsiai, visų žmonių vardu, atkalbėtų anuos lemtinguosius aktus... Ir kaip atkalbėdavo! Kas nėra girdėjęs, yra tikrai daug praradęs. Tai būdavo nuostabiai gilus ir gražus išgyvenimas. Iš kartos į kartą tie kalbėtojai perduodavo kits kitam savo paveldėtąjį, ilgainiui ištobulintąjį sugebėjimą. Ir susidarė tikrai meninis dalykas. Kaip jie kalbėdavo! Nuo mažens per nemaža metų kartkartėmis klausydavaus ir ne kartą stebėdavaus, kaip tie vadinamieji paprasti žmonės

įstengia išlaikyti tokį aukštą lygmenį! Mintis ir jausmas, estetika ir technika, paprastumas ir subtilumas, nuoširdumas ir orumas susiliedavo į pagaunamą bei įtikinamą tobulą vienetą. Vienas iš religijos grožio pasireiškimų.

Ir kur to fenomeno paslaptis? — Giliai išgyventa, tiksliai permąstyta ir perbandyta, ne vien asmeninėm pastangom, o ir tradicijos keliu. Tokius aktus iš dūšios iškvėpti būtų gal didelių menininkų jėgom, sakysim, Kačalovo. O ką, jei pabandytų mūsų Kačinskas?

Atkalbėjus aktus ir tuo susijungus per gailestį ir meilę su savo Kūrėju, žmonės pasidarė kiek įmanoma verti dalyvauti aukščiausiajame religijos veiksme Dievo Sūnaus Aukoje — šv. Mišiose.

4.

DIDŽIOSIOS PAMALDOS

Pirmoji eidavo Votiva, po kurios visa bažnyčia, kaip vienas žmogus, išverkdavo Amžinajam Tėvui opiausiuosius savo gyvenimo reikalus, visa širdim giedodami: „Šventas Dieve, šventas macnus, šventas nesmertelnas, susimilk ant mūsų!“

Galų gale pamaldų viršūnė — Suma!

Štai šveicorius, rankoj ilga blizgančio medžio lazda su skaistvario bumbolu viršugaly, iškilmingai eina į pereinamąją zakristiją atidaryti durų: bažnyčios globėjai ateina! Visų akys smalsiai nukrypsta ten link. Ir pasirodo duryse ponas baronas, humanistas, mokslų bei grožio mėgėjas, poetas — ir praktikuojąs katalikas, po ranka su žmona, didinga, sultinga, gražia matrona; su jais trys dukros, nekokios gražuolės, bet dar jaunos, elegantiškos ir patrauklios. Baronas eina, sunkiai lazdele ramsčiuodamasis, tirtėdamas visu kūnu, ypač galva; o ši — tauraus šiauriečio tipo; veidas pailgas, liesas, švelniai rudose žandenose įrėmuotas; reti šviesūs plaukai per vidurį į šalis praskleisti; akys pavargę, susimąsčiusiu žvilgsniu; gana formingų lūpų kampeliai pesimistiškai žemyn nusvirę.

Kai tik kilmingoji šeima padoriai užėmė vietas savo talpiuose estetiškuose klauptuose, tuoj suskambo prie zakristijos staktos signalo varpelis — ir prie didžiojo altoriaus didingai išėjo pats jomylista klebonas, teologijos magistras Juozas Kerpauskis, blizgančiais liturginiais rūbais apsitaisęs, dviejų baltų angeliukų-ministrantų lydimas. Sugriaudė vargonai, kiek tik jų dumplių plaučiai išsigali — ir visa bažnyčia, kaip jūra audroj, maldingo entuziazmo pagauta, galingai suūžė nemirtingą Strazdelio himną: „Pulkim ant kelių!“

Atsidėjęs, įsijausdamas, laiko tas rimtasis

klebonas Sumą, giedodamas kažkaip migdomai, nosiniu balsu, šventuosius tekstus. O ta jo nosis stamboka, kiek riesta žemyn, į galą plonesnė; ir visas tas inteligentiškas veidas toks tipiškai žemaitiškas, visai kaip arkivyskupo Karevičiaus. Na, ką gi! Karevičius nuo Mosėdžio, o Kerpauskis — nuo Alsėdžių-Kalvarijos. Yra tekę man skaityti po I Pasaulinio karo viename Europos laikrašty vieno svetimtaučio įspūdį, kurį jam padarę Klaipėdos krašto žemaičiai vyrai: girdi, imk bet kurį vidutinišką — jis savo veido bruožais tiktų būti Romėnų pretorium, konsulu, net imperatorium. Taip atrodė mūsų Karevičius. Taip atrodė Gargždų klebonas Kerpauskis, paskiau Kauno Šv. Trejybės klebonas ir Žemaičių kapitulos prelatas. Bet nuostabu: tas Gargždų konsulas, kurį žmonės už jo praktišką išmintį vadindavo Saliamonu, Kaune galvingiems bei dantingiems magistrams ir nemagistrams nepadarė nei Saliamono, nei konsulo įspūdžio (kuo aš taip ir palikau besistebįs, nes savo laiku nesuskubau tos mįslės išspręsti, o dabar jau per vėlu).

Po Sumos — pamokslas, kurį sakydavo abu kunigai pakaitom. Nuostabu: mūsų bažnytėlėj neatsimenu, kad kuomet nors, didponių fanaberijai patenkinti, būtų buvusi skaitoma evengelija lenkiškai. Tad, baronams ar ir kitiems didponiams iš bažnyčios išėjus, pamokslininkas tuoj droždavo evangeliją bei pamokslą lietuviškai-aukštaitiškai, kitas kiek

pažemaičiuodamas labiau ar mažiau sėkmingai, destis, ar pats buvo žemaitis, ar vien bandė žemaičius pamėgdžioti. Tie pamokslai manęs anuomet nedomino, nors aną „literatūrinę“ kalbą mes žemaičiai pakankamai supratome, nes dažnai iš kunigų girdėjome ir knygose rasdavome (vargas būtų buvęs aukštaičiams, jei kunigas žemaitis būtų ėmęs kirsti jiems pamokslą žemaitiškai!). Anie pamokslai manęs anuomet nedomino: ne man vaikui buvo taikomi; o ir pamokslininkai nepasižymėjo iškalbingumu. Nuostabu: nuo mano mažumės ligi paskutiniųjų laikų gargždiškiai neturėjome įžymesnių kalbėtojų visoj ilgoj eilėj kunigų. Iškalba yra lietuviuose reta dovana.

Po Sumos eidavo baigiamoji pamalda, Mišparai, kurią žmonės, o ir aš, tikrai mėgdavome (ne vien dėl to, kad paskutinė). Tos psalmės tokios švelniai ilgesingos, beveik kaip mūsų liaudies dainos. Net džiaugsmingasis Magnificat tartum apsiaustas šviesaus liūdesio. O Salve Regina! — tai jau tikrai žemaičio pagrindinės nuotaikos išraiška: gilus širdies sopulys, slaptingas ilgesys, svajinga viltis. Anuomet aš tai vien jaučiau ir tik vėliau įsisąmoninau. Taip, Salve Regina... Tik gaila, kad uolūs bažnytinės muzikos uniformintojai ir gregorintojai bei romintojai ilgainiui pašalino tą lietuviškosios sielos išraišką, pakeitė tą melodiją, tartum Dievulis būtų norėjęs, kad visos tautos savo intymius jausmus pro vieną dūdą pūstų...

Iškilmingesnėse šventėse prieš Sumą ar po jos ar ir po Mišparų būdavo tos nuostabiosios, puošnios, didingos procesijos, kur jaudinte jaudindavo širdis ir, lyg žibintus, įžiebdavo vaizduotes taip mažiems, taip didiems. Kaip stengdavos parapija už parapiją turėti įdomesnius bei puošnesnius altorėlius, didingesnes bei gražesnes vėliavas, įvairesnius ir blizgantesnius paauksuotus, margais stikleliais mirgančius žibintus! Kokia garbė, koks malonumas bernams ir mergaitėms, išeigiškai apsitaisiusiems, baltom pirštinėm, rimtai, pamaldžiai žygiuoti, nešant tas puikybes!

Ypačiai mums patikdavo Velykų ryto ir Dievo Kūno (Vainikų) procesijos. Vai, tos Velykos, Velykos! Kiek jos pateikdavo mūsų širdutėms pakilaus džiaugsmo, kiek grožio! Tas išradingasis zakristininkas Andriejauskis iš Kristaus Grabo padarydavo tiesiog įštaigingą barokišką miražą, spalvomis mirgantį, žiburiais švytruojantį, įmantriais įtaisais besisukinėjantį, — stačiai gyvą. Niekur kitur per visą gyvenimą nebeteko tokios puošnios prašmatnybės regėti. Ar buvo tai estetiška ir bažnytiška? Mums anais laikais tai atrodydavo stačiai dangiška. O nūn kaip atrodytų? Išradinga, nekonformiška, nepaprasta — žodžiu sakant, kūrybinga. Ir nėra tekę man girdėti, kad tie mūsų parapijos visokie baronai, grafai bei kunigaikščiai ir kiek žemesnio laipsnio ponai būtų anuo grabu piktinęsi ar jį peikę. Nors gal būtų reikėję papeikti dėl gaisro pavo-

jaus. Betgi, Andriejauskio laimei, gaisras jo pasigailėjo. Tik jo nepasigailėjo naujas klebonas Juozas Masilionis, pačiame 19 amžiaus gale stojęs į Juozo Kerpauskio vietą. Masilionis atstatė senąjį burtininką Andriejauskį su visom jo prašmatniom grožybėm ir Velykų Grabui nupirko iš kažkurių užsienių standartinį fabrikinį grabą-altoriuką, iš kartono ar plonų lentų, pliką ir beskonišką, užtat patogų betkur pastatyti ar pašalinti. Kai pirmą kartą jį pamačiau, nustebau ir nuliūdau.

Užtat anų mano mylimųjų procesijų nė narsusis Masilionis nepakeitė, nei vėlesnieji parapijos popiežiukai.

Savo knygose „Auštant" bei „Mistiniame Sode" jau esu rašęs apie Prisikėlimo procesijos grožį, tad čia vien trumpai: tikroji Kristaus Bažnyčia-Ecclesia militans; lyg narsi kariuomenė, savo gyvenime ji ryžtingai tvarkingai žygiuoja į priekį, į Garbės bei Laimės karalystę, nuolat kaudamasi su amžinais priešais — Klaida ir Nedorybe — Velnyje, Pasaulyje ir Žmoguje. Bažnytinė procesija ir yra ano lemtingojo žygio simbolinis vaizdas. Pavyzdžiu tam eismui, tur būt, bus paimti senovinių religijų, ypač Žydų tautos su Sandoros Skrynia, eismai; o visų šių pagrinde, manding, glūdi kariuomenių žygiai bei paradai; ne be reikalo Senajame Testamente apie Mesijo Bažnyčią figūriškai giedama: Terribilis, sicut castrorum acies ordinata — baisinga, kaip kariuomenė, paruošta kovai.

Vakarų Bažnyčioj procesijų būdą stipriai paveikė Romos kariuomenės eismai, ypač triumfų iškilmės. Lietuvoj procesijų formai turėjo įtakos, be anų bendrabažnytinių elementų, dar ir garbingosios senosios Lietuvių kariuomenės žygių bei parodų ženklai, puošmenos, emblemos. Karžygiška tauta grožėjosi didingomis sunkiomis pulkų vėliavomis, judriomis raitijos dalinių vėliavėlėmis, grasminga būgnų perkūnija, kilniais kariniais himnais. Per amžius kovojančiai tautai artima buvo amžinai kovojančios ir į pergalę žygiuojančios Bažnyčios idėja, ir dėl to lietuvis taip mėgo ir mėgsta procesiją, nesigailėjo aukų, kad tik ji būtų puošni bei didinga, ir pats joje visa širdim dalyvavo, semdamasis paguodos bei jėgos, užsidegdamas entuziazmu bei aukos dvasia. Reikdavo tik Velykų rytą įsijungti į procesiją ir įliet savo balsą į tą galingai švytintį himną „Linksmą dieną" — ir štai entuziazmo audra tave pagauna, ir tu esi jau jėgos lašas toj įjaudintoj jūroj, kuri galingai šturmuoja visus gyvenimo krantus, triuškina uolas, užtvįsta žemę, kyla iki debesų ir veržias į patį Aukščiausiąjį...

Visai kitaip teka procesija kurį nors Vainikų oktavos vakarą, po Mišparų, saulei leidžiantis.

Ūksmingų klevų šešėliai lyg prieblanda dengia šventorių. Po dienos darbų ištikimas būrys susirinko pasakyti Jėzui labąnakt ir procesija palydėt Jį į nakties tylą vienišoj ci-

borijoj. Susikaupęs kunigas, kapa blizgėdamas, neša pasaulio Viešpatį monstrancijos saulėj, po tamsiai raudonu baldakimu, keturių kamžuotų vyrų nešamu, keturių grakščių žibintų apsuptu. Tarniukų žvakės švelniai blaksnoja, kaip aukso peteliškės, keturbalsiai varpeliai minkštai žvanga—lyg tankus sidabro lietus maloniai į ausis lietųs. Priešais —dvi eilės didelių prašmatnių liktarnų-žibintų dulsiai mirksi šilko prieblandoj. Didžiosios karūnos-vėliavos tykiai plazda, lengvo vėjo pustomos. Mažosios vėliavos mitriai žaidžia oro bangose. Prieš baldakimą iš sidabro smilkytuvo į šalis bei į aukštį plaukia kvapnūs dūmo debesėliai. Baltų vainikuotų mergyčių gretos grakščiai barsto prieš monstranciją gėlių žvaigždutes. Varpai lygiai vibruoja, minkštai skleisdami po erdvę garso sriautus. Žemę drebina ir širdis virpina požeminis būgnų griaudimas. Dangun kyla kukli, bet žavinga žmonių giesmė „Garbė ir šlovė“. Ir viršum tos melodijos debesio aukštai ir lengvai sklinda švelnus Andriejauskio tenoras.

Šviesu sieloj. Ramu širdžiai. Rods, eitum taip ir eitum be galo...

5.

MOKYKLA-PAMOTĖLĖ

Vargo mokykla. Senutė motulė suka ratelį. Vaikutis atsitūpęs prie jos kojų su elementorium. Motulė, vienkart verpdama, moko sūnelį skaityti.

Taip, anot mūsų rašytojų bei menininkų, daugumas mūsų tėvų bei senelių išėję pirmąjį knygos mokslą.

Mano vargo mokykla buvo truputį kitokia: tėvelis siuvėjas, ant žemo plataus stalo atsisėdęs, kojas turkiškai sunėręs, kažką įsimiręs siuva; adata jo pirštuose tik bliksi, tik tviksi; arba, atsisėdęs prie zingerinės mašinos, ją kojom mindo ir tik dūzgina, tik dūzgina. O mane, šalia ant suolelio pasisodinęs, davęs seną lenkišką elementorių, liepia „šlibždavoti", kartkartėmis pertraukdamas ir pamokydamas, kaip nereikią ir kaip reikią. Moko lenkiškai; sako: be lenkų kalbos toli nenuvyksi, o ir čia pat aplinkui su padoriu žmogum nesusikalbėsi. Ir mamą prašo, kad su mumis kalbėtų lenkiškai (mat, ji augusi „poniškuose" namuose). Bet mama kažkodėl užsispyrė — ir su mumis nė žodžio lenkiškai. O ir tėtis savo teorijos bei patarimų pats nesilaiko — ir su mumis drožia tirštai žemaitiškai ir vien su ponais švagžda przepraszam pana!

Vadinas, mokaus skaityti. Knygutė negraži, darbas nuobodus. Bet tikslas puikus! Tėtis pasakė: Jei per Gavėnę išmoksi skaityti, Velykoms gausi naujas kurpeles!.. Na, kaip gi vyras dėl tokio puikaus dalyko nepasistengs? Ypač kad ir tas darbas nesunkus. O ir papūnis, nors šiaipjau labai agnus, lig šiol dar nė sykio neapkumščiojo, net neapipašiojo per tas savaites, kai juodu čia drauge triūsia.

Štai ir Didžioji savaitė. Ir aš jau baigiau skaitymo mokslą. Greit gausiu ir kurpeles. Betgi norėčiau ir žmonėms pasirodyti, kad mokąs knygą skaityti. Kaip būtų malonu nueit į bažnyčią su knyga rankutėje!.. Bet namie nėra lenkiškos maldaknygės.

Užtat naujos kurpelės yra! Tėtė ištesėjo, ką pažadėjęs (ne visuomet tie paaugusieji pažadus vaikams tesi!). O ir maldaknygė atsirado. Ir dar kokia! Tikras didelis storas-storas „Aukso Altorius", puošniais viršeliais. Šeimos bičiulė šimtametė senelė, šventa elgetėlė, Veronika Gedmintalė Mykoliukui padovanojo, kad jis jau išmoko skaityti. Didelė čia bėda, kad maldaknygė ne lenkiška! Vaikutis iš karto perskaitė tą antraštę „Aukso Altorius" ir suprato. Ir ėmė knygą sklaidyti, bandydamas paskaityti. Šiaip-taip sekas. Puiku! Dabar eis į bažnyčią su knyga, kaip paaugęs!

Taip ir išmoko skaityti lietuviškai pats. Anuomet vaikutis nė sapnuote nesapnavo, kad žengęs pirmąjį, bet svarbiausiąjį žingsnelį į plačiaerdvę tiesos bei grožio karalystę.

Toj dar nepažįstamoj karalystėj pirmąjį grožio korį pačiulpėti gavo, kai tėvas iš kažkur ištraukė gerai apdėvėtą vyskupo Valančiaus „Palangos Jūzę“. Ėmiau skaityti ir susižavėjau. „Skaityk balsu — ir aš pasiklausysiu“, — sako papūnis. Skaitau, o jis ką veikęs, ko neveikęs, vis kad ims juoktis (ir aš jam neprasčiausiai padedu). Sako: „Nu gi, tas vyskupėlis tarsi tyčiomis apie mane rašo! Juk ir aš, visiškai kaip tas Jūzė, vaikštinėjau po Žemaičius, siūdamas žmonėms siuvinius“.

Gavome to paties Valančiaus „Pradžią ir išsiplėtimą tikėjimo katalikų“. Vėl skaičiau tėvui. Kur juokinga, abu juokėvos; kur stačiokiška, tėtis tardavo: „Toks jau tas vyskupėlis! juokdarys!“ Kur ne labai padoru, aš susigėsdavau, o tėtis patylėdavo, tik šypteldavo. Betgi ir įdomūs buvo tų kankinių nuotykiai! Mane net šiurpas krėtė, o jie — kaip niekur nieko!

Viena mergelė, pavarde Jautžemalė, paskolino mums pasiskaityti didelius-didelius „Šventųjų Gyvenimus“, pirmuosius tris ar keturis mėnesius. Prasivėrė man nuostabus pasaulis: tolima bei artimesnė praeitis, įvairūs kraštai ar miestai, keisti žiaurūs valdovai, karžygiški šventieji, nuostabūs jų darbai, šiurpulingos kančios. Įdomiau už bet kurią pasaką. Aš kartais balsu skaitydavau, tėvui besiuvant. Ne kartą jis susigraudindavo kone iki ašarų. O ir man širdutė užvirdavo. Įdomu: rods, niekuomet nebuvo užėjęs noras pasida-

ryti tokiu nepaprastu šventuoju: per sunku, per baisu, neįmanomą!..

Artėjo laikas, kada teks eit į mokyklą. Tėtis iš kažkur gavo kažkokį rusišką bene vadovėlį ir parodė man rusiškas raides, bet taip ir nespyrė mokytis; tad aš juoba nemėginau pats. Taip tam kartui ir palikau vien tik paveizdėjęs į maskolių raides ir nutaręs, kad bus nesunku su jomis arčiau pasižinti.

Štai ir mokslo metų pradžia. 1892 metai. Vėlus ruduo. Ryto metą tėvas vedas mane į mokyklą. Nedidelis, vienaaukštis, kažkuomet pilkai dažytas medinis namukas. Viršum durų didžiom rusiškom raidėm iškabėlė: Gorždovskoje narodnoje učilišče. Išvaizda man nepatiko.

Tėvas įsivedė mane į mokyklą pro kiemo duris (jos besą skirtos mokiniams įeiti).

Didokas kambarys, pilnas ilgų medinių suolų su juodai dažytom stalo lentom, o juose pilna vaikų. Jokių papuošalų, jokių paveikslų. Tik priešakinėj kertėj pravoslaviškas paveikslas paauksuotais rūbais, su degančia priešaky lempele, o ant sienos — didelis europinės Rusijos žemėlapis. Visa tai pasirodė man toli gražu ne žavinga.

Šalia krosnies atskiras staliukas, o krėsle mokytojas. Pirmas įspūdis — kažkas stambu, visas kupstas juodų plaukų, didelis nuskustas rudas veidas, agni povyza.

Prie to tatai baubo (kurio pavardė — Šulga) skubiai prisivedė mane tėtis, tukšt ponui

į ranką (tur būt, ir man teko pabučiuoti) ir kažką ėmė jam rusiškai sakyti. Nesupratau nieko. Tur būt, sakė, kaip anuomet buvo gebama: „Ponali, reikiant kirsk vaikui į kailį, o aš namie dar pridėsiu!" Ponas kažką užrašė į didelę knygą — ir tėvas paliko mane vieną pabaisos galioje.

Taip prasidėjo mano mokyklos dienos.

Kaip mes žemaitukai ten mokėmės, kai mokytojas nekalbėdavo nė žodžio lietuviškai, o mes nemokėjome nė žodžio rusiškai (jei neminėti poros riebių keiksmų) — apie tai čia nebepasakosiu, nes esu apie tai jau rašęs knygoj „Auštant". Man čia rūpi vien, ką gražu mokykloj patyriau.

Vadovėlius gaudavome dovanai naudotis — tad jie eidavo iš kartos į kartą ir nebebūdavo skanūs pažiūrėti. Iliustracijų būdavo maža; tos pačios juodos ant balto ir net vaiko akiai negražios. Grožėjaus, kaip dailiais žaisliukais, kai man nupirkta pieštukai, koteliai, plunksnos, rašalas, grifeliai bei grafitinės rašomosios lentelės ir sąsiuviniai. Bet veikiai įsitikinau, jog ir gražūs daikteliai gali patiekti rūpesčių, net skausmo.

Kai pramokau rusiškai skaityti bei rašyti ir pradėjau tą kalbą suprasti (apie pirmųjų mokslo metų galą, antrajame skyriuj), žavėte susižavėjau eilėraščiais — ne jų turiniu, tik ritmu, rimu ir strofom, net tuo, kaip tos strofos grakščiai-simetringai išdėstytos puslapy. Ir dabar, beveik po septynių dešimtų metų,

lygiai tuos dalykus mėgstu. Vaikutis natūraliai, tiesiog instinktu, jautė, jog tai gražu. Jo skonis, tiesa, nebuvo dar išlavintas, bet nebuvo dar ir gadintas. O per daug metų jį lavinus, susipažinus su pasaulio literatūros šedevrais, anas pamėgimas pasiliko nepakrutintas, tik aiškiau įsisąmonintas bei stipriau pagrįstas. Nūn yra įsigalėjusi srovė, kur stengias sugriauti aną klasikinę nuostabią eilėraščių formą vardan kūrybinės laisvės bei pažangos. Manau, jog tai — ne kūrybinė laisvė, o tik kultūrinis vandalizmas, ir ne pažanga, o tik atgalžanga. Ir, kai kvaitulys praeis, išmintingieji kūrėjai susipras be reikalo laiką gaišinę ir žalingą darbą dirbę, grįš prie to, kas buvo sukurta gražu, ir nuo ten pradės tobulinamąjį pažangos darbą. Bet kiek tatai bus be reikalo energijos išeikvota ir kiek atsilikta!

Ritmas, rimas, strofa...

Grįžtu pradžios mokyklon. Juo geriau pažinau rusų kalbą, juo godžiau ėmiau ieškoti vis naujų, vis gražesnių bei formingesnių eilėraščių bei juos į savo sąsiuvinį nurašinėti ir sau skaityti. Skambūs žodžiai, išlaikyto sklandaus ritmo nešami, vaizdingi sakiniai, į simetringas eilutes įlieti, reikšminga išbaigta mintis, grakščioj strofoj tobulai įkūnyta; gražūs, kaip šlifuoti brangakmeniai, rimai, harmoningai sagstą nuostabų aukso gražgrožį. Skaitai — ir ta subtili kūrinio vibracija įtraukia ir tave į savo žavimą bangavimą — ir plauki, ir sklendi, lyg kokiame baleto sriaute,

poezijos lyg muzikos bangų nešamas, sielai dainos posmais pragydus...

Vaiko įspūdžiai užuomazgoj buvo tie pat, tik jisai juos įsisąmonino bei suformulavo vėliau.

Poezija. Knygos.

Buvo mokykloj nedidelis knygynėlis mokytojo bute; bet labai retas kuris mokinys knygų iš ten teimdavo. Kažkuomet ir kažkaip ir aš gavau per trejus metus dvi knygas: Morechod Nikitin (Jūrių keliautojas Nikitin) ir Rusijos-Lietuvos istoriją.

Iš ano Morechodo pasiliko man atminty vienui viena dainelės nuotrupa; tą dainelę anas Nikitinas dainavo audros metu, eidamas gulti:

Buria vojet. Bud čto budet —
V ruki Boga otdajus!
Jesli smert menia razbudit,
Ja uže ne zdes prosnus.

Staugia viesulai įnirtę.
Dievui pavedu save.
Jei man teks užmigus mirti,
Atsibusiu ne laive.

Atsimenant šitą nuotykį, būdavo ir man baisu, prieš užmingant, ilgai, ilgai; ir aš, it kokią maldą, kartodavau tą posmą. Kas žino? gal šią naktį užmigsiu — ir nebeatsibusiu šiame pasauly...

Antroji knyga — Rusų istorija — atsklei-

dė jaunutei dvasiai kitą grožio pasaulį— savo tautos praeities, savųjų karžygių kunigaikščių. Vaikui karžygiai — žavesio švyturiai, jų šaunūs žygiai — vaikui dvasinė duona; jis jais grožis, jais minta, jis džiaugsmingai ryžtas jais sekti. Ligi tol mokykloj jis girdėjo ar skaitė vien apie svetimus, rusų, didvyrius — Riuriką, Olegą, Igorį, Sviatoslavą (ypač šaunus tas pastarasis: buvau jį jau bepamėgstąs). O čia štai tų pačių rusų knyga sako, kad lietuvių kunigaikščiai su jais kovoję, nugalėdavę, net plačiai rusus valdydavę ir būtų galėję pasidaryti visos Rusijos valdovais ir lig šiol ją valdyti, jei tik būtų pasidarę pravoslavais bei rusais ir visus lietuvius tokiais padarę.

Pasidaryti rusais? Kam? Visai neįdomu. Pravoslavais? Savo vieros išsižadėti? Fui! niekados! Juk štai giedame: „Vai bėda, bėda, bėda po bėdos, jei reiktų mirti be savo vieros!“ Mums užtektų mušti Maskolių ir jodyti, užsižergus jam ant sprando!

Vargšai patriotinės knygos autoriai bei leidėjai! Ar tokio rezultato jie tikėjos!

Poezija, poezija!.. kartais tave pasisavinti buvo verkiamai kartu, ypač pradžioj. Na, kad ir štai: dar man esant pirmaisiais metais pirmajame skyriuje, mokinys Budriukas, gyvenęs pas mus, papasakojo mokytojui, kad mano tėtis skundžiąsis — girdi, mokytojas neduodąs mokiniams užtenkamai darbo: mat, Vaitkiukas nieko namie nesimokąs. (Gal tėtis kam ir skundės—nežinau; užtat aš namie tik-

rai turėjau įdomesnių užsiėmimų, nei pamokos). Mokytojas, matyti, užpyko. Jis nieko Budrių Petriukui neatsakė; tik veidas jam kažkaip patamsėjo ir sustingo. Jis priėjo prie manęs, kaip perkūno debesys, ir sausai tarė: Rioglinkis į antrąjį skyrių! — Lengva pasakyti „rioglinkis“; o kaip man ten bus, kad aš dar labai silpnai maskoliškai temoku... Klausiu dešinėj sėdintį vaikėzą: ką turit užduota rytojui? Jis sako: pakartoti tą ir tą ir dar tą eilėraštį! — Tai tau, dėde, kepurė!

Parėjęs namon ir papietavęs, tuoj ėmiau susipažinti su anais poezijos Mūzos obuoliukais. Skaitau, bet maža ką tesuprantu. Tačiau ką padarysi! Kad reikia, tai reikia! Ir ėmiau uoliai kalti sau į galvą nesuprantamus žodžius. Jauna atmintis tuščia ir imli — tik krauk! Ir kroviau! Jau tą dieną net tėtis nebūtų galėjęs besiskųsti. O mokytojas? Na, jei paklaus, šį-tą pažveberiuosiu.

Ir paklausė. Na, ir kur neklaus... tą šiokį-tokį, tą ss! Ir žveberiojau. Mano laimė, kad kiti pasirodė dar mažiau už mane namų mokslą mėgę. Bet šį kartą toji poezija jokio pasigrožėjimo man nepatiekė. Gavau pasitenkinti vien tuo, kad mokytojas nepasiuntė manęs atgal į pirmąjį skyrių.

Kas per eilėraščiai tai buvo, dabar nebeatsimenu. Vėliau mokykloj išmokau jų žymiai daugiau. Palyginti lengva būdavo eilėraštis išmokti, jei būdavo suskirstytas į strofas, jei turėdavo rimus ir sklandų ritmą, o ei-

lutės būdavo simetringos; taip pat — jei turinys būdavo sulig mano nosim ir kalba ne per įmantri. Nuostabiojo Krylovo pasakėčių turėjom išmokti visą eilę; jas mėgau — tokios gyvos, juokingos, įdomios; tik jų kalba nebuvo mums lengva įkąsti: joj taip gausu retokų liaudies posakių. Taip, tos pasakėčios, tie puikūs deimantai... Po 70 metų nebedaug jų ištisai beatsimenu. Betgi nuostabių nuotrupų daug dar išliko, ir jos gana dažnai atminty iškyla, ir aš, nušvitęs, imu sau jas kartoti, vis gėrėdamasis jų grožiu. Vieną net esu lietuviškai išvertęs; tai — Atsiskyrėlis ir lokys. Kaip gaila, kad nūn taip maža pasakėčių bekuriama, ir didžių pasakėtininkų, kaip štai Fedras, Lafontėnas ar Krylovas, nebėra. O kodėl? Atsiprašau: čia truputį pakalbėsiu vadovėliškai, nors ir ne pagal vadovėlį.

Pasakėčios yra trumpučiai epiniai didaktiniai poezijos kūrinėliai, kuriuose gyvais negyvosios bei gyvosios gamtos vaizdais antropomorfiškai alegoriškai išreiškiama gili žmonijos išmintis.

Tokius kūrinius mėgti bei juos kurti gali vien tik žmonės, kurie dar nėra savo būtybe atitrūkę nuo gamtos, kurie dar jaučias esą jos dalelė, kurie dar gali į ją įsigyventi bei įsijausti, kuriems dar jaučia, mąsto, kalba net negyvieji daiktai, juoba gyvieji (antropomorfizmas). O modernusis žmogus yra beveik praradęs tą organinę sąsają su gamta, subjektas yra atitrūkęs nuo objekto, žmogus žiūri į

daiktus iš šalies, kaip stebėtojas, o ne brolis, ne dalelė draug su jais vienos ištisos visumos.

Gi poetams yra, be to, dar vienas svarus keblumas, norint kurti pasakėčią: jei kuri lyrinį kūrinėlį, ko tam reikia? — gi gyvo jausmo išgyvenimui išlieti; turtingos, lakios vaizduotės spalvoms, vaizdams surasti; gilaus bei plataus žodžių šaltinio — į kūną įvilkti širdies virpesiams bei dvasios polėkiams; subtilaus formos pajautimo tam įkūninimo procesui atlikti.

O pasakėčios kūrėjui, išskyrus gal intensyvų lyrinį jausmą, reikia ne vien viso to, o ir dar ne vienos svarbios ypatybės: gyvenimo prityrimo, gilesnio žmogaus dvasios bei gamtos pažinimo, plačios išminties, šviesaus intelekto, kriticizmo skalpelio, humoro gyslos, satiriko druskos.

Ir visos tos savybės turi santarmingai sklandžiai veikti, kad gimtų pasakėčios šedevras.

Ar ne perdaug iš kūrėjo reikalauju? Ir taip, ir ne: per daug, jei jis nėra gimęs kūrėjas (tuokart verčiau te ir nebando kurti); ne per daug, jei Dievas yra jam lėmęs būti kūrėju; tuokart, brol, tik užsimok, įsitempk ir drožk!

Pasakėčioms talentų esame turėję ir mes lietuviai (nėra pagrindo manyti, kad būtume tą pasakėčioms talentą dabar praradę). Prisiminkime kad ir Stanevičių, Dagilį, Dagilėlį, Margalį. Būtų verta sudaryti

lietuvių pasakėčios antologiją sau patiems ir patiekti gerą jos vertimą kitataučiams: šitas mūsų kultūros aspektas būtų jiems įdomus. Ką tik perskaičiau štai plačiai J.V. žinomą savaitinuką The Commonwealth; ten besąs gražus atsiliepimas apie Zobarsko paruoštąją lietuvių novelės antologiją: amerikiečiams esą labai įdomu su ja pasižinti. Kur nebus!

Kaip jau esu minėjęs, jau pirmajame mokyklos skyriuj buvau labai pamėgęs eilėraščius. Toliau — labiau. Lietuviškų eiliuotų dalykėlių buvau aptikęs dar maža: vien giesmes maldaknygėse ir keletą dainelių „Palangos Jūzėj". Bet anuomet man atrodė, jog tie mūsų dalykėliai toli gražu neprilygsta aniems rusų kūriniams, išskyrus vien „Palik sveika, mylimoji, pabučiuok ant kelio", kurį radau „Palangos Jūzėj".

Gal pirmasis rusų eilėraštis, kurį aptikau vadovėly ir nusirašiau į savo sąsiuvinį, buvo „Diadia, diadia, posmotri ka, čto za mucha k nam letit": vaikai bitę palaiko muse ir jau baudžias ją sugauti bei užmušti; tik dėdė jiems paaiškina, jog tai — bitė, o bites reikia branginti ir puoselėti. Tas eilėraštis anuomet man atrodė sklandus, įdomus, mielas. Dabar, žinoma, gal neberasčiau jame svarbiausiojo dalyko — poezijos.

Įdomi smulkmena: šauniųjų Krylovo pasakėčių nerašiau į savo sąsiuvinį — išviršinė

forma man atrodė padrika, eilučių ilgis nesimetringas.

Iš visų pradžios mokykloj išmoktų eilėraščių man labiausiai patiko „Niva, moja niva, niva zolotaja, zreješ ty na solnce, kolos nalivaja. Po tebie ot vietra, slovno v sinem more, volny tak i chodiat, chodiat na prostore". Anuomet vaikai nesidomėjom autorių pavardėmis — tad ir lig šiol tiksliai nežinau, kas tos „Nivos" autorius. Bene Maikov?

Kai baigės to antrojo skyriaus mokslo metai, mokytojas Šulga parengė nedidelę „graduacijos" iškilmę: atvyko valsčiaus viršaitis, vadinamas staršina (seniūnas) Budrys milžinas įdubusia krūtine, nuolat kosčiojąs ir rūkąs (jo žmona — mano krikštamotė). Kaip gyvą matau seniūną sėdint vidury stalo, o jo dešinėj, prie stalo galo, sėdi mokytojas su savo juodu plaukų kupstu, o po kupstu — tamsus čigoniškas veidas. Kaip vyko ta iškilmė, smulkmenų nebeatsimenu: juk tai buvo ne vakar, ne užvakar, o 1893 metų pavasarį. Išliko mano atminty viena tik smulkmena: man teko prieš tą areopagą deklamuoti (viešai pirmąkart gyvenime), o deklamuoti kaip tik aną „Dirvą-Nivą". Man nutilus, mokytojas padavė seniūnui, o šis, maloniai šypsodamas, įteikė man gražiai įrištą, didelio formato knygą — rinktinius Puškino eilėraščius. Parsinešęs namon ir sklaidydamas bei skaitydamas, pirmą kartą pajutau, kaip malonu turėti rankose ir skaityti gražiai išleistą knygą — net tie pat

dalykėliai čia atrodo žymiai gražesni bei malonesni, nei anuose menkai išleistuose ir dar nudėvėtuose vadovėliuose.

Habent sua fata libelli. Bet ir apie eilėraščius galima pasakyti, jog kiekvienas turi savo likimą. Štai toji „Niva" man atrodė graži anuomet, atrodo graži ir dabar. O kitas lyrikos kūrinys, kuris man atrodo nūn labai gražus, ir kurį esu išvertęs po kelių dešimtų metų lietuviškai, anuomet atrodė keistas ir tiek:

Včera ja atvoril temnicu
Vozdušnoj plennicy mojei;
Ja roščam vozvratil pevicu,
ja vozvratil svobodu jei...

Atvėriau kalimą buveinę
dausų lakūnei mylimai —
atkalnėms grąžinau aš dainę,
aš grąžinau laisvužę jai...

Tie nepaprasti, ilgoki, neaiškūs žodžiai buvo mums anuomet sunkiai įkandami. Taip pat ir antroji strofa:

Ona izčezla, utopaja
V sijanji golubogo dnia
I tak zapiela uletaja,
Kak by molilas za menia...

Pakilo ji į aukštį didų
mėlynės švytinčiam dugne
ir taip išnykdama pragydo,
tarytum meldės už mane...

Šiandien galėčiau tuo deimantu grožėtis ir grožėtis.

NB gerb. Skaitytojui: tie ir būsimieji mano vertimai — tai vien silpnas originalo šešėlis; tad meldžiu pabandyti kaip nors tinkamai suprasti pačius originalus, nes gerai išversti šedevrus yra labai sunkus uždavinys.

6.

MASKOLIŲ DAINA IR MUZIKA

Grožis pradžios mokykloj atsiskleidė man ne vien poezijos pavidalu, o ir dainos, rusų dainos.

Tai pirmąkart įvyko, regis, 1893 metų pavasarį: vieną popietę, paskutinę mokyklos valandą, žiū — bėjeinąs gauruotasis Šulga į klasę (nuostabu!) su smuiku vienoj, su smičium antroj. Na gi, kas čia bus? — manau sau. O jis sako: Nu, dabar mokysimės dainuoti!—ir parašė lentoj porą dainos posmų: Skaitykit!.. O dabar aš jums pagrosiu, kaip tą dainą reikia dainuoti. — Ir jis pasispaudė smuiko užpakalį po smakru, kairiąja sugriebė smuiką už kaklo, dešiniąja užsimojo smičium ir pradėjo čirenti linksmą-linksmą melodiją. Pačirenęs kelis kartus, kad šiek-tiek įsidėtume, sako: O da-

bar aš grosiu, o jūs dainuokit anuos žodžius paskui! — Ir ėmėme dainuoti. Po keleto nepasisekusių bandymų, pradėjo sektis gana sklandžiai. Betgi ir graži buvo ta dainelė, o linksma! — rods, imk ir pradėk šokti! Tai buvo rusų liaudies daina „Ach, vy seni, moji seni, seni novyje moji, seni novyje klenovyje, riešiotčatyje!" Vėliau Šulga mus išmokė ir dar vienos-kitos. Ir vis tokias linksmas parinko — tiesiog džiaugsmo viesulas pagauna į savo sūkurį. Mums tos dainos labai patiko, greit jas išmokome ir ėmėme dainuoti net namon grįžę. Savųjų, žemaitiškųjų, mes vaikai ne labai temėgome, kad jos tokios liūdnos, ir jų nedainuodavome.

Mokslo metams pasibaigus, mokytojas Šulga metė mokytojavimą ir pasidarė Gargždų valsčiaus raštininku (pišorium) ir toje tarnyboje išsilaikė ilgus metus. Toji tarnyba carų laikais buvo pišoriams įtakinga ir pelninga: iš tikrųjų tai jie valdė valsčių, o ne viršaitis; gi iš žmonių jie už patarnavimus gaudavo nešykščių dovanėlių. Nors tai gana keista, bet man niekuomet nebeteko su Šulga susitikti nei pasikalbėti, nors buvome visai artimi kaimynai; nei noro nejaučiau.

Į Šulgos vietą gavome visai skirtingą tipą, Černyšovą, jaunutį, matyti, ką tik baigusį mokytojų seminariją, nedidelį laibą blondiną, retais plaukais, pailgu, siauru, smulkiais bruožais veidu, šviesiom akim, dažnai čiulpiantį savo prakiurusį dantį, rimtą, retai te-

sišypsantį. Atsivežė jis ir žmonelę, tokį mažą, putlų, šviesų padarėlį, kuris, kai kur nors pasirodys — tuoj, rods, šviesiau aplinkui pasidarys.

Tas Černyšovas paėmė mus tvirta ranka griežtai ir prispaudė prie darbo, bent mokykloj. Kalbėjo su mumis vien rusiškai. Bausdavo kietai — paklupdydamas paklūpoti arba palikdamas mus „be pietų", arba ir abi bausmes sujungdamas. Triūsė, vargo pats ir mus privargino, ypač su tos rusų gramatikos gudrybėmis. Per daiktavardžius-būdvardžius-skaitvardžius bei jų linksniavimus (sklonienija) šiaip-taip persiritome, bet veiksmažodžių labirintuose rimtai įstrigome, nežiūrint nuoširdžių pastangų. Buvo mūsų tarpe tokios dvi mokinės vokietikės —Ida ir Berta Franz, neskaitant jaunesniojo jų broliuko Emilio, tokio pat pupų pėdo, kaip ir aš. Ida buvo jau beveik subrendusi pana ir besižinanti tokia esanti, ir visai „artistiškai", tikros patelės balsu giedanti labai įmantrią (kaip man anuomet atrodė) su aukštomis gaidomis dainą „Bylo delo pod Poltavoj, delo slavnoje, druzja: my dralis togda so Švedom pod znamionami Petra". Kai ji užkopdavo į aukštybes su tuo „dralis", užvertus aukštyn akis, sentimentaliai, vienkart koketiškai, tai ir mums, mažiukams, šiurpuliai per nugarą nubirdavo. O Berta, dar pusmergė, kukli ir maloni mergaitė, taip nedainuodavo, o ramiai mokydavos, kartais pusiau rimtai, pusiau juokais padejuodavo dėl tų

veiksmažodžių „sprigiavimų“ (spriaženija). Betgi per dvejus metus gerokai perpratome tas rusų gramatikos prašmatnybes. Geras buvo mokytojas tas Černyšovas. Nors griežtas, bet jį gerbėme ir mylėjome... Koks buvo jo likimas 20 amžiuje, paliko man nežinoma. O aš jį branginau ir branginu.

Tas mūsų šaunusis mokytojas sugebėjo ne vien valdyti mus tvirta ranka, ne vien tempti mokslo keliu pagreitinta žingine (o vienkart solidžiai): jis patiekdavo mūsų širdelėms dar grožinės paguodos, bent antrajam skyriuje, — kaip ir mokytojas Šulga, pamokydamas dainuoti rusų dainų, pačirendamas smuikeliu, kad tiksliau pagautume ir išlaikytume gaidą.

Smuikas... Tas grakštus instrumentas — lyg kokia jauna panelė. Ne vien Šulgos ir Černyšovo rankose mačiau ją verčiamą giedoti: tekdavo ją matyti čypinamą (bet linksmai) vestuvėse, kada vyrai ir moterys, bernai ir mergos, griaunamai trankydavo kojom grindis, keldami debesius dulkių ir jas čia pat sualsuodami į sveikus ir nesveikus plaučius.

Garsus tų smuikininkų tarpe buvo Paulikas. Savotiškai pakutendavo jis man ausis (ir širdį), kai per Velykas ateidavo pas mano tėvelius pasveikinti. Atsivesdavo jis ir savo sūnų Kaziuką: tėvas brūžuodavo smuiką, o sūnus vikriai būgnydavo, su įtaisytais į šonus nauginiais čirškučiais — bum čik čik ar, kai perbraukdavo būgnelį nykščiu,-brum čak čak. Taip linksmai, taip šauniai juodu muzikuoda-

vo, jog aš būčiau jų klausęsis ir klausęsis; tik kad tėtis pertraukdavo tą visą malonumą, kviesdamas artistus prie velykinio stalo, o vyresniajam muzikantui pripildavo stiklą — įkvėpimui įkaitinti. Bet rezultatas nebe mums tekdavo: užkandęs ir išgėręs, mūsų smuikininkas su savo būgnininku išeidavo kitų linksminti.

Smuikas, smuikas... Bet buvo instrumentų, kurie mane mažą dar daug labiau žavėdavo. Žinoma, ne klarnetas, kur vestuvėse dažnai kliurksėdavo šalia plonaliemenio gulbiasprandžio smuiko. Ir ne armonika, kurią jau daugis bernelių buvo pradėję uoliai tampyti. Ir ne katarinka, kurią į miestelį iš miestelio atsinešdavo, į kuprą užsirioglinę, kažkokie svieto perėjūnai, dar ir stebuklingą jūros kiaulikę narvely atsinešdami, kuri žmonėms traukdavo pranašingas korteles, o iš jų kišenių ištraukdavo labai prozaiškų... kapeikų... Ir ne lūpinė armonikėlė, kurią gargždiškiai anuomet vadindavo dumbriukais ir kuriuos vaikai buvo plačiai pradėję pūsčioti apsilaižydami. Ir dargi ne paprastosios šukos, kuriomis, užsidėję ant jų plono popieriaus lapelį, vienas-kitas virtuozas sugebėdavo nuostabiai pamėgdžioti karo orkestrėlį.

Ne. Kad ir kažin kokie puikūs būdavo anie instrumentai, kad ir kažin kokie šaunūs jų muzikantai, niekas anuomet negalėjo man susilyginti su... triūba, vėliau vadinamuoju trimitu. Tik jau ne ano kerdžiaus triūba, o su

maskolių učebnosios komandos triūbom-triūbelėm. Kažin, kas čia yra, betgi triūba turi nuostabios galios žmogui, jei ne iš numirusių prikelti, tai bent paliegėliui ar luošeliui išjudinti, kad atsigautų, pradžiugtų, bėgtų žiūrėt ir klausytis, ir virpėt energija ir drąsa draug su tuo variu, ir ryžtis, ir veržtis kažkur į nežinomą šviesų tolį, į plačią laisvę, į šaunų žygį... Vai, triūba, triūba! tu budintoja, neramintoja, virpintoja, džiugintoja, garsų fontanom trykštanti, spindulių sriautais tviskanti... O kai visa triūbų santarmė skaidriai trenkdavo mūsų gilioj rimty, mes visi vaikai mesdavome ir užmiršdavome viską ir bėgdavome galvotrūkčiais ten, kur tas garsų stebuklas mums grožio misteriją praveria... O tos triūbos skaistvarinės viena kitai nelygios: kita didelė-didelė, kaip milžinas smauglys, apsivyniojus aplink kareivos muzikanto liemenį, taip jog iš to vyturio bekyšo vien žmogaus galva bei vienas petys su ranka; kita triūba mažesnė, ir triūbytojas abiem rankom ją glaudžia prie krūtinės, kaip kokį mylimą padarą, prie lūpų prispaudęs jo snapą — tartum bučiuojas; kita triūbelė visai nedidukė, taip jog muzikantas lengvai ją laiko abiem rankom pakėlęs prie lūpų ir iš širdies gilumos pučia į jos snapelį visą savo dūšią. Ir visi tie nuostabūs vyrai sėdi balnuos ant eiklių žirgų, išsiganiusių, blizgančiu plauku. O tie žirgai, išdidžiai išrietę sprandus, smulkiais žingsniukais, grakščiai užriesdami kanopų riešus, smagiai

risčiuoja, pasiprunkšdami. O priekinės linijos vidury, ant liekno ir gražaus, kaip jauna mergaitė, balto žirgo, šauniai joja korneto pūtėjas Dovydaitis ir taip skaniai triūbija savo grakščia triūbele, jog rodos, tarsi sidabro srovė švelniai iš jos liejas...

Dūdų orkestrui nutilus, po valandėlės paskui jojantieji paprastieji raiteliai pradeda dainuoti, ir taip šmaikščiai dainuoja, jog, rods, net šauniuosius triūbų pūtėjus praneša. O balsai, balsai! Stiprūs, lankstūs, platūs, drąsūs. Tie plonieji su ereliais į erdves iškyla ir garsų meteorais po aukštį skraido. O tie žemieji, rods, į žemės gelmes nusileidžia ir visą dainos grožį bei choro svorį ant savo galingų bangų neša. Ir kaip gyvai, drąsiai, šmaikščiai, linksmai jie dainuoja! Rods, stabo ištiktą prikeltų ir į džiaugsmo šokį įtrauktų. Dainuoja, kaip laisvas vėjas, entuziazmo sriauto pagauti, laukiniškai pasiklykaudami, pliauškiai pasišvilpaudami, kaip šelmiai botagai...

Taip pagaunamai-uždegamai dainuoti temokėjo carų Rusijos armija. Vėliau yra tekę girdėti įvairių kraštų kareivius giedant (neišskiriant nei mūsų, nei bolševikinių rusų): grožio bei meno ten būdavo kartais nemažo; bet tos ugnies, to užsimojimo, jėgos ir šmaikštumo nė iš tolo nerastum. Kas nori įsivaizduoti, kaip dainuodavo rusų caro kareiviai, privalo pasiklausyti Žarovo kazokų choro, gyvo ar bent gramofone. Kituose kraštuose kažką panašu girdėjau vieną kartą 1944 rudenį

ar 1945 pavasarį Austrijoj, Peuerbache palei Linzą: iš kokios iškylos ar šiaip po kokio darbo begrįžtąs Hitlerjugend'o mergaičių dalinys su moterim vadove ir bedainuojąs. Tai buvo daina! džiūgaujamai drąsi, ryžtingai kovinga. Tikrai Freude durch Arbeit!

Man būdavo stačiai liūdna Nepriklausomoj Lietuvoj klausytis mūsų kariuomenės dūdininkus grojant savus maršus ar kareivius dainuojant neva „kariškas" dainas. Gal ir dailios, ir meniškos; bet man nejučiomis prisimindavo Puškino posmas:

„Skolko ich? kuda ich goniat?
Čto tak žalobno pojut?
Domovogo li choroniat?
Viedmu l zamuž vydajut?"

Kiek jų? Kur jų skrenda minios?
Ko verksminga jų daina?
Gal tai kauko pakasynos?
Gal tai tuokias ragana?

7.

PRIEŠ ATSISVEIKINANT SU TĖVIŠKE

Mūsų įžymusis geografas, mūsų upių tyrinėtojas Kolupaila yra rašęs, jog Minija yra viena iš gražiausiųjų mūsų upių. Aš tą grožį nuo pat mažens skaidriai jaučiau. Jau aplink pačius Gargždus Minijos klonis buvo anais laikais kažkoks švelniai gražus, tyliai idiliškas, kol nebuvo apgadinę to paveikslo neestetinė alkų kirtyba ir dar biauresnė naujų smulkių žemvaldžių statyba.

Bet būtų reikėję anuomet kiek paėjėti šiaurės link, pro Gerduvėnus, Rudaičius, Pikteikius Kartenos link, pasižvalgyti aplink Kieviečių bei Dykliaus kalnus, užsukti į pasakiškai gražią Želsos raguvą. Kalnai vis aukštyn, aukštyn... Akiračiai nuostabūs... Tikra miniatiūrinė Šveicarija... Tik nėra čia didingų, grubiai šiurkščių reginių, o vien elegantiškai dailūs, maloniai švelnūs paveikslai... Žymiai vėliau, kai jau buvau jaunas kunigas, ir Gargždų dvaras nusprendė mane esant pakankamai išprusus, kad būtų galima mane įsileisti į aukštą draugiją, vieną vasarą (1908 ar 1909 metais) ponia baronienė paprašė mane parodyti jos svečiams Minijos grožy-

bes. Buvo liepta pakinkyti į porą-trejetą puskariečių kadais buvusius šaunius dvaro žirgus, ir gražus būrelis apysenių bei jaunų grafų-grafienių-grafaičių ir pora jaunų auklėtojų su savo pupiliu grafiuku Krasickiuku bei jauna švedė baronienės masažistė iš Berlyno bei Helsinkių panelė Marta Kaufmann — išvykome į svajingus Minijos vingius. Šaunioji publika veizdėjo, stebėjos, grožėjos, o grįžus kalbėjo savo tarpe: O vis dėlto tas kampelis tikrai gražus. Esam aplankę, tur būt, visas gražiausiąsias Europos vietas. O gi šitie slėniai savotiškai ne mažiau gražūs!

Buvo Gargžduose dar vienas gražus, tikrai gražus dalykas, kurį sukūrė ne vien Dievo gamta, o prisidėjo ir žmogus kūrėjas. Tai — baronų parkas, senas, gana apleistas (baronui mirus, o baronienei pasenus), tylus-tylus ir slėpiningas, puikiuose Minijos šlaituose prigludęs, įvairių rūšių galingų medžių bei tankių krūmų gožiamas, gėlynų išmargintas, šauniai vingiuotų kelių, rods, į nežinomas tolybes vedamas, į grakščias altanas pakeleivį užeiti kviečiąs, gražiose vietose pristatytais įmantriais suolais pavargusį atsilsėti masinąs, sumaniai išskirtais trakais nuostabias perspektyvas į Minijos slėnį bei žaliuojančius tolius atveriąs...

Į tą pavėsių grožybę įeidavau mažas, kaip Šimonio paveiksle kūdikis žengia į pasakų miestą, su kažkokiu saldžiai gūdžiu jausmu, džiugiai stebėdamas ir šviesiai stebėdamasis,

kažko neaiškiai lyg būkštaudamas, vienkart viltingai naujų grožybių laukdamas.

Tą parką sykį gavau aplankyti ypač reikšminga sau proga... Bet neužbėgsiu įvykiams už akių.

1895 metų pavasarį baigėsi mano mokslas pradžios mokykloj. Paskutiniajame, trečiajame skyriuj buvome šitie „abiturientai" (ta eile, kaip sėdėjome ilgame suole prie lango į gatvę): Adolfas ir Vytautas Januškevičiai, pasienio sargybinio, objezdčiko, vaikai; aš ir Petras Budrys, Rupkalvis ir bene Berta Francaitė, ir dar Telšinskis, Gargždų vėjo malūno nuomotojo sūnus. Iš jų visų važiuot į Kretingą egzaminų mokytojas paskyrė tik tris: Budrį, Telšinskį ir mane. Kelionei gavau iš krikšto motinos Budrienės 9 kapeikas. Važiavome vienose gardėse su mokytoju ir jautėmės tuo labai pagerbti bei laimingi.

23 varstų kelionė pasirodė trumpa. Mokykloj viršum Akmenos radome pilna mokinių iš aplinkinių valsčių mokyklų. Parašėme diktantą ir išsprendėme raštu aritmetikos uždavinį. Pertraukoj išėjome pasigrožėti Akmenos krantais ir grafų Tyškevičių mauzoliejum.

Kokie kieti, lygūs, kaip stalas, keliai keleliai į jį ir aplink jį, kokie dailūs, kaip spalvotai pražydę kilimai, gėlynai. Koks įmantrus, nė į ką ligi šiol regėta nepanašus tas mauzoliejus, kapas-koplyčia, puikesnė, negu kuriam šventajam... Veizdėjom apačioj pro kroteles į

rūsį, kur neaiškiai spindi apytamsoj ištaigingas grabas, apkrautas metaliniais ir sausų palmių šakų vainikais, kur perrišti brangiais plačiais kaspinais su aukso užrašais... Taip, čia ilsis amžinai didis ponas, grafas Antanas Tyškevičius, Kretingos, Palangos ir daugelio kitų dvarų ligi Telšių ir dar toliau viešpats, taip jog, apdalijęs jais kelis savo sūnus bei dukras, padarė juos dar nemažais valdovais...

Po pertraukos, mažumą užkandę, laikėme žodinius egzaminus, tarp kitko — tikybos, kurios egzaminatorium, šalia pasauliečių mokytojų, buvo Kretingos „bernardynų" (pranciškonų) vienuolis Dirmeika. Išlaikėme gargždiškiai iš visų dalykų, netgi iš bėdos ir iš tikybos, net turėdami rusiškai atsakinėti, nors mokykloj pamokų kaip ir neturėjome, kapelionui retai mus telankant. Čia nemaža mums padėjo, ką buvome iš tėvų ar iš maldaknygių išmokę.

Parvažiavome namon linksmi, nors ir nedainuodami. Atsisveikinome su puikiuoju mylimuoju mokytoju — visam...

Tėvui dabar iškilo problema, ką toliau iš manęs daryti: ar mokyti savo siuvėjo amato, kaip vyriausiąjį sūnų Aleksandrą (13 metų už mane vyresnį), kurs nesutiko eiti mokslo mokytis? ar mane leist į mokslus? Pats tėvas, o ypač sesuo Ona, būsimoji Vojevodskienė, labai norėjo, kad stočiau į Palangos progimnaziją, o paskui eičiau į kunigų seminariją, kaip dar kūdikis buvau „rimtai" pasižadėjęs, o ir ūgte-

lėjęs labiau mėgau knygą, nei fizinį darbą (kurį tekdavo mūsų daržuose dirbti). Tad vieną dieną tėvas man sako: O ką, Mykolai? Baigei mokyklą — ką toliau darysim? Gal siūt mokytumeis? a?.. O gal į Palangą mokytis važiuotumei?.. Tik tatai labai brangu, o mes — visai neturtingi... Nu, kol kas — sėsk ir bandyk pradėti siūti. Už pirmąją siūlę gausi 20 kapeikų.

Ir tėvas davė man kažkokį siuvinį ir parodė, kaip siūti siūlę.

Kaip tą siūlę susiuvau, nežinau. Tėvas nieko nepasakė. Rodos, kad anas 20 kapeikų vis dėlto man davė; bet siūti daugiau nebedavė.

Tuo tarpu mokytojas Černyšovas pakartotinai patarinėjo mano tėvui leisti mane mokytis. Tėvas nuėjo pas Saliamoną — kleboną Kerpauskį pasitarti. Šis atkalbinėjo — neištesėsit: esate neturtingi, o Palanga brangiai atseina; jis tai gerai žinąs, kadangi padedąs leisti į mokslus savo gimines.

Tačiau, energingos, vikrios Onytės įtikinėjamas, tėvas beveik jau ryžos. Tad, kai iš Kulių į Gargždus atvažiavo feldšerius Mikulskis (būsimojo Telšių daktaro Jono Mikulskio tėvas) vaikų nuo raupų skiepyti, mano tėvas paprašė aną mokslinčių į namus manęs įskiepyti (nes be to nepriimtų į progimnaziją) ir vienkart išegzaminuoti, kiek esu priruoštas pirmajai klasei. Feldšerius davė man perskaityti iš Naujojo Testamento rusiškai vieną sky-

relį (rods, kurių ten Kristaus pamokymų) ir atpasakoti. Aš perskaičiau, o toliau — nė iš vietos. Tad Mikulskis mano likimą tėvui išsprendė neigiamai.

Taip ir būčiau gal palikęs be tos laimės — eiti mokslus. Tik persvėrė mano pusėn mokytojo patarimai bei sesers Onytės užsidegimas: girdi — Dievas galingesnis už visas kliūtis. O ir patys mano tėveliai, ne be to, kad nebūtų svajoję apie mokytą sūnų. Tad ryžtasi.

Tik buvo dar vienas kebeklis: mano sveikata nebuvo stipri. Tėvas man vieną dieną ir sako:

— Eisiva pas daktarą patikrinti tavo sveikatos: jei pasakys, kad silpna, pasiliksi namie!

Ir iš viso bijojau gydytojo, kaip gydytojo, o čia dar toks lemiamas žygis.

Gydytoju Gargžduose anuomet buvo žydas Aronson — toks nedidukas, liesas, netvirtais žingsneliais vaikščiojąs žmogutis, vis apsisiautęs tokiu plačiapaliu „ploščium", truputį kaip vėliau mūsų keistuolis Herbačiauskas. Tas Aronsonas buvo mūsų šeimoj įgijęs gero gydytojo vardą, nes beveik nuo tikros mirties išgelbėjęs prieš kelerius metus mano vyresnįjį brolį, neva sirgusį smegenų uždegimu: kai atrodė, kad ligonis jau baigias, daktaras liepė atnešti iš mūsų gilaus šulinio šalto-šalto vandens ir ėmė puoduku pilti ledinį vandenį ligoniui ant momens. Šis iš pradžių klykte klykė, bet vis silpnyn ir silpnyn — ir galų gale

visai nutilo. Ar ta arklinė kuracija padėjo, ar pats jaunas organizmas persigalėjo — tikra viena: merdįs ligonis pagijo.

Pas tą tatai stebukladarį tėvas mane nūn nusivedė. Paskambinome. Atidarė pati daktarienė, stambi briunetė, ryškiais žydiškais bruožais moteris, perrišta juodu ryšiu viena akim, ir pareiškė, kad daktaro nėra namie. Tėvelis laisviau atsikvėpė, o aš — ką ir besakyti! Grįžkiva, sako tėvas — kad nėr — ir nereik.

Taip ir apsėjome be Aronsono verdikto. Šiaip gal būčiau mokslo ir neparagavęs.

Beje, tas daktaras turėjo sūnų, bestudijuojantį Berlyno universitete mediciną: sakoma, obuolys nuo obels netoli tekrinta. Reikėjo tikėtis, jog jaunasis Aronsonas gal net tėvą pralenks. Rods, taip ir įvyko: po daugelio metų iš Berlyno laikraščio sužinojau universitete esant žinomą profesorių medicinos daktarą Aronsoną. Tur būt, mūsų gargždiškio sūnus.

Dabar atsidursim baronų parke, kaip esu žadėjęs. Proga labai nepaprasta (žinoma, man). Pateksim mudu su tėveliu aukšton atmosferon. Stosim prieš didponių areopagą.

Mat, mokytis Palangoj reikia nemaža pinigų, ypač pradžiai. Sesuo Onytė turėjo draugę, kur tarnavo dvare kambarine ar ką. Tad paprašė tą draugę, kad papasakotų poniai baronienei, jog jos Gargžduose yra vienoj varganoj šeimoj vaikutis, kur nori stoti į Palangos progimnaziją mokytis į kunigus: ar nega-

lėtuminti ponia baronienė jį sušelpti bent kiek? Ponia sutiko, tik papraše, kad tėvas atsivestų tą vaikutį jai parodyti.

Skirtą ar neskirtą dieną tėvas man liepė švariai nusiprausti, gerai apsišveisti, padoriai apsirėdyti ir eiti su juo į dvarą. Ėjau, kaip izraelitų ožiukas, aukai skerstinas. Baronienės bijojau labiau, nei ano daktaro. Betgi nuo likimo nepabėgsi. Tad ėjau.

Neteko aukštais laiptais lipti į patį palocių. Didžioji ponia su būreliu savo palydovų besėdinti žemai, parke, pavėsy, prie senųjų rūmų. Matyti, buvau stipriai susijaudinęs, kad aiškiai nebeatsimenu to susitikimo smulkmenų. Tiesa, buvo tai seniai — 1895 metų pavasarį, ir buvau tik 11 metų baigęs.

Ilgas pasirodė man kelias per aikštelę, kol tėvas prisivedė mane prie didingosios ponios. Rods, ir pats pabučiavo poniai ranką, ir, žinoma, aš turėjau pabučiuoti. Ponia baronienė valandėlę pasiveizdėjo į mane ir kažką lenkiškai pasakė mano tėveliui ar saviesiems. Tiek tik supratau, jog jos įspūdis nebuvo neigiamas. Maloningai ištarusi tuos sakinius, jinai ištiesė man savo putlią dailią ranką pabučiuoti, ką aš ir padariau, o paskui mane ir tėvelis. Anuomet nė svajote nesvajojau, kad po 13 metų būsiu dažnas svečias tame parke bei palociuje ir kad toji aukštoji ponia pasidarys man daugiau nei bičiule, beveik mylinčia motina.

Vadinas, tuokart žvilgtelėjau iš arčiau į

aristokratų pasaulį, bet susijaudinęs maža tepastebėjau. Kaip pro rūką matau grupę žmonių po žaliuojančiais medžiais, vazoninių palmių, žydinčių oleandrų ir fikusų fone; kunigaikštytė-baronienė sėdi pintame fotelyje; iš abiejų pusių stovi jaunos ponios ar mergaitės, o užpakaly — jauni ponai. Tai būta dukterų (gal dar ir viešnių) bei jaunų didponių jaunikių, besitaikstančių laimėti baronaičių širdį bei ranką. Kaip pati ponia baronienė anuomet atrodė, nepastebėjau, nes nedrįsau į ją akis pakelti; juoba nepastebėjau, ar gražios dukros bei jų adoratoriai, nes neturėjau nei laiko, nei noro į juos žvalgytis. Paliko vien apskritas įspūdis: kažkas nepaprasta, prašmatnu, puošnu-poniška.

O kokios buvo mudviejų žygio apčiuopiamos pasėkos? Buvo. Kelios dešimtys rublių. Mat, kaip tik tuo metu vyriausioji baronienės dukra Gabrielė buvo susižiedavusi su savo būsimuoju — grafu Krasickiu ir gal dėl tos savo laimės nusiteikusi labai labdaringai: tad ji suruošė jaunųjų ponų tarpe mažutę loteriją, o laimikiu skyrė kurį ten savo žiedą. Kas laimėjo tą žiedą, nežinau. O pinigus laimėjau aš.

Betgi jų reikėjo daug daugiau. O iš kur jų gauti? Jau tą vasarą pradėjau uždarbiauti pamokomis: mokiau rusų kalbos vieną klebono giminaitį. Pamokomis verstis teko per visą gimnazijos kursą: pabaigęs pirmąją klasę, paruošiau egzaminams būsimąjį kunigą Pet-

rą Gudauską-Gudaitį, savo gargždiškį (mirusį čia Amerikoj Tamaqua, Pa); trečiąją klasę baigęs, ruošiau egzaminams gargždiškį Mykolą Laurinaitį ir kretingiškį Sikstų Butkų, būsimąjį kunigą; ketvirtoj klasėj būdamas, mokiau tą patį Sikstų toliau ir palangiškius Valentinavičių bei Augustą.

Buvo dar viena man galimybė uždirbti kiek pinigo, tiesa, netiesiogiai: tai — išvengti mokėjimo už mokslą. Tam tikslui reikėjo pačiam mokytis intensyviai, ir tai visų dalykų, mėgsti juos ar ne. Buvai žmogus nebe laisvas, nebegalėjai atsidėti tiems dalykams, kuriuos būtum labiausiai mėgęs. Na, bet pasiekta svarbus tikslas — nereikėjo kasmet bemokėti po 53 rublius mokyklai. Anais laikais tai buvo šiokia-tokia suma.

Bet tai juk tebebuvo beveik lašas šuliny. Tėvas gavo surasti gausesnių šaltinių. Tuo tikslu jis savo žemelę Gargžduose išnuomojo daržininkui žydui, į namelį įleido įnamį, persikėlė gyventi į Palangą, per mokslo metus laikė mokinių butą, vasarai tą butą, jei būdavo arčiau jūros, išnuomodavo vasarotojams, o per ištisus metus kaip siuvėjas gaudavo daug pelningesnio darbo, nei Gargžduose, nes ne vien iš kaimiečių, o ir iš nežydų miestelėnų ir iš valdininkų bei mokytojų. Taip ir prasistūmėme sėkmingai per ketverius progimnazijos metus.

Paliekant gimtąjį miestelį ir tėvų namą, pasibaigė man visas pirmasis gyvenimo tar-

pas — aušrinė vaikystė. Nors mažas buvau, bet jaučiau prasidedant naują, visai naują gyvenimo dalį. Ir nuostabu: nors nebuvau dar skaitęs romantiškų knygų, kur jausmingai atsisveikinama su mielais gimtinės kampeliais, aš tai savaime atlikau, tartum iš knygos, kai antrą rytą turėjau dangintis į Palangą: nusileidau į tą elegantiškai gražią Paminėjų lanką; mylimu žvilgiu apglėbiau žaviąsias atkalnes, slėpiningą dvaro parko kuokštą su stilingai paprastu gelsvu palocium, observatorijos-muziejaus bokštą, jaukią bažnytėlę su grakščiomis boniomis, skendinčią šventoriaus žalumoj. Ir tą gražiąją mylimąją Miniją, grakščiai vingiuojančią savo dyvinu slėniu, tarp tylių alkais apsigožusių kalvų bei kalnų. Nuėjau prie kiekvienos vietos, kur gebėjome plaukytis. Štai Kalkinyčia, tyli-tyli, slesname lovy per akmenėlius bei gargždą skubiai šneranti į Prūsų Dovilus, kur jau iš arti matyti, kur amžiną miegą miega sukilimo didvyris generolas Gelgaudas. Štai griežto vingio alkūnėje glūdi gili Sietuva, kur mes vaikinai labiausiai mėgdavome maudytis, kadangi ir gilu ir krante švelnus smėlis. Toliau Moterų Plukykla tarp aukštų krantų, kuriuos vešlūs žilvyčių krūmai gožia, sudarydami slėpiningą pasaulėlį, pašaliečio akiai neįžvelgiamą, iš kurio vien skamba neregimas perlinis juokas, džiugūs klykavimai ir taškomo vandens pliauškesys. Štai sunkiai prieinamas nuo stataus skardžio Griovys, kur gilus ir slėpiningas,

kur retas kas tesimaudo. Prieiname įdomiausiąją vietą — paslaptingąją Ūžiančiąją. Iš suspaustų krantų per krūvas akmenų galingai veržias visu savo pločiu Minija, džiaugsmingai ūždama pergalės himną, kuris dažnai taip liūdnai aidi, tartum upė gailėtųs, kad jai reikia jau palikti siaurus, bet tokius gražius giliuosius klonius ir įžengti į plačiąsias Prūsų lygumas. Toliau aukštyn paslaptingos, tamsios Padrevės, kur vengdavome maudytis: nelengvai prieinama, nepažįstama, bugštu. Didelis tarpas aukštyn, tilto link, negilios, plačios, patogios Žydų maudyklės, su švariu plačiu smėlio paplūdimiu. Ten maudydavos mažne išimtinai žydų vyrai, o mes ten kartais užklysdavome, kai žydelių nebūdavo. Ana vėl — aukštyn, medinis grakštus tiltas, kurs taip tinka tai idiliškai aplinkai ir prašyte prašos menininko vaizduojamas. Čia Minija plati, kaip Nevėžis plačiose vietose, tik ne per gili ir abiejuose krantuose turi platų švelnų smiltyną. Čia ideali vieta maudytis; bet dieną gana gyvas susisiekimas to neleidžia (o žmonės dar nebuvo sugalvoję, kaip galima būti vienkart ir nenuogam ir nuogam). Tad dieną vien arklius plukydavome, o vėlų vakarą, draug su tais švariais gyvulėliais, ir patys pasiplaukydavome. Kas nesate maudęsi naktį, negalite nė įsivaizduoti, kaip tai miela ir gražu. Švelnus mėnulis tave tartum glamone apsiaučia. Tamsiai mėlynas dangus, žvaigždėtomis amžinybės akimis tave bestebįs, toks svajingai

mįslingas, o po tavo kojom ta gelmė tokia tamsiai slėpininga... Mėnulio aukso atošvaitos tirpsta ir liejas bangelėmis, ir žvaigždžių sidabras švelniais šiurpuliais virpa vandeny... Visa keista, neregėta, patrauklu žavėtinai... O tas vanduo toks minkštas, toks šiltas, tartum kieno mylinti širdis tau tyčia būtų pašildžius vonią... Pasineri — ir glūdi — atsileidęs atilsy, pasiduodamas Minijos glamonei... apkerėtas... Ir tegu tai trunka ir nesibaigia...

Yra dar Padvario gelmės, tuoj anapus tilto, prie parko papėdžių, tokios gilios, net juodos, jog nedrįsdavome ten nerti.

Visas tas vietas, tokias pažįstamas, tokias mielas, prieš išvažiuodamas aplankiau, prie kiekvienos sustodamas, susimąstęs, nuliūdęs, bet šviesiai, nes ateitis taip viliojo savo nežinomumu, savo viltimis... Bet vis dėlto buvo kažkaip saldžiai ilgesingai skaudu... Kuomet ir ar iš viso bepamatysiu tas brangias vietas, kur tiek miela išgyventa?.. O jei ir aplankysiu vėlei, ar bebus jos tokios pat mielos, kai būsiu tiek naujo kitur regėjęs?..

Jauste jaučiau, jog baigės viena mano gyvenimo dalis ir atsiskleidžia naujas puslapis...

Ir tas apvaikščiojimas, tas susimąstymas, tas liūdesys buvo toks šviesus, kaip vakaro žara, kur netrukus susilies su naujos aušros aukso jūra... Ir gražus jis buvo... Ne vien anuomet, bet ir vėliau, kai jį prisimindavau...

Pasibaigė vaikystė ir prasidėjo „likų" amžius (teen-age).

II DALIS

I.

AMŽIAUS GALO PALANGOJ

Tai buvo 19 amžiaus galas, 1895 metai. Rusijoj (ir pavergtojoj Lietuvoj) tebeviešpatavo visavaldąs caras. Caras tuomet buvo ką tik užkopęs į sostą, kietajam despotui savo tėvui Aleksandrui III neseniai mirus, Nikalojus II, kuris tuomet dar nė sapnuote nesapnavo būsiąs paskutinis Rusų caras ir liūdnai žūsiąs nuo bolševikų kulkų su visa savo šeima. Dar tebeslėgė, ypač lietuvius, kieta priespauda. Maskolius, kiek įmanydamas, stengės padaryti mus rusais ir pravoslavais. Neleido turėti savų mokyklų. Vertė mokytis vien rusiškai. Kiečiausiai draudė lietuvišką spaudą, skaudžiai bausdamas už lietuvišką knygą ar laikraštį. Piktai persekiojo katalikų tikėjimą. Uždarė vienuolynus. Atiminėjo bažnyčias, paversdamas cerkvėmis. Neleido statyti naujų.

Bet negi uždrausi žmonėms gyventi? Tad gyvenome, kaip įmanydami. Ypač jaunimas, netgi pasidžiaugdami bei pasigrožėdami ta buitim, kur buvo mums lemta.

Pirmą kartą tėvas nuvežė mane į Palangą egzaminų į I klasę laikyti. Paskelbė man griežtai: išlaikysi — mokysies! neišlaikysi — eisi kiaulių ganyti! — Gal ir ne visai tokiais žodžiais, tėtis pareiškė anuometinę žmonių nuomonę: neisi mokslų — ponu nebūsi. Ar tėtis tikrai manė išlaikyti savo nuosprendį? Kažin? Bet anuomet aš nė abejote neabejojau, kad jis padarys, ką sakęs.

Taigi, nors ir smalsiai geisdamas, tačiau būkštaudamas nuvykau su juo į Palangą 1895 metų birželio pradžioj, skaitant pagal senąjį arba Julijoninį kalendorių (įvestąjį Julijaus Cezaro Romos imperijoj), kuris dvylika dienų buvo atsilikęs 19-me amžiuj nuo Gregorinio kalendoriaus (įvestojo Vakarų Europoj popiežiaus Gregorijaus XIII 1582 m.).

Įvažiuojant į Palangą nuo Kretingos, miestas atrodė visai nepuošnus nei šaunus, kaip ir kiti Žemaičių miesteliai. Jau iš tolėliau baltavo dviaukščiai progimnazijos rūmai, o pro aukštų medžių kuokštą-šventorių kukliai kyšojo senosios bažnyčios bonia.

Sustojome vienos ponios (bene Vaišvilienės) laikomame mokinių bute anapus Rąžės, kairėj nuo Klaipėdos gatvės. Kas buvo tie mokiniai — dabar nei pavardžių, nei veidų nebeatsimenu. Gana aiškiai prisimenu vien korepetitorių, ruošiantį kai kuriuos mokinius egzaminams iš rusų kalbos bei aritmetikos. Buvo tai rimtas civiliškai apsitaisęs vaikinas, išblyškusiu pailgu veidu. Jo pavardės negir-

dėjau ar neįsidėjau. Gyvenime daugiau nebeteko jo susitikti.

Mano tėvas jį paprašė patikrinti ir mano žiniją vienkart su kitais jo mokiniais. Pasirodė, jog Gargždų Černyšovas suteikęs mums daug daugiau mokslo, nei reikia stojant į pirmąją klasę. Taip nuramintas, tėvas mane nuvedė į egzaminus.

Progimnazijos rūmai niekuo man neužimponavo. Iš viršaus visai paprastučiai. Prie įeinamųjų durų — lyg prieangis po balkonu, kurį remia dvi dručkės kolonos. Viršuj balkono, prie sienos prikabintoj neplačioj lentoj, didokomis rusiškomis raidėmis užrašyta: „Polangenskaja Progimnazija". Vadinas, čia turėsiu 4 metus mokytis, jei išlaikysiu egzaminus...

Įėjus pro duris — erdvus vestibiulis (drabužių kabykla). Dešinėj koridoriukas veda į platų bei šviesų koridorių iš gatvės pusės, o iš to koridoriaus kairėn įeinama į dvi dideles klases — pirmąją ir toliau antrąją. Antrajam aukšte toks pat koridorius ir tokios pat dvi klasės — trečioji bei ketvirtoji. Koridoriuose bei klasėse ant sienų iškabinėti žemėlapiai bei paveikslai iš botanikos, zoologijos, geografijos, istorijos. Klasėse suolai patogūs dviem mokiniams susėsti.

Kiek būsimųjų įžymių Lietuvos vyrų yra čia sėdėję, po tas patalpas vaikščioję, į tuos paveikslus žiūrėję!.. Anuomet apie tai nė nepagalvojau. O dabar, iš tokių tolybių erdvėj

bei praeity regima, kokia brangi man ta Palangos progimnazija, garbinga, kukli senutė...

Betgi grįžkim prie egzaminų. Stojo į juos nemažas būrelis, bene dvidešimt su viršum, daugiausia antroji prirengiamoji klasė, kur veikė prie progimnazijos. Šiųjų tarpe įžymiausiasis buvo Jonas Mikulskis, ano felčeriaus Mikulskio sūnus, pirmasis mokinys, su kuriuo man teko vėliau glaudžiai susibičiuliauti. Egzaminai neatrodė sunkūs, ir man pasisekė juos išlaikyti. Tuo mano likimas liko išspręstas: tėvas, patenkintas, ryžos mane leisti toliau mokytis. Bet tai bus tik po Žolinės, o ligi tol dar turėsim grįžę pabūti savo Gargžduose. Tačiau, prieš grįžtant, tėvelis panoro dar man parodyti Palangos grožybes.

Senutė medinė bažnytėlė, iš viršaus labai panaši į mūsų gargždiškę, toli gražu nebuvo tokia nuo pasaulio atitolinta bei mistiškai idiliška, kaip mūsoji, kadangi iš visų pusių apsupta judraus miestelio, neatsistojusi ant kalvos viršum jo, neatsitvėrusi tokiu aukštu zomatu nei pasislėpusi ūksmingame šventoriuje, nei atsivėrusi iš savo aukščio į tokias nuostabias platybes, kaip ten — į Minijos slėnį, į žaliuojančius atkalnių alkus, į mėlynus akiračius... Viduje atrodė labiau pasenus, lyg apdulkėjus, tamsesnė, ne tokia erdvi. Barokiniai altoriai mažiau grakštūs, smulkmenom perdaug apsunkinti.

Iš bažnyčios ėjom senojo parko link muš-

tine žvirgždo gatve, lygia-dailia, su tokiais pat šaligatviais. Ne! tokių dalykų savo Gargžduose dar neturėjom.

Štai Rąžė, nedidukė angis, besirąžuojanti per lygias pievas, apsigožusi krūmais, vietomis pasislėpusi po vešliais alksniais, užžėlusi lendrėmis, bežydinti geltonomis vandens lelijomis... Per ją — tiltas, medinis, nedidelis, senas. Tai — ne Gargždų tiltas per Miniją, ilgas (apie 120 žingsnių), aukštas, grakštus. Na, bet juk ir Minija — gražuolė princesė — tai ne Rąžė, šelmytė mergiotė.

Perėję per tiltą, pasukome į dešinę, į dar negrįstą gatvę (Tyškevičiaus prospektą), jūros link.

Pasinaudosiu šiuo žygiu papasakoti, kokia buvo mūsų mieloji Palanga prieš 65 metus. Čia mokiaus nuo 1895 rudens iki 1899 vasaros. Bet ir vėliau iš Liepojos gimnazijos atvažiuodavau čion vasaros atostogų praleisti, nes tėvelis lig 1903 vasaros čia laikė mokiniams butą; tad Palanga buvo man virtus lyg antra tėviškėle. Kokia gi buvo anais laikais ta mieloji?

Pirmiausia — jūra bei pajūris. O, ji buvo ir anuomet tokia pat amžinai kuždanti pasaką apie nežinomas tolybes, į kurias širdis amžinai veržias, o gal niekuomet nepasieks.

Kairėje niūksojo ramybėj toji pat Birutės koplyčia ant tos mums brangios kalvelės, senų-senų pušų apvainikuotos. Liurdo grotos dar nebuvo: ją įkūrė grafas Tyškevičius pačioj

20 amžiaus pradžioj. Dešinėj, Liepojos linkui, buvo matyti apyplikė kalva — Naglio kalnas, arba, kaip ją kiti anuomet vadindavo, Olandų kepurė. O tarp tų dviejų galinių taškų plūduriavo, toli-toli išsikišęs į jūrą, garsusis tiltas. Jūs, jaunesnieji, tik jo galiuką beregėdavote, kai nueidavote ten vakarais pasisvajoti ar padainuoti. O 1895 metais tai tebebuvo dar tikras uosto „molas“, mažiausia pusę kilometro kyšįs jūroj, kad prie jo galėtų prieiti mažesnieji jūros laivai: mat, didelis magnatas senasis kretingiškis grafas Antanas Tyškevičius bandė sukurti šiokią-tokią industriją bei prekybą savo valdomuosiuose dideliuose Žemaičių plotuose. Gal tas tiltas buvo ir ilgesnis, nei pusė kilometro, nes, kai juo eidavau, atrodydavo, jog ir galo jam nėra. Jis, mat, savo galvą ant sausžemio turėjo prie jūsų pažįstamos artimiausiosios nuo jo vilos, kuri anuomet buvo sandėlis atvežamoms ar išvežamoms prekėms. Eidami pasivaikščioti ant tilto, jūs kiekvieną kartą praeidavote pro tą vilą. Dabar ją nuo jūros skiria ilgokas kopų tarpas. Taip tatai per keliasdešimt metų vėjai pamažu užpūtė smėliu tilto galą iš abiejų pusių, taip jog jis atsirado bestovįs lyg ant kokio smėlynų iškyšulio ir pamažu liko nugriautas. Jei niekas juo nesirūpins, tai dar po kiek laiko jis visas atsiras betupįs ant žemės. Galit įsivaizduoti, kaip jausdavomės anuomet, nuėję ligi tilto galo. Būdavome tikrai toli jūroj, ir krantas atrodė gana tolimas. Vėjui pakilus, pasidarydavo tik-

rai nejauku. O šiaipjau naktimis būdavo tikrai romantiška.

Nuo vieno vandens prie kito. Ta mieloji Rąžė, kaip ją palangiškiai ištaria — Roužė, kadangi ji kaip gyvačiukė rąžosi (palangiškai — roužoujas) per pievas, iki vargingai prasiskverbia pro smiltis į savo jūrą motinėlę. Prieš šešiasdešimt penkerius metus ji buvo dar gana vandeninga, beveik visai švari, labai žuvinga, tykiai tekanti upelė, kur būdavo galima ne vien pasigrožėti bei pasisvajoti, ne vien bet kur išsimaudyti, o ir gausiai pasimeškerioti, net tinklu pažvejoti. Mėgdavome daryti tokį bandymą: maudydavomės Rąžėj netoli įtako ir tuoj bėgdavome į jūrą — ir žinote, įdomus įspūdis: po upės vandens jūra atrodo tirštesnė, ir ne taip lengvai, rods, grimsti žmogus į dugną; iš jūros vėl puldavome į Rąžę —ir, rodos, smengi kiaurai kaip švinas... Tos vargšės jos žiotys! nuolat ir nuolat jas smėlis užneša, ir upelei tenka raustis pro kitkur į jūros laisvę. Taip susidaro nedidukė delta. O upės vanduo, pro tas seklias vagas nebeįstengdamas laisvai plūst į jūrą, pasidaro per daug lėtas — ir visa upės srovė lyg sustoja. Nesuprantu, kodėl Nepriklausomoj Lietuvoj niekas nepasirūpindavo kiek prakrapštyti vargšei dūstančiai Rąželei gerklės? Upė galėjo ne vien pati susirgti, o ir ne vieną svečią apkrėsti.

Dabar apie tuos svečius prieš 65-60 metų. Vasaromis jų priplūsdavo devynios galybės iš plačių Rusijos sričių, daugiausia lenkų, o ir

vienas-kitas lietuvis inteligentas. Svečių tarpe būdavo nemaža lenkų aristokratų, kadangi, galima sakyti, visos padoresnės vilos buvo pastatytos mūsų Lietuvos ponybės, ypač visokio plauko Tyškevičių, vyrų bei moterų, o ir kunigaikščių Oginskių. Buvo pasiturintiesiems svečiams apsistoti net dailus kurhauzas (ir nūn tebestovįs), o aplink jį gana mielas senasis parkas, kuriame vakarais grodavo koks orkestras: eilę metų ten ypač pasižymėjo Marijūpolio dragūnų orkestras, Michailovo puikiai išmankštintas bei sumaniai diriguojamas; o iš muzikantų ypačiai buvo pasižymėjęs panevėžietis Strolia su savo sidabriniu kornetu; jį lenkų ponybė pasikviesdavo kartais pagroti solo ar duetą kurhauzo salėj, pagražinti šokių pertraukoms. O tie šokiai būdavo tikrai šaunūs, nes ir ponios, ir jų paryžiniai kostiumai, ir jų šokių menas, ir Michailovo muzika buvo pirmosios rūšies: mes, palangiškiai proletariukai, būriais spiesdavomės aplink langus pasižiopsot į tuos dyvus, kas mums kažin kodėl nebūdavo draudžiama: gal ponams buvo malonu, kad prasčiokai jais gėris.

Bet juk ponai ne vien šokdavo; svarbiausiasis jų uždavinys Palangoj (bent atvirai prisipažįstamasis) buvo sveikatos įsigijimas ar sustiprinimas mielojoj jūroj motinėlėj. Tad jie priešpiečiais ir popiečiais eidavo pajūrin, daugiausia pėsčia, bet fanabernesnieji ar paliegesnieji važiuodavo „konke“ — gelžkeliuku, ištiestu nuo senojo parko iki jūros tilto, o gar-

vežio vietoj bėgdavo toks riebuiliukas arkliukas, o vagonų vietoje buvo atviros platformos su sėdynėmis.

Kur gi nuvykusieji ar nuvykusiosios eidavo maudytis? Anais laikais bendrų maudyklių dar nebuvo — žmonės būtų be galo piktinęsi. Tad buvo paskirtos valandos atskirai vyrams, atskirai moterims.

Tai nelietė mūsų, proletarų nei žydelių. Kur maudydavos žydaitės, nežinau, o žydai maudydavos ten, kur mes kiti palangiškiai, — užu Rąžės, Naglio linkui, žinoma, ne bendrai su moterimis. Jei norėdavome maudytis ten, kur svečiai vasarotojai, reikdavo prisitaikyti prie skirtųjų valandų.

Vargšai tie žydai! caro laikais jiems Palangoj nebuvo leista vasarom net laisvai vaikščioti draug su kitas ponais kompelninkais kairėj nuo Rąžės, ką jau bekalbėt apie apsigyvenimą! Jie turėjo gyventi dešinėj nuo Rąžės, Liepojos link. Šiaip ar taip, tuo būdu pietinė Palangos dalis išsilaikydavo švarutė. Man neteko anais laikais, pasibaigus maudymosi sezonui, matyti žydų, vaikščiojančių pajūry tarp tilto ir Birutės, juoba ant paties kalno, bet netgi nei pušynuose, kurie anuomet buvo labai platūs bei sodrūs, nes dar palyginti maža tebuvo Palanga pasistūmėjus Birutės link, — tad mes vaikėzai dar turėjome neaprėžtos vietos iki pat Vokiečių ribos klaidžioti po šilą bei grybauti. O tų grybų, grybų kiek būta! Ir kompelninkai mielai ten vaikščioda-

vo (jei nebuvo per daug išponėję), grybaudavo bei uogaudavo, betgi ne tiek ponios, kiek jų vaikų auklės su vaikučiais ar net su vežimukais.

Kiek vėliau susidarė puiki galimybė naudotis pasivaikščiojimams nuostabiu Felikso Tyškevičiaus parku.

2.

SENUTĖ JAUNĖJA

Kai 1895 metais nuvykau į Palangą, nei karališkojo palociaus, nei parko dar nebūta. Jaunasis Tyškevičius buvo ką tik vedęs savo gražuolę kurią ten grafaitę (vėliau su ja susipažinau, betgi mergautinės jos pavardės nebeatmenu), kuri jam atnešusi kelis milijonus aukso rublių kraičio — taip man pasakojo Palangos klebonas prelatas Juozas Šniūkšta, kuris grafus per ilgus metus gerai pažino.

Vadinas, anuomet parko bei palociaus vietoj buvo vien šilas, balos, gyvatynas. Ir kai 1895 metais vasarą grafas, pasisamdęs daugybę darbininkų, ėmė tose balose kapstytis, girdamasis ten pasistatysiąs palocių, palangiškiai žemaičiai vien galvas kraipė, žinoma, negiriamai: tam ir grafas, kad tokias kvailybes išsigalvotų!

Bet beregint balos liko išsausintos, o vandenys suvesti į gražų ilgą tvenkinį, kur vėliau taip grakščiai ėmė plaukioti gulbės, o iškastąsias žemes darbininkai supylė į aukštoką kalvą šalia Birutės kalno, ir ant tos tatai kalvos išaugo pasakiškas baltas palocius, kuriame negėda būtų gyventi bet kuriam karaliui. Pasamdytas prancūzas, parkų kūrimo menininkas, už bene trisdešimt tūkstančių anuometinių frankų sudarė parko projektą, kuris ir liko įvykdytas, nelyginant stebuklas dykynėje, aplinkiniame šile bei pelkynuose, parkas, apie kurį žinovai sakydavo, jog jam lygaus net visoj Europoj tektų ieškoti.

Nuo grafo Felikso nenorėjo atsilikti kiti Tyškevičiai bei kiti didponiai ir prisistatė sau šaunių vasarinių vilų, daugiausia medinių. Taip atsirado žmonių pravardžiuojamoji „Baltoji Skrynia" — Oginskio vila (paskiau Ateitininkų), Marijos Tyškevičiūtės vila su bokštais-bokšteliais (paskiau Ūkio banko), Baltoji vila (kur vėliau vasarodavo mūsų prezidentai), Jūros Akis, Jūratė, Gražina, generolo Bronišo mūrinė su mediniu bokštuku ir kt.

Kaip uolūs katalikai, grafas Feliksas su gražiąja žmona pasiryžo išbaigti savo kūrinį, kad ne vien jiemdviem būtų garbė, o ir Dievuliui: tad visų pirma, šalia savo parko, kaip integralinę jo dalį, pakeliui pro Birutės kalną į pajūrį, padarydino, pagal gero menininko planą, Lourdes Dievo Motinos grotą, kaip kad

ją daugumas esate ne kartą regėję. Toji ola buvo padaryta pirmaisiais keliais šio šimtmečio metais, ir man, penktokui ar šeštokui gimnazistui, dar teko ją bekuriant aplinkui zuiti. Betgi, kai liko išbaigta, tai buvo gražumėlis! Gili tyla, rods, amžina... Bedugnis jūros ūžimas, rods, didingas himnas Amžinajam... Ramybė, ramybė... Ir, lyg koks šventas šiurpas, gili pagarba, palaimingas pasitikėjimas tuo Didžiausiuoju... O aplinkui taip visa sava, paprasta, jauku, o vienkart tyru, švaru, estetiška, kilniai aristokratiška...

Taip, tai buvo... Nepriklausomojoj Lietuvoj tai sudemokratėjo, prisipildė klegesio, šiukšlių, flirtuojančių porų, bepozuojančių kvailiems fotografuotojams nerimtų merginų... Ir beveik nieko-nieko švento...

O dabar, bolševikinėj Lietuvoj, tur būt, dar nemaža žingsnių toliau ta pat kryptim pažengta...

Maldingasis grafas atliko Dievo garbei dar vieną, daug svarbesnį darbą — padėjo vietiniam klebonui, būsimajam prelatui, kun. Juozui Šniūkštai, pastatyti naująją puikiąją gotinio stiliaus bažnyčią. Tyškevičius dovanojo visas statybai reikalingąsias plytas (berods, ir reikiamąją medžio medžiagą) ir savo įtaka lenkų visuomenėj daug padėjo surankioti pinigo iš atvykstančiųjų maudyklininkų, ypač prikalbėdamas atvykusius menininkus prisidėti prie įvairių koncertų ir vaidinimų bažnyčios naudai. Teko ir man su Vladu Jurgučiu baž-

nyčioj rinkti iš varšaviškių ir kitų ponų maldininkų pinigų: duodavo gana gausiai, nors vienas-kitas ir pasiraukydavo, bet užtenkamai mandagiai.

Tad senoji medinė, dar karalienės Onos šešioliktojo amžiaus gale pastatydintoji bažnytėlė gavo baigti ilgąjį savo amželį ir išnykti amžinybėj, kaip ir, tur būt, visi senieji garbingieji daiktai. Bet, kol buvau Palangos progimnazijoj, turėjau laimę melstis toj mielojoj senutėj, mano gimtosios Gargždų bažnyčios seselėj (kuri galutinai dingo tik antrojo pasaulinio šėlsmo metu). Taip tatai, klebono Šniūkštos pastangomis, grafo Felikso Tyškevičiaus pagalba, stipriai prisidėjus lenkams svečiams ir šiek tiek vargingiesiems Palangos parapijiečiams, pagal liepojiškio architekto Stradmano projektą, išdygo mielojoj mūsų vasarvietėj gražuolė bažnyčia, baigta bene 1907 metais. Viduje, išskyrus puikius marmurinius altorius bei sakyklą, dar šio-to trūksta, ypač išdažymo. Bet tinkamai išdažyti gražų pastatą reikia nemaža pinigų. Bažnyčios statytojas kleb. Šniūkšta man teisinos išdažymo neatlikęs dėl to, kad nebesijautęs turįs pakankamai jėgų po tiek atlikto sunkaus darbo: tegu jaunieji baigia, kas dar baigtina.

Beje, čia būtinai reikia paminėti ir kanauninkas Kazimieras Prapuolenis, kuris irgi čia prikišo savo judrųjį pirštą: jo pastangomis įrengtas gražiajame bokšte modernus laikrodis. Tas įdomus ir Lietuvai labai brangus as-

muo, čia gana ilgai išgyvenęs kaip altaristas, čia ir miręs, tikrai užsipelnė būti palaidotas šventoriuje, šalia savo pamiltosios bažnyčios, visų mūsų mylimojoj Palangoj.

Čia vienas Palangos pastatas dar minėtinas; tai — anie progimnazijos (vėliau gimnazijos) rūmai, kuriuos pastatė irgi Tyškevičiai, būtent, mūsų minimojo grafo Tyškevičiaus tėvas Antanas Tyškevičius, Kretingoj susikūręs lizdą. Po 1863 metų sukilimo jis pigiai supirko eilę dvarų, kuriuos rusai buvo konfiskavę iš kai kurių sukilimo dalyvių, ir pasidarė dideliu magnatu, taip jog kiekvienas iš jo sūnų bei dukterų po jo gyvos galvos gavo po labai didelį turto gabalą. Tas tatai Antanas Tyškevičius bandė būti ne vien turtų eikvotoju, bet ir kultūrininku, kad ir kraštui bei žmonėms šis-tas tektų. Todėl, tarp ko kito, sumanė Žemaičių pietvakariams įkurti Palangoj progimnaziją, ką ir įvykdė, kadangi buvo Peterburge įtakingas. Taip ir atsirado Palangoj („svieto pabangoj“) pagarsėjusioji progimnazija, kuriai buvo lemta išstumti senesniąją Rutsavos vidurinę mokyklą, žemaičių vadinamąją Paūrupio gimnaziją (tarp Palangos ir Liepojos) toliau į šiaurę — į Liepoją.

Palangos progimnazija, gerai susitvarkiusi, gavusi gerų administratorių bei pedagogų mokytojų, pasidarė patraukli plačiajai Lietuvai ir sutraukdavo mokinių iš įvairių Lietuvos galų. Iš ten išėjo daugelis žymių Lietuvos inteligentų, pasauliečių ir dvasiškių

(kaip štai, A. Smetona, S. Kairys, V. Nagevičius, R. Skipitis, K. Šaulys, J. Grabys, B. Česnys, V. Jurgutis ir t.t.). Palangos mokykla traukdavo lietuvius ten ne vien kad progimnazija aukštai stovėjo mokomuoju atžvilgiu, bet ir auklėjamuoju: mokykloj tvarka buvo griežta, pedagogų autoritetas, bent didelio daugumo, labai aukštas ar bent užtenkamai vertingas; mokinių gyvenamieji butai buvo progimnazijos vyresnybės nustatomi bei gerokai prižiūrimi; moksleivių gyvenimas net užu mokyklos sienų buvo tinkamai sureguliuotas; galų gale — pati Palangos visuomenė buvo tyli-rami, dar miestų civilizacijos nesugadinta, todėl tėvai mielai siųsdavo savo vaikus ten mokytis, ypač kurie norėdavo juos išleisti į kunigus.

3.

PALANGOS DIDŽIUOMENĖ

Papasakojus apie anuometines vietas bei pastatus, tenka papasakoti ir apie anuometinius įžymesniuosius Palangos asmenis.

Visuomenėj aukščiausiai, be abejo, stovėjo Tyškevičių šeima, tikroji moderniosios Palangos kūrėja.

Senojo magnato, kretingiškio jaunesniųjų Tyškevičių tėvo grafo Antano Tyškevičiaus

man nebeteko regėti. Tik girdėjau, jog jis buvęs caro armijos raitelių (bene kazokų) pulko pulkininkas, užsipelnęs kažkokių ten nuopelnų, todėl turėjęs pas rusus gerą vardą ir todėl po 1863 m. sukilimo turėjęs privilegiją supirkinėti palyginti pigiai parduodamus konfiskuotus sukilėlių dvarus. Geriausiai susipažinau bei suartėjau su jo sūnum Aleksandru bei dviem šiojo vyresniaisiais sūnumis: šiuodu pažinau Liepojoj, kai visi mokėmės tenykštėj gimnazijoj, šiemdviem vaikinam gyvenant klebonijoj pas kleboną baroną von der Roop, būsimąjį Vilniaus vyskupą, o vėliau Peterburgo arba Mohylevo arkivyskupą metropolitą, o man gyvenant vienoj palėpėj klebonijos kieme. O su jųdviejų tėvu grafu Aleksandru pasižinau, bekapelionaudamas ką tik įkurtoj Telšių gimnazijoj, kurios globėju, o ir piniginių skylių lopytoju (gi tų skylių būdavo daug ir plačių) buvo tas kretingiškis ponas. O palangiškio grafo Felikso taip ir neteko iš arčiau pažinti, tik laisvojoj Lietuvoj gavau progų kiek susipažinti su jo žmona (kuri nūnai atsidūrusi Kanadoj).

Pirmąjį kartą F. Tyškevičių išvydau senojoj Palangos bažnytėlėj 1895 m. vasarą, kai įstojau į pirmąją klasę ir sekmadienį atėjau į mokinių Mišias. Žiūriu—įeina pro šalines duris, nuostabia ponia vedinas, irgi nuostabus jaunas vyras tiesiai į presbiteriją, gana dailiai klaupias prieš didįjį altorių (kas man patiko) ir sėdas grafų klauptuose, abu niekur kitur ne-

žiūrėdami, vien altoriaus link, taip ramiai bei rimtai. Mūsų visų akys smegte į juos įsmego. Ir ne be pagrindo: ta porelė — tai lyg rinktinis paveikslas! Toji ponia mums anuomet pasirodė tokia graži, na, lyg dangaus angelas ir tiek, net akims bugštu. O ir tas ponas, tokiu tyrai baltu veidu, tokiu taisyklingu... toks šviesiai rimtas — na, tikras didponis ir tiek. Betgi, kaip vėliau paaiškėjo, palangiškė žmonija jo nelabai temėgo, o proletarija tai net kovoti bandė (žinoma, vien teisės keliais) — visai ne taip, kaip kad kretingiškiai savo grafo link: šis buvo populiarus, gerbiamas, net mylimas. Nežinau, kodėl taip. Juk šiaipjau nieko konkrečiai papeikiamo neteko apie palangiškį grafą girdėti. O ir kiek jis Palangos naudai padarė! Bet gal jis nemokėjo taip prie žmonių širdies prieiti, kaip kretingiškis Aleksandras. O gal čia prisidėjo tai, kad grafas Feliksas laikė save lenku (ką man savo laiku patvirtino kretingiškis grafas), tuo tarpu kai šis laikė save ir drąsiai skelbė esąs lietuvis, net gediminaitis, ir atitinkamai elgės. Betgi, šiaip ar taip, ir palangiškis grafas daug nusipelnė Palangai, o per tat truputį ir visai Lietuvai, kad visai teisingai jo vardu buvo pavadinta viena svarbiausiųjų Palangos gatvių, būtent, ta, kuri veda iš senamiesčio stačiai jūros tilto link. Tik nepriklausomosios Lietuvos pradžioj, apie 1923 m., ta gatvė, nežinia dėl ko, liko perkrikštyta Nagevičiaus vardu. Aš anuomet labai stebėjaus, dėl ko gen. Nagevičius tą garbę pri-

ėmė: juk jis Palangai nebuvo niekuo nusipelnęs, neskaitant to, kad buvo Palangoj pabaigęs dvi klases ir tuo metu daug žaliūkių nulupęs bevėžiaudamas.

Dabar iš socialiųjų aukštybių ženkim žemyn keletą žingsnių prie kito, mažesnio, Palangos magnato — prie klebono (apie šaunųjį policeimeisterį vokiška pavarde nė kalbėte nekalbėsiu, nes juo nei domėjomės, nei mėgome, nors jis Palangą valdė tvirta ranka, tačiau tyliai, ramiai, be skandalų. Bene jis buvo kažkuris Pabaltijo baronas, bent tokia pavardė, rods, vcn Stempel ar ką).

Man atvykus į Palangą mokytis, dar vienerius metus klebonu buvo Mickaniauskas, toks neaukštas, bet platokas ir pečiais ir liemeniu. Jis paliko man neaiškų įspūdį. Tik vienas ryškesnis: sakydamas pamokslus, jis dažnai kažkaip keistai pritūpdavo sakyklos vidun ir tuoj vėl iškildavo.

Kai perėjau į antrąją gimnazijos klasę, į Mickaniausko vietą liko atkeltas 1896 metų vasaros gale kun. Juozas Šniūkšta, jau apyplike kakta, rožiniu trumpu veidu, apyliūdnai, bet maloniai bešypsąs, maloniu baritoniuku Mišias begiedąs (taip maldingai!) ir gana įdomius, o maloniai trumpus pamokslus besakąs. Netrukus jis ėmė savo parapijiečius lankyti. Aplankė ir mano tėvelį su mumis vaikais. Kalbėjo lietuviškai, kas anais laikais atrodė mums prasčiokams neįprasta. Paklausė mane iš katekizmo apie septynias didžiąsias nuodėmes,

ką aš kaip tik gerai atsiminiau dar iš nelemtojo kretingiškio egzamino.

Tas tatai vyras savo maloniu kuklumu įsigijo daugelio palankumą, ne vien ponų, o ir paprastųjų žemės gyventojų, ne vien savųjų, o ir atvykstančiųjų vasaroti. Per tuos tatai svečius jo pavardė pasidarė žinoma net plačioj Lenkijoj. Per tą savo malonumą, kuklumą, energiją ir ištvermę jis įstengė ir tą didį veikalą atlikti — pastatyti puikią naują bažnyčią, nekalbant apie klebonijos pastatų atnaujinimą bei naujų pristatymą. Pas jį vasaromis susirinkdavo nemaža įžymių žmonių, vyresnių bei jaunesnių, praleisti atostogų, kaip štai jo amžininkas Maironis, mons. Jasėnas, kan. Tumas, Ad. Varnas, juristas Petrauskas ir daugybė kitų. Pastatęs bažnyčią, jis ramiai klebonavo gražiojoj Palangoj dar daug metų, beveik iki pat bolševikams užeinant, paskui ramiai pabaigė ten pat savo darbštų gyvenimą šalia klebonijos savo įsigytuose namuose, kur caro laikais buvo pradžios mokykla.

Kai įstojau į pirmąją klasę, radau kapelioną kun. Kazimierą Genį, teologijos magistrą, būsimąjį teologijos daktarą, kanauninką ir seminarijos profesorių, o vėliau Sedos kleboną bei dekaną. Anuomet jis dar nebuvo įsigijęs plačios kūno periferijos, tebebuvo aukštokas, lieknas, dailus kunigėlis, rietaviškis žemaitis, kalbąs negarsiai, lėtai, truputį klupčiodamas. Mes prie jo buvome prisirišę, nors ir neentuziastiškai. Mokėmės noriai ir išmokdavome

šauniai atmintinai, nors ne taip šauniai teperprasdavome, ką išmokę. Bet jis į tai kaip ir nesigilindavo, ar mes giliau suprantą: užtekdavo kaip žirnius atmintinai paberti iš Šusterio Senojo ir Naujojo Įstatymo istorijos ar lygiai paberti atsakymus į klausimus pagal Zotmano katekizmą. Pasibaigus pirmiesiems mano mokslo metams Palangoj, kun. Genys išskrido į Romą slapta studijuoti dieviškųjų mokslų (nors jau nemaža buvo jų ragavęs Peterburgo dvasinėj akademijoj, kurią buvo baigęs, kaip jau minėjau, teologijos magistro laipsniu).

1896 rudenį prasidėjo progimnazistų kova su mokyklos vyresnybe (tiesą pasakius — su Rusijos vyriausybe) dėl užmetamosios katalikams mokiniams rusiškos maldos prieš pamokas vietoj ligšiolinės lotyniškos: rusų tikslas buvo palengva rusinti bei pravoslavinti visus moksleivius, o šių tikslas — atsispirti prievartai pirmuosiuose žingsniuose, kad ruskis nė bandyte nebebandytų toliau žengti. Mažne visi moksleiviai, kaip susitarę, metė mokyklą. Kova truko keletą mėnesių, iki rusai įsitikino nieko nepešią. Tuokart kapelionu į Genio vietą liko atsiųstas jaunutis kunigas Felicijonas Juškevičius (lietuviškųjų dainų rinkėjo bei žodyno ruošėjo kun. Juškos-Juškevičiaus giminė).

Jaunasis kapelionas neturėjo jokio mokslinio titulo, buvo vien Kauno Žemaičių seminariją baigęs, bet turėjo įgimtą mokytojo bei

auklėtojo talentą, o buvo labai malonus asmuo, tai veikiai įsigijo visų prisirišimą — ne vien mokinių, o ir kitų mokytojų bei parapijiečių. Buvo jis gana aukštas, lieknas vyras, tamsiais plaukais, baltu veidu, pailgu, gana taisyklingu, taip jog buvo galima jį pavadinti gražiu vyru, nebent tik burna buvo perplati ir šnervės perdidelės. Aš greit jį mylėte įsimylėjau, nors iš pradžių jis man padarė karštą pirtį, paegzaminavęs ne pagal kun. Genio metodą (parecituok kaip mašinėlė atmintinai), o pagal mums naują — suprask, ką išmokęs, ir pats galvelę palaužyk, paklaustas, ko dar nesimokei! Na, ir ėmiau skaityti, ko vadovėliuose nebuvo, o ir mąstyti, apie ką tikybos dalykuose dar nebuvau mąstęs. Tačiau, nors per likusiuosius progimnazijoj metus stiprokai pasistūmėjom pirmyn išsilavinimo keliu, vis tiek kapelionas kažkaip vis užbėgdavo mūsų žinijai už akių ir vėl pažerdavo apologetinių - filosofinių klausimų, į kuriuos mes kiti nebemokėdavome atsakyti, o vien tik Vincukas Kataržis, mosėdiškis žemaitukas. Ar šiaip, ar taip, o Juškevičiaus pamokos būdavo labai įdomios. Beje, dėstė jis mums savo dalyką rusų kalba, nes taip buvo rusų vyriausybės nustatyta. Man baigus progimnaziją, 1899 m. rudenį jis mirė gerklės džiova, visoms tautybėms bei tikyboms jo begedint. Po jo gyvos galvos kapelionu liko paskirtas Peterburgo dvas. akademijos teologijos magistras kun. Julijonas Jasienskis, visai skirtingas tipas:

dručkis, raudonikis, blond plaukai šepečiuku, visuomet šviesiai besijuokiąs, judrus, mėgstąs su mokiniais elgtis, lenkiškai tariant, za panibrata, tad mokinių ne per daug bijomas nei ypač gerbiamas, bet mėgstamas.

4.

PROGIMNAZIJOS VIRŠININKAI BEI MOKYTOJAI

Iš klebonijos dabar eikim į progimnazijos rūmus vyresnybės bei mokytojų pasižiūrėti.

Man esant pirmojoj ir apie pusę metų antrojoj klasėj (1895-1896), viršininku inspektorium buvo Ivan Polzinskij, nedidelis, gana apskritas bei sultingas blondinas, smailia ruda barzdžiuke, plaukai šepečiuku, auksiniais akiniais, kokių 45 m. I-joj klasėj dėstė jis mums geografiją, dėstė vykusiai, reikalavo rimtokai, tad gerai pramokome dėstomojo dalyko. Nebuvo jis piktas, nebaudė, bet laikės rimtai, tad jį gerbėme ir kiek prisibijojome. Po jau minėtojo mokinių streiko, kuriame jis liko nugalėtas, vyriausybė jį iškėlė kažkur kitur, gal širdžiai paguosti, paaukštindama į direktorius. Netrukus atvyko kitas inspektorius Bukovickij (vardą užmiršau), toks pat nedi-

delis, kaip ir Polzinskis, tik drūtesnis, tamsesnis, bene ir plikesnis, o jau tikrai rūstesnis ir kietesnis, o puikus pedagogas bei mokytojas, tad jį ne vien gerbėme bei bijojome, o gal savotiškai ir kiek mylėjome, o jau mokėmės tai prisimygdami, nes jis mokėjo papeikti bei paraginti, ir pats visą savo dūšią į dalyką įdėdavo. Atsimenu, jis dėstė mums rusų istoriją, o kartais ir klasikines kalbas (rods, ypač graikų), kai pastebėdavo, jog esame tuose dalykuose atsilikę. Net paskirdavo, šalia normaliųjų valandų, dar vakarinių. Tad, nors ir pasistenėdami, betgi entuziazmingai darbavomės, ir rezultatai buvo gražūs. Jam valdant progimnaziją, buvo antrajame aukšte įrengta pravoslavams koplyčia, nors jų Palangoj buvo maža, ypač progimnazijoj. Matyti, taip buvo jam vyriausybės įsakyta, nes jis pats neatrodė per uolus nei pravoslavas, nei maskolius, bent mūsų netempė į tas svetimybes. Taip ir pabaigėme mieląją Palangos progimnaziją, net neaplankę tos koplyčios. Beje, jos sumanytojas bei pirmasis to reikalo stūmėjas buvo, berods, dar pats inspektorius Polzinskis ir už tat bene paaukštinimą pelnęs.

Antrasis rimtasis progimnazijos mokytojas buvo Michail Dimitrijevič Preobraženskij, rusų kalbos mokytojas. Buvo tai didelis vyras, nemažu pilvu, dideliu veidu, kurį Bakchas buvo nudažęs gražios žibuoklės spalva, bet tuo to veido nė kiek nepagražinęs, nes nepagražinamo nepagražinsi. Tad aš iš pradžių žiūrėjau į

jį su tam tikru pasibiaurėjimu. Bet ilgainiui apsipratau ir tą vyrą net stiprokai pamilau. Nors jis, kaip beveik visi anų laikų maskoliai, mėgdavo stipriai ištraukti, bet niekuo neišsiduodavo mums mokiniams, ir vien prityręs gėrėjas galėjo nustatyti faktą bei laipsnį. Jei tas laipsnis būdavo aukštokas, šaunusis Michail Dimitrijevič vien tik laikydavos rimčiau ar rūsčiau ir visai nebekrėsdavo juokų nei sąmojų (ką paprastai taip patraukliai darydavo, vis išlaikydamas reikiamą pedagogo autoritetą). Tasgatės, jis buvo tikras, įgimtas pedagogas. O ir mokė mus nuostabiai paprastai, aiškiai, tiksliai bei sklandžiai. Būdavo vien malonu jo klausytis. Ir jo dalyką išmokdavom, kiek tai įmanoma, tobulai. Nesistebiu, kad jo garsas pasklido platokai po Lietuvą. Gerokai po pirmojo Pasaulinio karo, vieną kartą Palangoj kalbėdamasis su kalbininku Jonu Jablonskiu, prisiminus mudviem senųjų laikų Palangos progimnaziją, nustebau, kaip šiltai mūsų didysis kalbininkas atsiliepė apie Michailą Dimitrijevičą. Ir iš kur buvo apie jį girdėjęs? Tur būt, ne vienas buvęs Preobraženskio mokinys entuziazmingai yra jam pasakojęs apie tą didžiulį maskolių, tokį puikų mokytoją bei auklėtoją. Gal Antanas Smetona?

Kaip pedagogą bei mokytoją tuoj po Preobraženskio pastatyčiau anų laikų matematikos dalykų mokytoją Baidalakovą (ar ne Arkadijų?), tokį beveik juoduką, tirštais juodais plaukais, tamsiai gelsvu veidu, tamsiai rudo-

mis akimis, smaigiai į tave žiūrinčiomis, kietai sučiauptomis lūpomis, maža kalbąs, bet aiškiai dėstąs, griežtai reikalaująs. Jo prisibijojome, bet ir gerbėme, netgi šiltai. Dalykus pas jį išmokdavome labai gerai. Po Preobraženskio, Baidalakovo ir Bukovickio bepigu būdavo nuvažiuoti kur toliau mokytis.

Betgi prie tų trijų verta būtų prijungti dar vieną gerą, jei ne tiek pedagogą, tai bent mokytoją — Ivaną Karlovičą Korffą (bene iš Pabaltijo grafų). Aukštesnio, nei aukšto, ūgio, didele, per vidurį žilai plika galva, ilga barzduže-šluota, tas milžinas mokė mus vokiečių bei prancūzų kalbų. Kadangi rusiškoji jo kalba buvo, matyti, ne per seniai ir ne per stipriai pramokta, tai jis negalėjo mums pakankamai gerai aiškinti anų viešpatniųjų kalbų; bet, kadangi daugiausia aiškino mums pagrindinius tų kalbų gramatikos dėsnius bei kalė į vargšes lietuviukų galvas kuo daugiausia jų žodžių, tai su juo susiprasti buvo lengva, o kadangi jis mus agniai vertė mokytis ir plėšriai reikalavo, kad žūtbūt išmoktume, gi neišmokusius vokiškai (kietai) bausdavo, uždėdamas rašomųjų ekstra darbų, o mokėdavo pasirodyti — ir ne vien pasirodyti, bet ir tikrai būti — perkūnžaibiškas, tad uoliausiai mokėmės ir puikiai kalbų dėsnius išmokdavome. Keista: nors jo rimtai prisibijojome, betgi savotiškai lyg ir mėgome, ypač kad galėdavome su juo pajuokauti, net atsargiai iš jo pasišaipyti. Sakau — atsargiai, nes, jei pajusdavo

(o pajusdavo gana lengvai), tai kildavo nogna audra! Dieve, apsaugok!.. Tik vėliau savo tarpe vis tiek ir iš tos audros pasišaipydavome.

Kiti progimnazijos mokytojai toli gražu nebuvo tokie šaunūs nei smarkūs, tad apie juos vien po truputį.

Lotynų kalbą dėstė Ivan (?) Mironov, neaukštas, bet platus vyrukas, blondinas, geru tikrai maskolišku veidu (trumpu ir plačiu), gana taisyklingu. Jis mėgdavo išmauti, apie ką vis tiek net mes mokiniukai nugirsdavome. Dėstė kažkokiu giedamu tonu, lėtai, gana aiškiai; bet ne per stipriai tereikalavo, o nebuvo griežtas, tad jo nebijojome ir vien miegūstai tesimokėme.

Graikų kalbos ir pasaulio geografijos mus mokė ukrainietis Chimulia, mažas, nestiprus vyrukas, skystas blondinėlis, išblyškusiu veidu, kalbąs kažkaip pro nosį ir tai giedamai, kaip ir Mironovas, o ir toks pat aptižęs, lyg snaudulingas; tad tos tauriosios kalbos mokėmės gana snaudulingai ir mes, ypač kad ir Chimulia nemokėjo, kaip ir anas, griežtai reikalauti, kad mokytumės ir išmoktume. Bet buvo malonus žmogelis, kurio nebandėme engti ar bent pašiepti, — neapsimokėjo, nes, nesant pavojaus, nebuvo nė noro.

Abiejų šitų mokytojų paliktas spragas, kaip jau matėme, sėkmingai bandė užpildyti insp. Bukovickis ekstra pamokomis.

Buvo toks dailyraščio bei piešimo mokytojas (vienkart ir tarybos sekretorius) Sergiej

Nikolajevič Romanov, tamsiais akiniais akiniuotas, ne vien pavarde, o ir veidu į carą Nikalojų II panašus (nors gal ir ne tiek, kiek panevėžiškis pedagogas bei rašytojas Matas Grigonis), gal ir toks pat lėtas bei romus, kaip anas caras, — lyg nesąs iš viso. Betgi dailiai rašyti jis mokėjo, net labai (ar tiek pat braižyti bei tapyti?). Mokė jis mus neblogai, gal dėl to, kad beveik nieko neaiškino, o leido augmenėliams, kaip kas išmano, laisvai augti. Po metų jis liko iškeltas į Liepoją, o į jo vietą atkeltas Voskresenskis, smulkutis vyrukas, lengvas blondinukas, daug judresnis, truputį ir šnekesnis, bet ne taip gražiai pats terašąs; tačiau paišyti jis mus mokė kiek sėkmingiau.

Galų gale buvo dar viena progimnazijos asmenybė — priruošiamųjų klasių (norint įstoti į pirmąją gimnazijos klasę) mokytojas, o vienkart ir visos progimnazijos gimnastikos mokytojas: nedidukas pilvazėlis, kone burokiniu veiduku, ruda barzdike, kariška laikysena; mokė mus kareiviškai maršuoti ir švediškai gimnastikuoti, netgi padoriai publikoj laikytis, ypač dailiai nusilenkti, ką nors pagerbiant. Tų paprastučių dalykų jis mus mokė gana atsidėjęs, o mes, už tai nelogiškai jam atsiačiuodami, vadinome jį „Raudonuoju Vėžiu be žnyplių“. O tikroji jo pavardė buvo Obrazcov.

Beje, turėjome ir muzikos bei giedojimo mokytoją ir choro dirigentą latvį Bebrį (vienkart pradžios mokyklos mokytoją), kurs, ra-

miai ir kantriai darbuodamasis, pasiekdavo gerų rezultatų.

Negaliu nepaminėti dar vieno progimnazijos personažo, kuris nieko nemokė, vien tik mokyklos raštinę vedė, išvykus caro dvynukui Romanovui; bet jam buvo pavesta mokinių bustus dažniau lankyti, nei kiti mokytojai paslinkdavo. Pavarde jis buvo Zajic. Ar jis buvo rusas? Betgi jo veidas buvo tikrai idealiojo rusinio tipo: tikras pravoslavų Spasas-Išganytojas, o ir į mūsiškį Kristų panašus, kaip kad Jį dažnai regime labiau ar mažiau nulaižytuose oleodrukuose. Vadinas, dailus bei simpatingas vyras, nedaugkalbis, taktingas, nesmulkmeniškas, švelnus bei mandagus. Mėgdavome, kad jis į mūsų butus užeitų, nors kartais gaudavome ir susivaržymo pajusti, kai užklupdavo bekortuojančius ar kurių nerasdavo namie, nors pagal tvarką jau būtų turėję būti namie. Tačiau Zajic mokėdavo, kur reikiant, užsimerkti.

5.

MOKINIAI

Dabar pereisim prie ketvirtojo anuometinės Palangos gaivalo — prie mokinių.

Su dviem prirengiamom klasėm jų būdavo apie šimtą su viršum. Daugiausia katalikų, paskui — Mozės tikybos, toliau — pravoslavų ir galop — protestantų. Pagal tautybę didelis

daugumas buvo tikrieji žemaitukai (ne be aukštaičių priemaišo), truputis aplenkėjusių žemaičių, žiupsnelis rusų. ir gera sauja žydų. Kai kas gyvendavo pas tėvus ar gimines. Bet daugumas turėdavo gyventi progimnazijos vyresnybės leistuose butuose, laikantis tam tikros dienotvarkės, po vadinamojo vyresniojo priežiūra, net registruojantis buto knygoj, jei kur išeinama ir kai grįžtama. Ir progimnazijos pedagogai kartkartėmis nelauktai apsilankydavo. Bet svarbiausia buvo tai, kad visuomenė griežtai sekė mokinių elgesį, tad visai išdykti nebuvo lengva.

Man esant Palangos progimnazijoj, gabiausieji mokiniai buvo žydai Kaplanskis ir Gutmanas, žemaitis Blažiejus Čėsnys ir Vladas Jurgutis ir dar trys žemaičiai Jonas Mikulskis, Stoukus ir Noreika. Už juos visus gal ne mažiau gabus, o plačiai apsiskaitęs ir gerokai prasilavinęs irgi žemaitis Vincas Kataržis. Kas išėjo iš Kaplanskio ir Gutmano, neteko girdėti. Čėsnys liko kunigu ir aukštokai iškilo (liko prelatu, universiteto profesorium bei vicerektorium). Dar aukščiau iškilo Vladas Jurgutis (universiteto profesorius, užsienio reikalų ministras, seimo atstovas, Lietuvos banko valdytojas). Mikulskis liko gydytoju ir žymiu visuomenės veikėju. Stoukus matematikos mokytoju bei vadovėlių autorium. Noreika išėjo į juristus ir buvo nepriklausomos Lietuvos ministru. Kataržis, kurs mokykloj ne labai temėgo reguliariai mokytis, ir dėl to neiš-

kildavo į pirmąją vietą, ir gyvenime nepasistengė iškilti — pasitenkino vaistininko karjera.

Iš šiaipjau įdomesnių asmeniukų paminėsiu bent kai kuriuos: būsimąjį generolą Letuką, vaistininkus Kerpauską, Jančiauską ir Klovą, veterinorių Stasį Buivydą, mokytojus Bronių Untulį, Juozą Gudauską, kunigus Antaną Bajoryną, Joną Grabį, Stasį Irtmoną, Petrą Gudauską-Gudaitį, Antaną Garlauską, Aleksandrą Mileiką, Juozą Raštutį, Nikodemą Raštutį, Zenoną Daukšą, Martišių. Pakrapštinėjęs atmintį, dar ir daugiau surasčiau paminėtinų asmenų; bet tegu šiam kartui užtenka ir šitų. Didelis daugumas yra jau miręs. Mieli draugužiai iš jaunųjų šviesiųjų dienų...

Tačiau anuomet tie blankūs šešėliai buvo dar sultinga gyva tikrovė, ir ne atsiminimuose grožėjaus ūžiančia jūros platybe, drąsiu tilto šūviu į slėpiningą tolį, kaip ilgesio išsiveržimu į vilčių nežinomybes, gilia tylaus pušyno rimtim, kai nedrumzdžiama moderninės minios; vienišu Birutės kalno bei koplyčios majestotu, iškilusiu į amžinybę.

Apvaikščioję tas gražias ir brangias vietas, mudu su tėveliu atsisveikinome su buto šeimininke ir grįžome vasarai į Gargždus, šviesiai nusiteikę.

Kaip sapnas trumpa praskrido vasara, ir Žolinėms bei garsiesiems šv. Roko Palangoj atlaidams jau buvome ten persidanginę. Apsigyvenome čia pat už bažnyčios, Rožių gatvėj,

žvejo Joskaudo lūšnoj. Sekančiais metais persikėlėm į priešingą miesto pusę užu muitinės ir pradžios mokyklos, ten, kur buvo Mikulskių, Klovų ir Jogminų mokiniams butai, ir įkūrėme patys tokį butą Elsnerio namuose, šalia pat Rąžės. Po metų persikėlėm dar į kitą Palangos dalį — tarp senojo parko ir pajūrio, naujoj anuomet gatvėj, visai miesto pakrašty, siuvėjo Jurgučio namuose. Dar po metų mano neramus tėvelis surado tinkamesnį mokiniams laikyti namą vėl priešingame miesto gale — Kretingos pusėj, anapus Rąžės, naujame didokame Šidlauskaitės name ant pat upės kranto — žvejok ir maudykis, kiek tik dūšia geidžia. O tuos dalykus labai mėgau. Ten praleidau paskutiniuosius savo progimnazijos metus, prieš persikeldamas į Liepojos gimnaziją. O tėvas irgi nenustigo vietoj — vėl persidangino arčiau jūros, užu senojo parko, į Zdzitovieckių namus, kur laikė mokslo metu po 10-12 mokinių, o vasaromis įsileisdavo vasarotojus. Ten ir aš praleisdavau vasaras, grįžęs atostogų iš Liepojos.

Šį skyrių pavadinau „Mokiniai", tad, pilnumo dėlei, pažersiu čia, kiek prisimindamas, savo klasės mokinių pavardes. Vėliau per ketverius metus kai kas atkrito, kai kas prisidėjo, taip jog galutinai Palangoj, savo klasėj, turėjau maždaug šiuos draugus:

1: Beržanskį Juozą ir 2: Beržanskį Kazį — du brolius, „kunigaikščio" Beržanskio-Klausučio gimines, 3: Bronišą Juozą, gargž-

diškių Mikoliškių dvarininko generolo sūnų, 4: Bugailą Aleksandrą ir 5: Bugailą Stasį — du brolius, gargždiškių Vėžaičių grafo Volmerio tarnautojo vaikus; Stasys anksti mirė, o Aleksandras buvo Kaune vaistininkas, 6: Buivydą Stasį, palangiškį, rašytojos Liūnės Jonušytės patėvį, Kretingos veterinorių, 7: Butvilą Vitalį, palangiškį, 8: Valatką Juozą, bandžiusį kirviu nužudyti krautuvėje vokietikę pardavėją, bet išsprukusį iš policijos nagų ir kažkur pabėgusį, 9: Vaitkų Mykolą, kunigą, rašytoją, 10: Gaudešį Stasį, būs. gimnazijos direktorių, 11: Grabį Joną, darbėniškį, b. kunigą, Panevėžio generalvikarą, 12: Gudauskį Juozą, žemaitį, bene veiviržėniškį, b. mokytoją, 13: Gurauską Antaną, bene tą beletristą, anksti mirusį, 14: Dambrauską Mykolą, 15: Daukšą Bronių, b. karininką, ir 16: Daukšą Zenoną, b. kunigą — abu brolius žemaičius, bene tveriškius, dar vieną 17: Daukšą Jurgį, ne anų giminę, 18: Ignotą Juozą, 19: Irtmoną Stasį, šilališkį, b. kunigą, Veliuonos kleboną, 20: Jukněvičių? 21: Kalašnikovą, rusą, bene kažkurio pasieninio valdininko sūnų, 22: Kataržį Vincą, mosėdiškį, b. Klaipėdos farmaceutą, 23: Kerpauskį, Anicetą?, vieną iš kelių Kerpauskiokų, prelato Kerpauskio brolvaikių, 24: Končių Petrą, banko narį, 25: Kontenį, 26: Mikulskį Joną, kuliškį žemaitį, b. daktarą, 27: Mileiką Aleksandrą, žemaitį, b. kunigą, Vyžuonų kleboną, 28: Mišeiką, nuskendusį jūroj 1897 m., 29: Pėkų, palangiškį, 30: Sangailą,

mirusį dar mokiniu, 31: Skabeiką Klemensą, b. ūkio mokyklos direktorių, 32: Smilgevičių Praną, alsėdiškį, 33: Stąnevičių, 34: Stankevičių, 35: Šaulevičių, 36: Šteiną Eugenijų ir 37: Šteiną Viktorą, abu brolius, maskoliukus, bene pasieninio valdininko vaikus, 38: Šupilą.

6.

GROŽIO KRISLAI

Rodos, kokių grožio krislų dar besurasi toj nuošaliojoj mažojoj Palangoj, kai veizdėjai į visą grožio jūrą — Baltiją ir grožėjais gražuolių pušų karalija — Palangos šilu? Juk jau senasis Turgenevas, tas nepaprastas gamtos grožio pažinovas, nedvejodamas teigia, jog miškas — tai gamtos grožybė, o jei dar prisijungia vanduo, tai ką jau ir besakyti!

Tačiau ir šalia tų grožybių Palangoj, ne per giliai pasikrapščius su Krylovo gaidžiu, buvo galima ir anais laikais išsikasti grožio perlų. Tai, pirmiausia, progimnazijos knygynėliuose, kai kuriose pamokose bei paskaitose ir... muzikos bandymuose. Ir dar nereikia manyti, jog anuomet Palanga buvo jau toks Dievo bei žmonių užmirštas užkampis. Tyškevičiaus pastangomis Palanga, kaip vasarvietė vandens mėgėjams, buvo jau pagarsėjusi ne vien Lietuvoj ir Lenkijoj, o ir plačiojoj Rusi-

joj, ir iš ten į Palangą (Jedyne Polskie Uzdrowisko, kaip ją lenkai garsindavo) plaukė svečiai, lenkiškai kąpielniki, maudytiniai, o žemaitiškai kumpelninkai, nuo vidutinių pasiturinčių klasių iki aukščiausių aristokratų imtinai. Tad būdavo ko pasižiūrėti — veidų, figūrų ir kostiumų — ne vien bažnyčioj, o ir pajūry, ne vien gatvėse, o ir šile, ir parke, rytą, dieną ir vakarą. Ilsėdavos Palangoj ir dvasios aristokratai — mokslininkai, menininkai, muzikai, dainininkai, poetai. Iš šių atsimenu šią valandą du įžymius lenkų poetus: Kazimierą Tetmajerį ir Steponą Rydlį su jų gražiomis žmonomis — dviem kaimietėm seserim, vilkėjusiom gražiais lenkų liaudies kostiumais.

Bet kokio grožio patiekė mums Palangos kultūros švyturys-progimnazija?

Dalykai joje buvo dėstomi šie: tikyba, rusų, lotynų, graikų, vokiečių, prancūzų kalbos, aritmetika, algebra, geometrija, geografija, rusų bei senovės istorija; be tų dalykų, buvo dar dailyraštis, braižyba, giedojimas, gimnastika.

Tad iš kurių tų dalykų galėjome, it bitelės ar širšės (būta ir tokių), daugiau ar mažiau grožio pasisemti?

Anuometiniai tikybos mokytojai, kun. Kazys Genys ir kun. Felicijonas Juškevičius, neturėjo nei laiko, nei nebuvo prisirengę mumyse puoselėti religijos grožio jautimą; jie auklėjo mus intelektualistiškai — teikė katekiz-

mo pamokose dogminių bei moralinių sąvokų, net neatskleisdami dorybių gražumo (tai iš dalies atlikdavo bažnyčioj, pamoksluose). Net šv. istorijos pamokose dėstydavo ir iš mūsų reikalaudavo faktų, palikdami pačiam Senajam bei Naujajam Testamentui veikti mūsų vaizduotes bei širdis nuostabiais savo grožio turtais.

Rusų kalbos mokytojas, puikus pedagogas Preobraženskis irgi atsidėjęs neiškeldavo rusų literatūros grožybių, leisdavo tik joms pačioms savaime džiuginti, šviesti ir šildyti mūsų jautrią jauną dvasią. Pats jis savo ruožtu vien pažerdavo mums įvairiomis progomis nuostabių rusų liaudies patarlių, kurios savo sąmojingu turiniu bei tikslia, vaizdžia forma mus žavėte žavėjo ir pasiliko švytėti atminty.

O ir tą minkštai skambią, lyg atlosinę, rusų kalbą pažinti bei tiksliai vartoti jis mus energingai bei sumaniai mankštino, versdamas atmintinai išmokti ir klasėj jam deklamuoti visą eilę puikių rusų poezijos kūrinių ir rinktinių prozos šedevrėlių iš Polivanovo chrestomatijos. Žinoma, ten tilpo vien senieji klasikai: poezijos — Puškinas, Lermontovas, Fetas, Tiutčevas, Maikovas, Nikitinas, Pleščejevas, Nekrasovas. Apstu buvo Krylovo pasakėčių. Prozai atstovavo rinktinės liaudies pasakutės (kurių rusai turi daug ir žavingų), o iš meninių prozaikų kūrėjų — tas pat nuostabusis Puškinas ir Lermontovas su lygiai genialiu Gogoliu ir Turgenevas su Gončarovu ir

Aksakovu. Nei didžiojo Dostojevskio, nei gal nemažesnio Tolstojaus dar nebuvo anuomet mūsų Polivanove.

Bet ta Preobraženskio pastanga priversti mus planingai išmokti atmintinai gražiausiuosius rusų klasikų dalykėlius buvo mums didelė pagalba ir pasigėrėjimas, kai aukštesnėse gimnazijos klasėse teko studijuoti rusų literatūros istoriją. Buvo tai lyg meistriškos miniatūros-iliuminacijos viduramžių pergamentiniuose tomuose-voliuminuose; buvo tai lyg patrauklios iliustracijos-miražai sausuose literatūros mokslo tyruose.

Koks skirtumas tarp to Preobraženskio kurso ir daugumo mūsų Nepriklausomosios gimnazijų... Teigiu „daugumo", nes turėjau gerą progą su ta padėtim pasižinti: nuo 1936 iki 1944 buvau lietuvių kalbos bei literatūros mokytoju Kauno kunigų seminarijoj, kurion įstodavo daugis baigę tik 6 ar 7 klases gimnazijose ir turėdavo praeiti nebaigtąjį gimnazijos kursą čia seminarijoj. Kadangi tie mokiniai čion suplaukdavo iš įvairiausių Lietuvos gimnazijų, galėjau susidaryti gana tikslų vaizdą, kiek mūsų gimnazijos suteikdavo savo moksleiviams žinių iš lietuvių literatūros (bei kalbos) ir kiek jie išsinešdavo bendro išsilavinimo. Vaizdas man susidarė liūdnas. Atrodo, jog mano laikų Palangos progimnazija, o ir kitos maskolinės gimnazijos, aprūpindavo mokinius daug vertingesniu bagažu, išeinant šiems į gyvenimą ar einant toliau mokslus.

Man būdavo itin skaudu, kad į seminariją ateinantieji iš mūsų gimnazijų mokiniai nemokėdavo atmintinai beveik jokių mūsų grožinės literatūros kūrinių, net mūsų mylimojo Maironio lyrikos perlų. Reikėjo, būtinai ir skaudžiai reikėjo valstybiniu mastu bei autoritetu sudaryti programą, pagal kurią visi mokiniai, pradedant pradžios mokykla ir einant per visą gimnaziją, gerai išmoktų atmintinai geriausiuosius mūsų literatūros kūrinius ar ilgesniųjų gražiausiąsias dalis. Jaunam tai padaryti lengva, ir, ką jaunas išmokai, tai pasilieka visam gyvenimui. Kaip džiugu ir malonu vėliau gyvenime, kai žmogus gali atmintinai cituoti gražius posmus ar pašnekesy, ar laiške, ar rašomam straipsny, ar viešoj prakalboj! Negaliu nūnai, gilioj senatvėj, atsigrožėti, kai gaunu čia Amerikoj laišką iš jaunų dienų draugo, irgi palangiškio, prof. Vlado Jurgučio, iš Vilniaus: profesoriaus laiškai žvilgėte žvilga, lyg brilijantais, nuostabiais sakiniais, net ištisais posmais, iš įvairiausių pasaulio literatūrų, senovinių ir naujųjų. Ir jis šviesiai mini neužmirštamąjį Preobraženskį, kuris mūsų jaunas dvasias sėkmingai paakino įsiimti į kūną ir kraują amžinuosius žmogaus dvasios kūrinius. Reikia tiktai pasiklausyti prelatą Šaulį, irgi palangiškį, nūn 90 metų patriarką, atmintinai ištisai recituojant nuostabias Krylovo pasakėčias! Ir pats recituojąs skaisčia vidaus šviesa švyti, ir klausytojui šviesiau daros.

Kas įstrigo man giliausiai ir pasiliko visam amžiui iš Preobraženskio dėstytosios Palangoj rusų literatūros, tiksliau — iš tos dviejų tomų Polivanovo chrestomatijos, nes jos jis turėjo laikytis?

Didelė pamokos dalis, kaip ir visur esti, būdavo skiriama mokiniams paklausinėti. Nuobodžiaudamas imdavau sklaidyti savo Polivanovą ir pakartotinai skaityti ten surinktuosius turtus. Per dvejus metus (pirmojoj ir antrojoj klasėj) nejučiomis išmokau tuo būdu atmintinai ten rastuosius lyrikos kūrinėlius bei pasakėčias. Liaudinės bei grožinės prozos dalykėlius, nors buvo įdomūs, palikau atmintinai neišmokęs, nes eilėraščiai išmokti yra daug lengviau.

Pirmoj klasėj, pat pradžioj, Preobraženskis liepė atkartoti Nikitino „Krestjanskaja piruška" (Kaimiečių puotą), kurią mokiniai buvo išmokę Palangos prirengiamojoj klasėj ar ruošdamies įstojamajam egzaminui. O mes Gargždų pradžios mokykloj to kūrinio nebuvome mokęsi, o į priimamąjį egzaminą gavau stoti visai neprisiruošęs, tad šį kartą, parėjęs namo ir savo Polivanove neradęs to eilėraščio, nutariau: kad vadovėly nėra, tai galiu ir nesimokyti.

Bet mokinio logika ne visuomet tesutinka su mokytojo, ir silpnesniajam tenka tai skaudžiai pajusti.

Atėjo nelemtoji „Kaimiečių vaišių" diena. Suėjom į klasę. Atėjo ir kalnas — Preobra-

ženskis. Aš ramiai sau kiūtau, šviesia sąžinėle, nieko pikto neprisibijodamas.

O tas mielasis gorilla pradeda mokinius klausinėti. Vienas šiaip-taip moka tą „Krestjanskaja piruška“, kitas visai ne. Preobraženskio nuotaikos tai negali glostomai paveikti. Ir štai jis kaip tik čiumpa mane: Nu, skaži ty!.. O ką aš? O aš — kaip Gargžduose, kada ko nemokėdavome, — gana jaukiai sau tyliu ir gana, mažne giedrai domėdamasis: na, ką čia darys tas mokytojų kalnas?..

O jis eina prie savo katedrėlės ir mane pas save kviečia prieiti su savo dienynu— įrašys man pelnytą pažymį... Ką gi? aš ir einu, linksma povyza (gal kvailai išsišiepęs). Čia kažkas nauja: juk pradžios mokykloj neturėjom jokių dienynų nei jokių pažymių negaudavome: kai ko nors neišmokdavome, mokytojas už tat ar duraku pavadindavo, ar knyga per galvą plumpteldavo, ar kertėj paklupdydavo — tuo ir baigdavosi; nors truputį to bijodavome, bet toliau šešėlį metančių pasėkų tai neturėdavo. O čia? kaip bus čia?.. Ir gana malonus šaltelis man aplink paširdžius tvinsta... Įdomu... Ir aš veizdžiu mokytojui į akis, nebailiai šypsodamas (reikia, mat, ir prieš naujuosius draugus pasivaidinti: matot, koks aš!).

Per visus ketverius metus man esant progimnazijoj niekuomet ir niekuomet Preobraženskis nepasirodydavo ant mokinio supykęs, niekuomet nesibardavo, vien tėviškai perspė-

davo, o kartais ir šelmiškai, bet neskaudžiai, humoristiškai pašiepdavo (o! rusai mėgsta humorą ir puoselėja sąmojį); kaip štai: mokinys Viktor Štein mokydavos silpnai ir kartais gaudavo net vienetuką; ir štai kartą, kada pasirodė neišmokęs, kas užduota, Preobraženskis, geraširdiškai šypsodamas, visai klasei paskelbia:

Viktor Štein
Polučajet Ein!

O dabar — sako — aš pradėsiu, o jūs baikit:

— Viktor Štein —

O mes choru:

— Polučajet Ein!

Ir tai visi pakartojome skaniai kelis kartus. Ir visam gyvenimui pasiliko atminty. Ypač pačiam Šteinui.

Na, o kas bus dabar man? O buvo labai bloga! Tas ramusis Preobraženskis dabar apsiniaukė, kaip tamsiai mėlynas debesys... Tuoj trenks perkūnas... O aš kvailutis neprisiprotėju išsigąsti ir nuolankiai tai parodyti. Ir vis durnai šypsau.

Čia tai jau debesys pratrūko, ir trenkė perkūnas (maždaug taip):

— Ach, ty (vos nepridūrė: porosenok)... Duokš dienyną!.. Aš tau!..

Ir jis, visa pirštų jėga, per kokias tris eilutes, kone kiaurai per popierių, išbrėžė man riebiausią vienetą. O aš vis sau šypsau (mat, dar nežinau, ką vienetas gali tau padaryti).

O Perkūnas, nebežinodamas, kas toliau veikti, nutilo ir tik, prasižiojęs, sunkiai kvėpuoja. Galop dusliai sako:

— Na, beri dnevnik i pošol proč!

Aš jau mėklinuos, kad čia ne viskas jau taip gerai baigės, ir negandingai einu į savo suolą.

Nepastebėjau, ką jautė kiti draugai. Bet vienam manęs pagailo. Buvo tai gerokai už mane vyresnis mokinys Jonas Grabys, darbėniškis, Lazdininkų kaimo. Jis atsistojo ir sako mokytojui:

— Michail Dimitrijevič, izvinite jego: on ne znajet, v čem delo — on noviček (atleiskit jam: jis nežino, kas per dalykas: jis — naujokėlis).

Michail Dimitrijevič papuškavo, papuškavo ir atlyžo. O aš sėdžiu, kaip pelė po šluota, supratęs iš mokytojo elgesio ir Grabio paaiškinimo (ypač šio), jog čia ne tokie jau niekučiai.

Nebeatsimenu, kas man paaiškino, ką reiškia vienetukas, o jau ir aš pats galėjau padaryti išvadą, kokios liūdnos gali būti man pasėkos. Bet vienkart buvo man parodyta ir vilties varteliai: po poros ar ką savaičių esą galima paprašyti Michajilą Dimitrijevičą, kad leistų popravitsia-pasitaisyti, vadinas, išmokus, ko aną kartą nemokėjai, dabar mokytojui gražiai atsakyti, o jis tuokart pataisys dienyne aną blogąjį pažymį — ir šis liks kaip iš viso nebuvęs.

Puiku. Bet ką daryti su tėvu? Juk kiekvienos savaitės gale reikia parodyti dienyną tėvui ar kuriam kitam globėjui, kad jis pasirašytų pažiūrėjęs. Kad bent būtų galima „pasitaisyti“ ryt ar poryt! Ale ne! lauk tu, vargše, iki tėvas pamatys!..

O gal tėtis irgi dar nežino, ką reiškia tas riebuilis vienetukas, ta jedinica? Tai — vienintelė viltis.

Atėjo šeštadienis. Parodžiau tėveliui. Jis pažiūrėjo ir klausia:

— O kas čia tas toks didelis storas vienas?

— Mat, papūnėli, taip gerai atsakiau, kad geriausiąjį pažymį įrašė, patį pirmąjį...

Mm, — numykė tėtis ir pasirašė puslapio apačioj.

Po kiek ten laiko, gerai išmokęs atmintinai aną nelemtąją „Krestjanskaja piruška“, ryžaus paprašyti Michajilą Dimitrijevičą, kad leistų pasitaisyti. Sutiko. Tad aš ėmiau, kaip mašinėlė, skubiai-skubiai ir monotoniškai recituoti tą Nikitino kūrinėlį. Recituoju ir žiūriu mokytojui stačiai į veidą. O jis ima šypsoti, bet nepiktai. Baigiau — ir patenkintas: o ką? ką dabar pasakysi?..

O Michajil Dimitrijevič plačiai šypso, aiškiai patenkintai, ir sako:

— Gerai tai gerai. Bet kodėl taip vienodai, monotoniškai, tartum djačiokas cerkvėj? Reikia deklamuoti įvairiau: kur reikiant pakelti ar nuleisti balsą jausmams išreikšti, išgyvenimui paryškinti. Na, pamėgink dar kar-

tą. Ir neskubėk, lyg tas „volčok“ (vilkelis, suktukas).

Pabandžiau, kiek išmanydamas. Mokytojas tyliai klausės. Man baigus, nei pagyrė, nei papeikė, tik liepė duoti jam savo dienyną ir, ėmęs plunksną, iš ano baisiojo vienetuko padarė atsikraginusį trejetuką.

Man einant mokslus, nebeteko turėti kito pedagogo, kur būtų vartojęs tą pataisų metodą — priversti neišmokusį išmokti, kas nebuvo išmokta. Kiti mokytojai, sučiupę tave neišmokus, įrašydavo blogą pažymį — ir daugiau nieko; paskiau per visą ketvirtį dar vieną - kitą sykį atsitiktinai paklausdavo, įrašydavo pažymį ir ketvirties gale matematiškai išvesdavo pažymį — vidutinį aritmetinį skaičių. Savaime suprantama, toks pažymys nereikšdavo tikros mokinio žinijos ar nežinijos, ir mokinys taip ir palikdavo neišmokęs ano dalyko, už kurį buvo gavęs blogą pažymį, nebent dėl kokios ekstra progos kas priversdavo. Preobraženskio nemokšos turėdavo gerai išmokti, ką buvo praleidę, o vienkart iš jų dienynų, nepatekęs į oficialų klasės žurnalą, išnykdavo blogas pažymys, nemetęs pastovaus šešėlio ant jų ateities. Geraširdis tas Michajil Dimitrijevič!.. Bet kodėl jis ne tuoj pat leisdavo „pasitaisyti“? Nežinau. Spėju, kad, kaip geras pedagogas, prieš atleisdamas kaltę, leisdavo nusikaltėliui, atgailos dėlei, pasinešioti gėdingą pažymį, kurį pamatytų ir savo žodį jam tartų tėvai ar globėjai.

O kaip mano tėvelis priėmė tą mano „pasitaisymą“? tą vienetuko metamorfozę? Na, tuo tarpu mano dienyne jau buvo atsiradę ir geresni pažymiai, nei vienetukas, ir aš tėčiui galėjau „pasiteisinti“ anąkart dar nežinojęs, ką reiškia tie pažymiai.

Taip tatai vyko mano pirmosios pažinios su poetu-kaimiečiu Nikitinu bei jo „Krestjanskaja piruška“. Nors tuokart buvau gerai ją „iškalęs“, bet vėliau gyvenime jos nebekartojau, nes ji man neatrodė graži nei įdomi. Tad dabar, po 65 metų, kai pabandžiau tą kūrinėlį savo atminty atgaivinti, nebeįstengiu jo viso ištisai prisiminti. Daug geriau prisimenu kitą to Nikitino kūrinį, kuriame jis spalvotai bei gyvai vaizduoja rytmetį:

Krasnym polymem zaria vspychnula.
Po licu zemli tuman steletsia...

Kruvinom liepsnom tvyksta rytmetis.
Tykiai pažemiais rūkas draikosi...

To ir po 65 metų nepamiršau, nes jį laisvai ir mielai išmokau. Ne! jis savaime, savo grožiu, įsėdo mano dvasioj ir ją pasėdo. Ir pasiliko.

Kas dar visam įsirašė atminty iš tų dviejų storųjų Polivanovų?

Lyriniai poezijos kūriniai, galima pasakyti, visi, kadangi juos vėl ir vėl skaitydavau pamokų metu, kad nereiktų nuobodžiauti, klau-

sant miknų-atsakinėtojų (kaip tie vargšai mokytojai gali neišnirti žandų, bežiovaudami?). Iš visų skaisčių žvaigždžių, tviskančių klasikinės rusų poezijos padangėse, labiausiai įsmigo mano atminty Puškino bei Lermontovo brangakmeniai. Nebeatsimenu, ar dar tais laikais pasižinau ir pamėgau du kitus labai didelius rusų poetus Tiutčevą su Fetu ir mažesniuosius — Maikovą, Nekrasovą, Pleščejevą.

Iš Puškino anuomet labiausiai įstrigo atminty stebuklingasis „Pranašas" (Duchovnoj žaždoju tomim, v pustyne mračnoj ja vlačilsia). Nors tą šedevrą be galo branginu, bet nedrįsau ir nedrįstu jį versti lietuviškai. Man rodos, iš viso neįmanoma jį lygiavertiškai išverst į svetimą kalbą, nes jis yra toks tipiškai rusiškas savo religiniais vaizdais bei visu išgyvenimu. Giliai mintingas, spalvom bei vaizdais liepsnojąs, šiurpiai didingas. Visai priešingo pobūdžio kitas Puškino lyrikos brilijantas, kur man anuomet patiko ir lig šiol patinka, tai — „Paukštelis" (Ptička božija ne znajet ni zaboty, ni truda): jis toks paprastutis, toks idiliškas, o vienkart toks prasmingas, galop tiesiog už širdies stveriąs ilgesingu, svajingu liūdesiu. Esu bandęs jį lietuviškai išversti, net išspausdinęs „Margumyne"; bet jaučiu, jog vertimas yra visai nepasisekęs.

Daugiau iš Puškino anuomet į širdį bei atmintį paėmiau ištraukas iš jo poemų „Poltavos" bei „Bachčisarajaus fontano". Ypač

sužavėjo mane „Poltavoje“ Ukrainos nakties vaizdas. Čia iš tikrųjų lyg kokie grožingi kerai veikia. Ir vėl kitokio tipo — paprastučiai, bet žavingai patrauklūs gamtos vaizdai įvairiais metų laikais eiliuotame romane „Jevgenij Onegin“. Juos galima deklamuoti ir kartoti, kartoti... Ir, galų gale, muzika įvilkta į estetiką — „Aidas“, poeto pirmavaizdis, skambus ir gracingas. Bet ne, dar ne galas: mane anuomet dar žavėjo vienas Puškino ekstra šedevriukas — „Žirgas“:

Čto ty ržeš, moi kon retivyj,
Čto ty šeju opustil ir t.t.

Ko tu žvengi, mano žirge?
Ko nuleidai sprandą tu?

Tai taip plastiškai akivaizdu, taip virpančiai plastiška...

Arba dar: šį kartą vaikiškai pasakiška, naiviai vaizdinga Lopšinė, komiškai linksma:

Spi, ditia moje, usni,
Sladkij son k sebe mani ir t.t.

Mik, vaikeli mano, mik!
Saldų sapną pasitik!

Bet štai dar kito žanro deimantas, gamtos poezijos viršūnė, gūdi, liūdesinga elegija Audra:

Buria mgloju nebo krojet,
Vichri snežnyje krutia ir t.t.

Audra tamsiai dangų kloja,
Sukas verpetu klaikiu...
Čia žvėrim ji suriaumoja,
čia pravirksta kūdikiu...

O tos nepalyginamosios Puškino pasakos, kaip štai „Ruslan i Ludmila", „Skazka o rybake i rybke", „Skazka o care Saltane".

Bet gana apie tą poezijos galiūną. Ir galo nebūtų. Pereikime prie kito rusų genijaus — Lermontovo. Jis — baironinio nusivylimo, melancholijos, pesimizmo atstovas, aistringai audringas, maištingas, tad į jaunimui vadovėlį dėti ne labai tetinkąs; todėl Polivanove ne viską iš jo geriausio tegalėjom rasti. Iš jo šedevrų man anuomet labiausiai įstrigo „Borodino", „Delibaš", „Kaukazinė lopšinė", „Debesėliai', „Pušelė", „Malda", „Angelas".

„Borodino" kūriny Lermontovas seno kareivos lūpomis kareiviškai pasakoja jaunuoliui apie garsųjį 1812 m. rusų mūšį su prancūzais prie pat Maskvos; žinoma, pasakoja patriotiškai-romantiškai, kaip anuomet rusai jautė; kūrinys gyvas, vaizdingas, originalus, stipriai veikiąs.

„Delibaš" — vaizdelis iš rusų su kaukaziečiais karo: kaip susikauja du raiteliai — kazokas su kaukaziečiu delibašu; kazokas vartoja piką, delibašas — kreivą kardą. Ir ką gi?

Mčatsia, sšiblis v obščem krike...
Posmotrite, kakovy:
Delibaš uže na pike,
A kazak — bez golovy!

Skrenda... Klyksmas... Mirtį nešas...
Žiū, koks galas tos kovos:
Jau ant ieties delibašas,
o kazokas be galvos!..

Anais laikais tas Borodino ir Delibaš man patiko dėl to, kad įvykiai įdomūs; bet atrodė, kad lyg ne visai poetiški: mat, buvau įpratęs, kad poezija svajinga, jausminga, o jos kalba ne kasdieniška, taip sakant, poniška; o čia — tokia paprasta, net kiek stačiokiška. Dar nemokėjau vertinti realizmo meninėje kūryboj.

Užtat „Kaukazinė lopšinė“ man visais atžvilgiais patiko:

Spi, mladenec moj prekrasnyj,
Bajuški baju!
Ticho svietit mesiac jasnyj
V kolybel tvoju...

Mik, gražusis kūdikėli,
liūlia, mik greičiau!
Tykiai mėnuo šypso mėly
į lopšelį tau...

Ir dabar ji mane taip pat tebežavi. Na, ir mokėjo tie klasikai kurti!

Gaute mane pagavo nuostabiai formin-

gas, krikštoliškai muzikalus, ilgesingai elegiškas šedevrėlis „Debesėliai" — Tučki nebesnyje, večnyje stranniki, kurį yra išvertęs, ir tai neblogiausiai, Adomas Jaštas. Švelnaus liūdesio mane pripildydavo „Pušis" —

Na severe dikom stoit odinoko
Na goloj veršine sosna...

Ledinėje šiaurėj nuliūdusi stovi
vienatvėj ant kalno pušis...

Pereisiu prie paskutiniųjų dviejų mano favoritų (anų dienų ir šios dienos), religinio turinio kūrinėlių — „Maldos" ir „Angelo".

„Malda" — paprastutė, nuoširdi, jautri, nenugalimai įsiliejanti į širdį, pilna paguodos, bet ir šviesaus liūdesio, kaip vilties žvaigždė pavargusiam keleiviui gilią naktį. Įimdavai ją savęspi, kaip savo paties dūšią. Tad nedyvai, kad vėliau, atsistojęs prie literatūros slenksčio ir bausdamasis jį aktyviai peržengti, pabandžiau ją išversti lietuviškai ir net išdrįsau tą bandymą nusiųsti „Šaltiniui" (vasarą 1906). Redakcija buvo tiek išmintinga, kad nespausdino. Vėliau įdėjau tą „Maldą", tur būt, kiek pataisęs (sic!), į savo „Margumyną". Gaila... Dabar, ne per seniai, čia Amerikoj kažkuriame laikrašty radau tą Lermontovo brilijantą, išverstą J. Gudausko, ir išverstą žmoniškai.

Vienas iš gražiausiųjų lyrinių kūrinėlių ne

vien rusų, o ir iš viso poezijoj (bolševikai su tuo neprivalo sutikti) yra Lermontovo „Angelas". Tai — toks prasmingas, ilgesingai jautrus, plastiškai vaizdingas, harmoningas, muzikalus šedevras, jog kerėte užkeri vaizduotę ir širdį, o ir visą būtybę. Įvairių tautų, įvairių kartų žmonės buvo pagauti to žavesio. Daug kas bandė versti ir į kitas kalbas. Mėginta versti ir į lietuvių. Mėgino net... pats Laukaitis. Išvertė Ad. Jakštas. Verčiau, vargšas, ir aš, ir tai dar būdamas seminarijoj, ir net anais 1906 metais, vasarą, nusiunčiau tą savo nelaimingą „Angelą" (išvertęs kaip rūbo rankovę) tam pačiam „Šaltiniui", kurį redagavo tas pat Laukaitis. Mano laimei, jis nuvokė, kokia mano vertimo vertė, ir jo neįdėjo. Po kelerių metų, kai leisdinau pirmąjį savo lyrikos rinkinį „Margumyną", buvau toks drąsus ar begėdis, kad įdėjau ir tą savo „Angelą", jį kiek įstengdamas pašlifavęs. Žinoma, pažįstantieji Lermontovo šedevrą negalėjo būti patenkinti manuoju „Angelu". Pranciškus Karevičius, bene dar tebeprofesoriaudamas Peterburgo seminarijoj, kaip man teko girdėti, norėjęs prašyti ar iš tikrųjų prašęs Putiną, kad išverstų tą Lermontovo stebukliuką: mat, ir Karevičiui „Angelas" buvęs įsiskverbęs į pat širdį.

Jei Putinas buvo prašomas, o vis tiek atsisakė, tuo jis dar kartą parodė įprastąjį išmintingą atsargumą bei aiškų supratimą, kaip sunku yra išversti šedevrą šedevriškai. O vis

dėlto gaila: Putinas būtų atlikęs tą sunkųjį uždavinį geriau už daugelį kitų. Gaila ir kad Binkis nepabandė.

Ar ne po 30 metų, kadangi vis tebemylėjau Lermontovo „Angelą“, ir jis gana dažnai apsilankydavo mano dūšioj ir ten vėl neapsakomai žavimai sušvytėdavo, ir taip ilgesingai ta kūrinio muzika man širdį sujaudindavo, o anuo savo vertimu buvau nepatenkintas, — tai ryžaus Lermontovo kūrinį vėl versti, ir tai visai iš naujo, kadangi mene yra taip, jog iš sugadinto dalyko paprastai nebepadarysi nesugadinto. O man dar knietėjo įvykdyti ir savo mylimojo vyskupo Karevičiaus svajonę. Tad ryžaus ir pabandžiau. Ir praktikoj pamačiau, ko vertas mano „darbas“ (ne kūryba, ne bendrakūryba su originalo autorium!). Buvo taip:

1943 metais, mano 60 metų sukaktuvėse, Kauno seminarijos mano paskaitų klausytojai suruošė kuklutį paminėjimą. Tarp kitko, vienas klierikas padeklamavo tą mano vertimą. Klausiaus, tartum ant žarijų sėdėdamas: kur dingo Lermontovo dvasia — kvapsnis, sklandus tąsumas, gracingumas, rojaus muzika, žodžiu sakant, poezijos žavesys?! Belikę vien sausi žodžiai ir kapoti sakiniai. Tartum Lermontovas, bet ne Lermontovas!

Gal buvo čia kiek kaltas ir deklamuotojas. Žinoma, jei net tokį tekstą duotum padeklamuoti, sakysim, Kačalovui, gautum visai kitokį įspūdį. Betgi buvo čia kaltas ir mano „ver-

timas“. Apskritai imant, didelio poeto kūrinį lygiavertiškai išversti gali tik lygiai didelis poetas. Sakysim, Adomo Mickevičiaus „Tris Budrius“ yra rusiškai išvertęs Puškinas. Skaitai žmogus originalą ir tuoj pat vertimą ir, nustebęs bei nudžiugęs, sušunki: Na gi, visiška tapatybė! Ir pažodžiui, ir padvasiui!

Arba vėl — Lermontovas yra laisvai atkūręs nuostabųjį Goethės kūrinėlį „Ueber allen Gipfeln ist Ruh“. Puiku ir tiek, nors vertimas ir netikslus (kai kam galėtų atrodyti, jog net poetiškiau už patį Goethę):

Gornyje veršiny
Spiat vo tme nočnoj...
Tichije doliny
Polny svežej mgloj...
Ne pylit doroga,
Ne drožat listy...
Pogodi nemnogo —
Otdochneš i ty...

Kalnų viršūnės snaudžia
tylioj nakties tamsoj.
Pakalnės tykiai audžia
svajas vėsioj migloj...

Kely nedulka smėlis;
nevirpa lapai jau...
Palauk! dar truputėlis —
ateis rimtis ir tau...

Beje, reikia nepamiršti, jog gerą poetą gali išversti ne vien kitas geras poetas, o ir geras vertėjas. Mat, esama ir labai gerų vertėjų, nors jie patys ir nebuvo lygiai dideli poetai. Toks didelis vertėjas buvo, sakysim, rusų vidutiniškas poetas Žukovskis, kuris yra labai gražiai išvertęs Homerą, daugelį Šillerio baladžių ir kai ką iš Goethės, kaip štai šio „Erlkoenig" (tik Žukauskio ištisai išlaikytas amfibrachis nėra taip plastiškai pritaikytas prie vyksmo, kaip Goethės maišytas ritmas):

Wer reitet so spaet durch Nacht und Wind?
Es ist der Vater mit seinem Kind...

Kto skačet, kto mčitsia pod chladnoju mgloj?
Jezdok zapozdalyj, s nim syn molodoj...

Kas joja vidurnakty slėnių taku?
Tai — tėvas su savo mažyčiu vaiku...

Vadinas, išverčiau aš dangiškąjį Lermontovo „Angelą", ir klierikas jį deklamavo, o aš tiesiog kančią kentėjau, jo deklamavimo (o ir savo vertimo) klausydamasis.

Dar stambų lašą kartėlio įvarvino į mano gėdos taurę viena pastabėlė, kurią teko nugirsti apie tą mano vertimą bene tuoj pat po to pagerbimo. Tą pastabėlę padarė, man esant netoli, gal tyčia, kad nugirsčiau, o gal ir be tos švelnios intencijos, jėzuitas tėvas Rimkevičius, kultūringas elegantiškas vyrukas, bol-

ševikų vėliau į Sibirą išvežtas ir ten žuvęs... Tasgatės, aną sykį girdžiu jį kažkam gana garsiai sakant: Išversta tiesiog pažodžiui...

Ir daugiau nieko. Taip, nebereikia komentaro.

Ir pats tai jaučiau. Žodžiai — žodžiai tai Lermontovo; bet jo poezijos kvapo juose nejausti. Mano vertimas — visai kaip kvepalų buteliukas, ištuštintas, ir net kvapsnis seniai išdūkus. Tegu buteliukas ir dailiai nušlifuotas, bet kas iš to?

Tačiau nebūčiau žemaitis, jei būčiau rankas nuleidęs: imsiu ir dar taisysiu!

Ryžaus — padariau. Kas toliau?.. Nusiųsiu arkivyskupui Karevičiui, nes juk jis labai norėjo, kad kas nors išverstų „Angelą" lietuviškai. Pamąsčiau — padariau. Ne be būgštavimo: žinojau Karevičių esant labai kritišką ir nesivaržant pasakyti savo nuomonę. Išsiunčiau ir laukiu...

Atsakas atėjo: Dar tobulink! Jis lyginęs manąjį vertimą su jakštiškiu: mano forma esanti gražesnė, jakštiškio — prasmė gilesnė.

Gal mest ir pamiršt?..

Kur ten! Jaunųjų dienų meilę ar pamirši?.. Tad, atvykęs į Ameriką, iš naujo išverčiau tą neužmirštinąją viziją, tur būt, paskutinį kartą. Spausdinau bene „Aiduose". Įdėjau į savo lyrikos (1946-1949 m.) rinkinį „Alfą ir Omėga", kurį senokai turiu paruošęs spaudai, — ir tegu dabar requiescat in pace!

O tas mano lietuviškasis „Angelas" dabar šitaip atrodo:

Aukštybėse angelas sklenda nakty,
ir aidi giesmė jo skaisti.
Ir mėnuo, ir žvaigždės būriuos debesų
prigludę tų klausos garsų...

Jis gieda apie palaimingas dvasias
ir rojaus paunksnes šviesias;
Jis garbina Dievą, ir jojo giesmė —
širdies krikštolinė versmė.

Jis nešasi sielą prie savo širdies
pasaulin, kur verks ji, liūdės;
Ir himno žavingojo aidas graudus
be žodžių, bet gyvas joj bus...

Ir trokšta pasauly, ir ilgis jinai,
svajos užburta dyvinai,
Ir žemės daina nepakeis niekados
jai dieviškos rojaus dainos...

Grįžkim dar prie ano storulio Polivanovo, nuo kurio tiek atsitolinome. O, jis dar mums paskleis grožio kilimų, būtent, antroji jo dalis, kur surinkta bene daugiausia grožinės prozos miražų. Ten radome ir pasiskonėdami skaitėme, ir ne taip maloniai mokytojui atpasakodavome, ypač kai (vargas mums!) tekdavo tas nelemtąsias gražiausiąsias vietas įsidėt į atmintį, o tariamai ir į širdį. Iš pradžių širdis visai nenorėdavo priimt. Atmintis šiaip-taip priimdavo. Tik keistas dalykas: juo tolyn traukės praeitin anos dienos, juo labiau blėso

atminty tie gražumynai, o širdy? — vis malonesni jie darės. Vai, gražusis žodi, koks tu žavus, kai aidu atsiliepi iš aušrų praeities...

Kuriuos gi patiekalus Polivanovas dar mums pateikė?

Iš Puškino — ištraukas iš apysakos „Kapitanskaja dočka", iš „Arap Petra Velikago" (kad žinotumėt, kokia besanti ir Puškino proza! kokia paprastutė, sklandi, žodinga, muzikali). Nebūtum žmogus nė svajojęs, kad įgimtas lyrikas Lermontovas buvo vienkart ir klasiškai puikus prozaikas. Kokia saulėtai skaidri, lengvutė, skambi jo žodžio pynė romane „Geroj našego vremeni"! Polivanove varčiau jo ištraukas, bemaž pirštus nusilaižydamas.

O Gogolis, tas nuostabusis, tas nepalyginamasis satirikas bei humoristas, kuris, reikiant, virsta tiesiog homerišku epiku ar širdį pagaunančiu lyriku! Kokie meistriški jo tipai iš „Mertvyje duši"! tiesiog — lyg Daumiero ar Goyos, ar Franc Halso, ar Hogartho atgiję humoristiniai-satiriniai-karikatūriniai personažai... O mirgą sąmoju bei humoru stebuklingi „Večera na chutore bliz Dikanki", meniškai atkurią Ukrainos folkloro grožybes... O žavinga „Taras Bulba" apysaka, ta kazokų kovų su lenkais epopėja, kur, kaip Homėro Ilijadoj, tiesias heroiški mūšiai bei kiti žygiai, komiški ir tragiški, linksmi ir sopulingi, kaip galinga upė, plačiais vingiais, ritmingais periodais...

O krikštolinių Turgenevo apysakų pos-

mai, aukso kalba, aristokratiškai tauriu stilium, persunkti vakarietišku humanizmu, teisybės ir laisvės pasiilgimu... O jo nepalyginami „Zapiski ochotnika“, žavį gamtos grožio vaizdais... Atsimenu, daug vėliau, jau po pirmojo Pasaulinio karo, aptikau viename prancūzų laikrašty (bene Les Nouvelles Litteraires) atsiliepimą apie tuos „Medžiotojo užrašus“, kad jie esą gražiausieji tos rūšies kūriniai visoj pasaulio literatūroj. Gal būti; jie ir vaikystėj atrodė man stipriai gražūs; bet, kadangi niekuomet nesu buvęs medžiotoju, tai nebuvo man įmanoma Turgenevo užrašais pilnai pasigrožėti.

Kitaip buvo su Sergiejum Aksakovu, iš kurio „Detskije gody Bagrova vnuka“ ar iš „Semejnaja Chronika“ Polivanovas šiūptelėjo mums ištraukų. Atsimenu, labai žavėjaus žvejojimo scenomis, nes anuomet ir pats buvau baisiai įnikęs meškerioti, ypač Rąžėj. O vis dėlto gražu yra rytą-dieną-vakarą vaikščiot ar braidžiot paupiais, per vešlius karklynus bei lieknus nendrynus, per vandens lelijų chorus, jausti blauzdose šiurpų vandens gėresį, giliais atodūsiais sriuobti gaivų tyro oro vyną, tirpti saulės glamonėj, skęsti žvilgiais mėlynės bedugnėse... Ačiū tau, senasis Aksakove!

Beje, nūn prisiminiau: būta storuly Polivanove ne vien rusų kūrybos turtų — būta ir gražių vertimų iš platesniojo pasaulio. Net iš persų „Shah Nameh“ — galiūnų Rustemo su

Zorabu tragiška kova, Dantės Paolo su Francesca lemtinga meilė, grafo Ugolino su sūnumis bado mirtis, Byrono „Childe Harold'o" posmai, „Chillono Kalinio" scenos, Goethės „Erlkoenig" ir „Fischer" baladės, kurios man be vieno galo patiko (kurias ir dabar tebelaikau šedevrų šedevrais) ir kurių pirmąją daug vėliau gyvenime esu išvertęs lietuviškai. Buvo ten, žinoma, ir nuostabiosios Šillerio baladės, kaip va: „Grafas Habsburgas" (mano išverstas lietuviškai), „Iviko gervės", „Kova su slibinu", kur mane žavėjo ir graudinte graudino. Buvo ir Uhlando „Des Saengers Fluch" (kurią irgi esu vėliau išvertęs). Ir ko ten dar tame Polivanove nebuvo! Buvo jis man tikros Saliamono kasyklos.

Tačiau nebuvo ten dviejų milžinų — Fedoro Dostojevskio ir Levo Tolstojaus: anų laikų rusų švietimo ministerijai juodu atrodė perdaug revoliucionistiški. Nebuvo ir jųdviejų vienamečių ar net už juos jaunesnių: mūsų vadovėly rusų literatūra baigės maždaug su Gončarovu (jo „Oblomov" ir „Obryv" romanais) ir Turgenevu (jo apysakom „Bajorų gūžta", „Tėvai ir vaikai", „Pavasario sriautai" ir kt.).

Įdomu, kad toks išmintingas bei sėkmingas mokytojas, Preobraženskis, visai neversdavo mūs aktyviai kurti — savarankiškai ką nors sava rašyti ar bent laisvai atsakyti į užduotą temą, o duodavo vien pasyviai atkurti

— atpasakoti svetima. Tur būt, manė mus esant tam dar nepribrendusius.

—0—

Iš literatūros srities teikė mums grožio krislų dar ir mokytojas Ivan Korff savo vokiečių bei prancūzų kalbos pamokose, bet nedaug, nes dar nieko tų kalbų nemokėjom, tad turėjo mus maitinti, bent pirmaisiais metais, beveik šiaudais — sausu žodynu, trumpai kapotais sakiniais ir dar sausesne gramatika, o tai, dievaž, buvo ne grožio krislai, o tik metėlių bei pupalaiškių lašai. Tik trečiojoj, o ypač ketvirtojoj klasėj pradėjo pasitaikyti saldainiai. Vokiečių kalbos vadovėlis buvo Kaizerio (tik ne Vokios kaizerio). Šalia kitų trumpų poezijos kūrinėlių, atsimenu, gavom išmokti net porą Heinricho Heinės perlų. Tik pagalvokit! carų Rusijoj vaikams pakišamas toks progresistas ar net revoliucionierius!

Tiesa, vienas tų kūrinėlių „Belsazar" (baladė apie paskutinįjį Babilonijos karalių bei garsųjį Mane - Tekel - Phares) tiek teturi revoliucingo, kad vaizduoja vieno viešpaties bei jo dinastijos žuvimą; šiaipjau tai — sausas ir ne labai vaizdingas kūrinėlis (net anuomet jis manęs nesužavėjo), ir nesulyginsi jo, sakysim, su Goethės „Erlkoenigu" ar su Puškino „Pesn o veščem Olege", ar su Lermontovo „Daina apie carą Ivaną, jauną opričniką ir šaunų pirklį Kalašnikovą", ar su Mickevičiaus „Trimis Budriais". Užtat antrasis Heinės kūrinėlis ten buvo tikras šedevrėlis; tai —

Leise zieht durch mein Gemuet
Liebliches Gelaeute...
Klinge, kleines Fruehlingslied,
Kling hinaus ins Weite!

Kling hinaus bis an das Haus,
Wo die Veilchen spriessen.
Wenn du eine Rose schaust,
Sag, ich lass sie gruessen...

Tykiai sielon burtus lieja
nuostabi dainelė...
Plisk, pavasario skelbėja,
skrisk į plačią šalį!

Skrisk tenai, mielan naman,
kur žibuoklės žvilga...
Kai išvysi rožę ten,
tark, kad jos pasilgau...

Tą nuoširdžią, paprastutę širdies dainelę kartodavau, kartodavau, iki jinai giliai įsirašė mano atminty. O po eilės metų net lietuviškai išverčiau ir išspausdinau bene savo „Margumyne". Ir štai — tą savo vertimą visiškai užmiršau, o originalas atminty vis dar liepsnų raidėmis žėri...

Truputį keista, truputį juokinga, kad iš tų mūsų „studijų" pas tą siaubingąjį didžmogį Karlą Ivanovičą Korffą mano atminties užkampėly užsiliko viena komiška pasakėčia bene iš negausingos vokiečių pasakėčių lite-

ratūros. Buvę, mat, kadais kažkur jautis ir asilas:

Ochs und Esel zankten sich
Beim Spaziergang um die Wette,
Wer die meiste Weisheit haette...
Keiner siegte, keiner wich...

Endlich kam man ueberein,
Dass der Loewe, wenn er wollte,
Diesen Streit entscheiden sollte.
Und wer konnte klueger sein?..

Asiliukas vienąkart
su bulium ginče matavos,
kurs daugiau protelio gavęs?
Bet nestengė susitart.

Čia atėjo jiem mintis:
eit pas liūtą! Jei norėtų,
ginčą jis išspręst galėtų:
jukgi protingiausias jis!

Ir ką manote? kaip liūtas išsprendė tą ginčą? Katras, jo nuomone, protingesnis: jautis ar asilas?

O štai liūto sprendimas:

Ihr seid alle beide Narren!

Jūs kvaili abudu esat!

Kas tos pasakėčios satiros autorius? — Gi Rueckert. Tai — ne Krylovas ir ne Lafontaine'as, gal nei Aesopas ir ne Phaedras su Babrijum, betgi tas „Ochs und Esel" yra sąmojingas ir grakštus.

7.

DAR KITI GROŽIO KRISLAI

O kaip kiti mokytojai? ar jie mums nepatiekdavo nieko gražaus?

Iš matematikos mokytojo laukti grožio bent lašelių, žinoma, nebuvo įmanoma, nebent kam atrodytų gražios aritmetikoj skaičių kolonos bei eilės arba algebroj atitinkamieji dalykai, jei dailiai simetriškai surašyti, juoba geometrijoj teoremų etc. braižiniai, jei grakščiai išbrėžti.

Betgi už matematiką tikrai daugiau grožio pateikti būtų galėjęs geografas. Bet jis, tiksliai prisilaikydamas programos, tuo visai nesirūpino, o teikė vien sausus vardus bei skaičius, kaip perdžiovintus žirnius.

Tikrai būtų galėjęs leisti grožiui sušvisti istorikas. Bet jis, pagal programą, irgi teikė mum vien sausas plutas — nuobodžius įvykius, vardus, metus... Beje, gera, kad taip buvo dėstoma rusų istorija: šiaip būtų galėjus

apnuodyti žemaitukų širdeles... O juk esama rusų istorijoj gražių gabalų, šiurpių ir šviesių.

Kiek geriau būta su senovine istorija: pro visą aną sausų vardų, faktų, datų krušą dažnai švystelėdavo savaime gražios, įdomios legendos, didingi įvykiai, didūs savo genijum vyrai, kilnūs heroizmo aktai, nuostabūs savo blogiu darbai, nepaprastos savo protu, grožiu, elgesiu moterys ir laimingi ar tragiški jų likimai. Čia ir be mokytojo nuopelno buvo kas pagauna vaizduotę ir įjaudina jauną širdelę.

Na, o Mironov bei Chimulia su savo lotynų - graikų kalbų pamokomis?

O, kad jie būtų mus mokę tų kalbų praktiškai! kad nebūtų mums kalę į vargšes galvas vien žodyną bei gramatiką, o vietoj gyvos kalbos vien kapotus šiaudus, atseit, atsitiktinius trumpus sausus sakinius, tai po ketverių metų lotynų ir po dviejų metų graikų kalbos būtume galėję šiek - tiek pasiskaityti bei pasiskonėti bent lengvesniais anų tautų grožinės literatūros brilijantais... Kur ten!

Betgi vieną ar du kartus buvo pasirodyta neva viešai — mokyklos akivaizdoj — su lotynų bei graikų pamokų pasiekimais. Kuria proga ir kas tai suruošė, nei anuomet nesužinojau, nei šiandien nežinau, nes tebebuvau, berods, pirmokėlis, nuošaliai nuo draugų gyvenąs. Visai tiksliai atsimenu vien, kad graikiškai kažką deklamavo trečiokas ar ketvirtokas Abromavičius (vėliau pasivadinęs Abromaičiu). Buvo tai toks nedidelio ūgio pusiaubran-

dys berniokas, apvaliu, lėlišku, naiviu veiduku, truputį užpuolančia kalba. Aš buvau dar vaikas, o jis jau buvo susipratęs lietuvis patriotas, net aktyvistas: vieną kartą net apsilankė pas mus Rožių gatvėj (kas mums anuomet atrodė tiesiog garbė) ir kurstė tėtį prieš Maskolių, ypač kad neleistų man mokykloj dalyvauti maskoliškoj maldoj prieš ir po pamokų, jei Maskolius bandys įvesti tai ir Palangos progimnazijoj, kaip jau padarė kitur (ką greit pabandė padaryt ir Palangoj — netrukus įsitikinome).

O anąkart, kaip jau minėjau, jis deklamavo kažką graikiškai. Žinoma, nieko nesupratau. Vien atsimenu, jis vis kartojo kažkokį „kai“ (vėliau sužinojau tai reiškiant „ir“). O lotyniškai padeklamavo bene Bronišiukas Tėvynę - Patria. Tą supratom ir mes kiti mažiukai, nes klasėj jau buvome skaitę ir vertę tą Patria. Dar ir dabar atmenu bent baigiamąjį to dalykėlio sakinį:

Etiam fumus Patriae nobis dulcis et jucundus est! Net Tėvynės dūmai mums saldūs ir malonūs. Su tuo mes net ir anuomet nuoširdžiai sutikome.

Keista, kad nei tame pasirodyme, nei kituomet nedalyvavo per savo mokinius su rusiškais dalykais mūsų supramokytojas Preobraženskis. Per visus tuos ketverius metus nesuruošė nė vieno vaidinimėlio, nors ir paaugesnės medžiagos būta: juk štai 1899 m. rugpiūty, pirmajame viešame lietuviškame vai-

dinime „Amerikoj pirtyje“, kur buvo pavaidintas Palangoj, dalyvavo du mūsų progimnazistai Gabalis ir Kuizinas (aš dar juos radau progimnazijoj besimokančius). Tokie literatūriniai pasirodymai, tokie vaidinimai būtų lavinę literatūrinį ir, apskritai, meninį skonį, būtų vertę susidomėti bei pamėgti literatūrą ir, sulig savo nosim, aktyviai dalyvauti kultūriniame gyvenime. Kodėl toks puikus pedagogas tų priemonių nevartojo? Matyt, nenorėjo atitraukti mokinių nuo pirminio uždavinio — padėti pačius pagrindus tokiai veiklai, būtent, geriau pramokti kalbos ir šiek - tiek pasiskaityti knygų (tarp kitko, jis buvo mūsų bibliotekininku).

Užtat buvo vartojama kita priemonė mūsų kultūrai (ir grožinei) ugdyti: sekmadienių popiečiais kartkartėmis tai vienas, tai kitas mokytojas paskaitydavo laisvai susirinkusiems mokiniams ką nors jiems įdomu, kartais su vadinamuoju anuomet „volšebnyj fonar“ — magišku žibintu: prožektuojami į ekraną nejudami paveikslai. Anais laikais buvo jie tokie dar netobuli. Bet mes vis tiek juos mėgdavome, o ir tas paskaitas. Tik gaila, kad jų būta nedaug ir kad ne visi mokytojai toj srity pasireikšdavo. Kažkodėl dabar beprisimenu tik dvi iš tų paskaitų. Vieną to pabaisos juokdario Korffo. Jis mums užimponavo — perskaitė savo paties humoristinį vaizdelį, pavadintą „Penkeri pietūs“ ar ką. Perskaitė gerokai vokiečiuodamas, tad skverbės mums

abejas: na, kažin, ar ta jo pasakojimėlio rusų kalba yra užtenkamai gera? ar verta jam skverbtis į rusų literatūrą?.. Betgi juk nė vienas kitas mūsų mokytojas panašaus rašinio neparašė!..

Antroji paskaita, kurią ryškiai ir svajingai atsimenu, tai — mūsų lotynisto Mironovo pasireiškimas su magišku žibintu. Perskaitė jis mums (buvau dar tik pirmosios klasės pradžioj) nognai įdomią istoriją apie Odisėją su draugais, patekusį į vienakio milžino žmogėdros Polyfėmo olą, ir kaip gudruolis išsigelbėjo su draugais iš to mirtinio pavojaus. Mironovas skaitė tą istoriją lėtai, giedamu, vienodu, migdomu balsu (tur būt, taip reikia skaityti tokias pasakiškas senovines istorijas?). Ir švytino ekrane atitinkamus paveikslus.

Klausiaus ir veizdėjau, visiškai sužavėtas, viską kita pasauly užmiršęs... Kai mokytojas nutilo, buvo tiesiog skaudu, kad ta valanda baigės...

Mironovas nepasakė, iš kur tą istoriją paėmęs. Skaitė iš knygos, vadinas, yra kur nors tokia knyga. Kokia laimė būtų ją gauti ir tą nuostabiausiąją istoriją dar ir dar skaityti... Bet kaip ta knyga vadinas? ir kur ją gauti?

Taip ir svajojau tuščiai visą eilę metų. Nė į galvą neatėjo paprastutė mintis — eik ir paklausk Mironovą! Kur ten išdrįsi! Nebuvome pratę kreiptis į mokytojus su savo reikalė-

liais. Ir tik po ketverto metų Liepojoj, kada jau skaitėme Odisėjos originalą, sužinojau, jog ana mano svajojamoji istorija yra tos Homėro epopėjos dalis. Tuokart gavau kažkur ir vertimą ir grožėjaus, grožėjaus.

O dabar, po 60 metų, jei iš naujo skaitytyčiau, ar taip besigrožėčiau? Štai turiu po ranka tą Odisėją (ir originale), teorijoj vertinu nūn anas nemirštamąsias poemas daug aukščiau, nei bet kada, o širdies taip nebetraukia ištiesti ranką, paimti dailųjį tomelį, atsiskleisti IX giesmę — ir skaityti, ir grožėtis... Vai, jaunyste, su tavim nyksta ir ta brangi tavo savybė — ilgesingai trokšti grožio, juo degte degti, alpstamai juo grožėtis... ir neprisisotinti...

8.

KNYGŲ MIRAŽAI

Nūn, gyvenimo gale, mano Ramybės Slėnio vienatvėje, knygos man yra beveik vienintelė žemės paguoda, mažne vienintelis kasdienos draugas ir neišsemiamas grožio šaltinis. O kaip buvo anuomet Palangoj?

Aukščiau minėjau mok. Preobraženskį buvus progimnazijos knygynėlių bibliotekininku. Mat, kiekviena klasė turėjo po vidutinišką spintą, pilną knygų, tinkančių tos kla-

sės mokinių amžiui. Kaip rusų kalbos bei literatūros mokytojui, Preobraženskiui labiausiai pritiko tuos knygynėlius ugdyti, tvarkyti ir mokiniams knygas dalyti. Jis tai atlikdavo rimtai, o vienkart jaukiai — tikrai tėviškai.

Prieš pradžios mokyklą bei pradžios mokykloj dar nebuvau kaip reikiant knygų pamėgęs ir maža jų tebuvau perskaitęs. Ar pamėgsiu knygas čia Palangoj?.. Tai pareis nuo pirmųjų su knyga pažinių, o nemaža ir nuo bibliotekininko.

Jis dalydavo knygas, nebeatsimenu, kelis kartus savaitėj. Imdavo jas nemaža mokinių, o gal ir visi, kai kas — kad įsigytų gerą vardą. Mokiniai iš kits kito sužinodavo, kurios knygos yra įdomiausios, ir tų iš Preobraženskio prašydavo. Jei tos knygos jau būdavo paimtos, o mokinys nebežinodavo, ko prašyt, Preobraženskis pats patardavo.

Kai pirmąkart nuėjau knygos gauti, dar nežinojau, kurių prašyti; tad knygininkas pats man parinko; o buvo tai kažkurio ten autoriaus (aš nė nepasidomėjau) „Jemelia ochotnik" — pasakojimas apie vieno medžiotojo nuotykius beribėse Šiaurės Rusijos giriose. Atvirai prisipažįstu — anuomet ta knyga pasirodė man visai neįdomi, nors ir pats didysis Preobraženskis man ją įpiršo. Tas pirmasis mano rimtesnis susitikimas su knyga būtų mane visai atbaidęs nuo knygų skaitymo, jei ne vėlesni patyrimai. Bet tai įvyko tik antroj klasėj. O pirmojoj neatsimenu, kad būčiau dar

ką perskaitęs, išskyrus Afanasjevo surinktąsias rusų pasakas. Jas skaičiau pasigėrėdamas, nors vienkart truputį ir gėdydamasis: fui, toks didelis vaikinas (12-kos metelių!), o dar vaikų pasakomis domis! Kiek dabar atsimenu, jos buvo tikrai gražiai ten atpasakotos. Po 10 metų, kai iš Dr. Jono Basanavičiaus gavau dovanų bene šešetą tomų jo surankiotų lietuviškų pasakų, ten kaip ir neradau taip gražiai atpasakotų.

Bet štai 1896 metais perkopiau į antrąją klasę ir ten gavau perskaityti knygą, kuri visam gyvenimui nulėmė mano santykį su knyga (meilės santykį). Ta knyga buvo Danieliaus Defoe „Robinsonas Crusoe".

Kai pradėjau ją skaityti, atsivėrė naujas nuostabus pasaulis ir kerėte apkerėjo. Kokie įdomūs, paprastučiai ir mieli nuotykiai tolimame, nežinomame, puikiame krašte! Kaip skaniai — sklandžiai ir nuotaikingai pasakojama! Tokį malonumą anksčiau retai tebuvo tekę pergyventi. Ir dabar tas pirmasis didis knygos įspūdis žavimai tebešvyti dvasioj, kaip nepalyginamas puslapis jaunystės lakštuose. Truputį vėliau skaičiau vieną ar net dvi knygas, kur pamėgdžioja Defoes Robinsoną. Bet tai — ne tai, ne tai! Genialus kūrinys labai sunku vertai pamėgdžioti. Vėliau gyvenime paabejodavau, begu mano susižavėjimas nebuvo vaikiškas.

Užtat kaip nudžiugau, kai prieš pirmąjį Pasaulinį karą, kurių ten Defoes sukakčių

proga (tur būt, 250 metų jam gimus), radau rimtame mėnesinuke „Stimmen aus Maria Laach (Stimmen der Zeit)“ rimtą straipsnį, kur „Robinzonas Kruzo“ keliamas į literatūros padanges, kaip genialus ir amžinas kūrinys, tinkąs skaityti visiems — jauniems ir seniems, prasčiokams ir filosofams. Tad dabar, neseniai, įsigijau, atsiminęs, Defoes anglišką „Robinzoną“ ir baudžiuos vėl pergyventi, jei galima, anų jaunų-durnų dienų žavesį. Matysiu, ar skirsis ir kuo skirsis įspūdžiai.

Anuomet Palangoj, savo laimei, gavau ir kitą labai sau įdomią knygą — Fenimoro Cooper'io „Odos Kojinę“. Na, kad skaičiau, skaičiau! Gaila būdavo net atsitraukti. Ir vis mąsčiau: Na, kad besą nognai malonu knygas skaityti! Puiku! O kiek dar tokių stebuklingų knygų, tur būt, esama ant svieto! Tai skaitysiu, skaitysiu!

Ir ėmiau grobstyte grobstyti po kitą kito to Cooperio tomelius. Ir jie manęs nenuvylė, ypač „Paskutinysis Mohikanas“.

Taip ir pasidariau nebepagydomu karalienės knygos vergu, kaip girtuoklis — degtinės.

Dar viena knyga smogė man saldžiai svaigų smūgį, kurios nė autoriaus neįsidėjau. Tai buvo vis dar toj pat antrojoj klasėj. Draugai, pastebėję mano girtavimą su knygomis, slėpiningai pranešė: jei tos knygos taip tau patiko, ką pasakytumei, jei gautumei „Vybrošennyje morem“ (Jūros išmestieji)!

Pašiūrusiai susidomėjau ir ėmiau kantriai ją medžioti. Nelengva tą paukštę sučiupti: skriste skrenda iš rankų į rankas.

Galų gale sučiupau. Na, ir skaičiau! kvapą užtraukdamas! Tai bent nuotykiai! Ir — kad jau kas juodas, tai juodas, o kas baltas, tai baltutėlis!

Įdomu, kaip dabar, po 65 metų, atrodytų. Kažkuriame knygų sąraše šiemet šmėžtelėjo tie „Jūros išmestieji". Gaila — neužsirašiau autoriaus pavardės — ir ji nykte išnyko atminties archyve tarp tūkstančių kitų knygų bei autorių vardų.

Taip, anuomet palangiškių knygos griaužikų tarpe anoji knyga kėlė tiesiog furorą. Ach, palaiminga knygos meilės (ar ligos) aušra!..

Buvo susidarę net knygų skaitymo lenktynės: kas per metus perskaitys daugiau puslapių! Bent mudu su Mikulskių Jonuku taip susiderėjova. Mat, eidamu antrąją klasę, gyvenova šalia vienas antro, o jau nuo pat mano pasirodymo Palangoj kibte sukibova kupeton, it du kibiai, ant labai pastovaus pagrindo — Rąžės krantų (net jūros tilto) ir meškerės aistros. Ir dar viena jungtis: jis jau tėvų inteligentų namuos buvo apsipratęs su knygom, o dabar abu jas mėgte pamėgova, it kokį opiumą ar ką. Tad ėmėva už viens antro knygas skaityti — ir iš mokyklos knygyno, ir iš kur tik galėjom gauti. Kartkartėmis patikrindavome viens antrą, ar tikrai perskaitęs. Tikro pavo-

jaus net nebūta, kad imtume apgaudinėti: juk imdavome knygas sau įdomias, tad ryte prarydavome jas, kaip šuo muilą. Taip tais 1896-97 metais perskaitėme po apie 13000 puslapių, vadinas, kas savaitę po 200-300 puslapių. Buvo tai daugiausia nuotykių knygos. Šalia Cooperio — Gustavas Aimard, Boussenard, na, žinoma, ir tas jaunimo burtininkas Jules Verne, tas mokslinis pranašas. Gavęs jo knygą, nebepaleisdavai jos iš rankų. O koks buvo mums apreiškimas Walter Scott! Jo Ivanhoe, Quentin Durward, Abbot, Waverley atvėrė man naują, nė nesvajotą pasaulį — romantinę praeitį, didingus įvykius, nepaprastus asmenis. Tai buvo neapsakomai įdomu. Vadinas, pirmą kartą susidūriau su istorine apysaka ir tuoj pat likau pavergtas. Visam. Nuo tol ieškote ieškodavau tokių knygų. Ir tas pamėgimas gyvai teberusi many iki šios dienos.

Dar labiau tas pamėgimas sustiprėjo, kai Jonukas, iš kažkur gavęs, davė ir man Senkievičiaus „Potop'o" rusišką vertimą, liepęs man jį perskaityti lig rytojaus popietės, nes turįs tuomet grąžinti savininkui (o knyga didžiulė!). Pradėjau skaityti ir nebegalėjau atsitraukti: skaičiau tą dieną, skaičiau beveik per kiaurą naktį, slėpdamasis nuo tėvo (nes jis griežtai drausdavo naktimis skaityti), skaičiau sekančią dieną — ir suskubau laiku grąžinti. Na, ir bemokąs tas Senkievičius pasakoti! Tur būt, niekas kitas taip neįstengtų. Net, kai kiek vėliau teko perskaityti vieną-kitą vy-

resniojo Dumas knygą ar Hugo „Notre Dame de Paris“, pasiliko tas pat įspūdis.

Jonukas jau buvo skaitęs to Senkievičiaus ir pirmąją trilogijos dalį „Ogniem i mieczem“, kuri esanti gal dar įdomesnė, bet negalįs dabar jos gauti ir man duoti, o trečiąją dalį „Pan Wolodyjowski“ man duosiąs; tik ji nesanti tokia pagaunanti, kaip anos dvi. Ir davė. Ir perskaičiau, ir labai grožėjaus. Betgi anas „Tvanas“ buvo man itin įdomus, kadangi didelė įvykių dalis vyksta Lietuvoj, ir daugelis veikėjų yra lietuviai, ypač svarbiausiasis herojus ponas Andrius Kmitas. Nors anuo laiku patriotiniai jausmai palangiškiuose progimnazistuose dar tebesnūduriavo, tačiau pati žmogaus prigimtis laukte laukė, kad kas nors bent lengvai pirštu paliestų atitinkamą stygą — ir tuoj širdy atsilieps tėvynės meilės jausmas.

Pirmąją trilogijos dalį gavau perskaityti žymiai vėliau, kai jau buvau pramokęs lenkiškai ir nebereikėjo skaityti vertimo.

—0—

Kas nepažįsta vaikams įgimtos ypatybės pamėgdžioti, ką vyresnieji daro? Štai tie šaunūs vyrai, autoriai, tokias puikias knygas rašo! Na gi, vaikai, kodėl mes negalim pamėginti?!

Ir mudu su Jonuku, dar įtraukę draugėn čia pat muitinėj gyvenantį mūsų klasės moki-

nį ruskiuką Eugenijų Štein (brolį ano Viktoro Štein, kur polučajet Ein), sutarėme rašyti tokias fenimoriškai kuperiškas apysakas ir parašius jas kits kitam skaityti. Ką tik buvau skaitęs vieną to Cooperio knygą, kur vaizduojami nuotykiai Amazonės upėj; o iš tų nuotykių man buvo ypač įstrigęs vienas, kur jaunas herojus, su peiliu-dicinu rankoj, nuo medžio šakos užšoka ant apačioj plaukiančio alligatoriaus — ir dui! šauna it motorine valtele ir galų gale, berods, nugalabija tą siaubūną. Pabandžiau ir aš sugalvoti nuostabių nuotykių ir suregzti į sklandų vyksmą. Bet labai sunkiai klojos. Ir pats jaučiau, jog mano pasakojimas kažkoks kerėbliškas, sausas, monotoniškas. Rašiau, rašiau, dalį bene ir skaičiau bendrams. Apie ką Mikulskis rašė, visai nebeatsimenu. Apie Šteino opusą tiek tik atsimenu, jog buvo painesnis ir įmantresnis už manąjį.

Vaikai lengvai ir greitai maino savo užgaidas bei sumanymus. Taip ir mes trys nė nebaigėme savo veikalų, o ryžomės verčiau vėl skaityti kitų parašytus ar bastytis po šilą bei pajūrį, ar mušti „palantą“-meisterštiuką, arba „laptą“ (lyg baseball, tik su viena baze).

Vai, kaip būtų dabar, po 65 metų, įdomu turėti ir skaityti, kaip graudų kuriozą, anas pirmąsias naivias eliukubracijas!.. Kaip gaila, kad tokius daiktus anuomet be atodairos sunaikindavome!.. O, nūdieniniai pedagogai, gudriai draugiškai pakuždėkit savo globotiniams į jaunąsias auseles, kaip paslaptį

(jiems ir jums težinoti), kad jie tokius vaikiškus savo darbelius, net mokyklos rašto darbus, saugotų ateičiai, kaip skaistų auksą, nes senatvėj tai bus tiesiog bekainė brangenybė!..

Jonukas buvo labai išradingas naujiems sumanymams. Ūmai šovė jam į galvą studijuoti Dufresne'o šachmatų teoriją; o aš jau buvau kiek apsipratęs su praktika, nes mūsų buto korepetitorius Jonas Domarkas, baigęs ar ne penkias klases Mintaujoj, paskiau likęs kunigu, — nusipirko dailius kaulinius šachmatus ir ėmė jais lošti su vyresniais mokiniais, apsilankančiais iš kaimyninių butų — Jogminų, Klovų ir kitų, ypač su Razvadausku. Mat, mes mūsų bute buvome Jonui Domarkui vien jaunikliai paršeliai, išskyrus bent kiek vyresnį antroką rudplaukį Petrą Lymantą; o kiti, be manęs, dar buvo Jono brolis Petras Domarkas, nognai smarkus berniokas, daugiau — Petriukas Gudauskas, tikras nekaltas avinėlis.

Vadinas, su Jonuku Mikulskiu dėl šachmatų visai sutarėva; bet tas susižavėjimas toli gražu nebuvo aistringas. Jonukas susirado kitą „hobby" — pašto ženklelius rinkti — ir mane sudomino, bet neilgam; o jis šitai aistrai pasiliko ištikimas visam amžiui ir per kelias dešimtis metų sudarė gausingą ir brangų rinkinį, kuriam lygaus kito visoj Lietuvoj, o gal ir plačiau, bent privačiose rankose, nebūta.

O aš vėl įsimiriau į knygas.

3-4 klasėj patiekta mums rimtesnės medžiagos. Gavau pasiskaityti Gogolio šedevrą „Mirusias sielas“. Nesudomino. Tiesa, buvo juokingi tie keistuolių tipai — tas avantiūrininkas Čičikov, tas kaip lakaryčia saldus svajotojas Manilov, tas rajūnas-titnagas Sobakevič, tas badmiris šykštuolis Pliuškin, ta sausa tošis Korobočka, tas gudruolis lošikas žulikas Nozdrev ir kiti tokie. Bet tie meistriškai pavaizduotieji tipai, ta kandi visuomeninė satyra, tas realistinis paprastas gyvenimas, be ryškios įdomios intrigos, be nuotykių, be heroiškų herojų negalėjo dar sudominti tam dar nepribrendusio jaunuolio.

Teko pasiskaityti ir pagarsėjusiojo „Oblomovo“, kurio autorius — ministras Gončarov. Bet ir tas labai vykęs paprastos tikrovės bei kasdienių charakterių romanas irgi negalėjo sužavėti į romantizmą palinkusio jaunuolio širdies nei vaizduotės.

Galop atėjo ir Turgenevo eilė, jo padorių, netgi pakilių, idėjingų, o formos bei stiliaus atžvilgiu kone tobulų apysakų apie rusų žmones, daugiausia bajorus ar šiaipjau intelektualus. Kiek atsimenu, Palangoj perskaičiau jo „Tėvus ir vaikus“, „Bajorų gūžtą“, „Pavasario sriautus“, „Provincijos Lirą“, „Klarą Milič“ ir kai ką kita. Nepasakysiu, kad būčiau susižavėjęs: nebuvau dar priaugęs iki tiek, kad užtenkamai suprasčiau bei įvertinčiau intrigą, užsimezgančią bei besivystančią labiau ant psichologinio pagrindo, konfliktus, kylančius iš

dvasinių interesų, herojus visai „neherojiškus“, meilę be didvyriškų dėl jos kovų, gyvenimą be smarkių nuotykių. ·

Beje, bene ketvirtoje klasėje pateko man į rankas anuomet pagarsėjęs realistinis romanas „Bursaki“ (autorius, rods, Nariežnyj), kuris man atvėrė visai naują, labai keistą ir įdomų gyvenimą — kandidatų į pravoslavų dvasininkus, gyvenančius bursoje, mūsiškai — seminarijoje. Tas gyvenimas toks keistas, toks šiurkštus, jog anuomet man atrodė lyg netikroviškas, išgalvotas. Tik vėliau gavau sužinoti, jog tai buvęs tikras, gyvas gyvenimas, dargi pačiame Peterburge!

Turėjome mokyklos knygynėliuose ir įrištų tomais žurnalų, pvz., Niva, Priroda i liudi ir kt. Ten rasdavome ir verstinių dalykų — iš prancūzų, anglų, vokiečių ir t.t., šalia naujesniųjų rusų.

Bet iš visų ne grynai nuotykinių, o labiau gyvenimiškų, pagilinta psichologija, verstinių romanų man labiausiai patiko ir pastovaus teigiamo įspūdžio padarė Charles Dickenso veikalai. Pirmąjį perskaičiau „Nicholas Nickleby“, paskiau „Oliverą Tvistą“ ir „Dovydą Copperfieldą“. Skaičiau ir „Pickviko klubo užrašus“, bet jie anuomet man atrodė ne tokie įdomūs; tik vėliau pajutau visą jų grožį.

Kaip būdavo gaila tų Dickenso vaizduojamųjų vargšų! Kaip būtų buvę miela jiems padėti! Kaip būdavo džiugu, kada jie susilaukdavo šviesesnių dienų! Kaip norėta sekti jų

pavyzdžiu!.. Vai, Dickense, Dickense! kaip būtų gera, kad ir mūsų jaunimas uoliai skaitytų tavo šviesius kūrinius, vietoj apipuvusių komikų ar žvėriškų paleistuviškų kišeninių romanų, arba kvailai gyvuliškų televizijų, pusnuogiai kekšiškų filmų!.. Gal ir jauniklių nusikaltimų bala neplistų taip pasibaisėtinai.

Bet ir anuomet jau į tą padoriąją Dickensų, Turgenevų, Jules Vernų, Fenimorų Cooperių eilę kartais įsiskverbdavo net 19 amžiaus pabaigos Palangoj vienas-kitas gražių iš viršaus vaisių, bet su bepūvančia šerdim. Taip štai vieną kartą mano mielasis bičiuliukas Jonukas Mikulskis kyšt ir įbruko man Emilio Zolos romaną „Therese Raquin": še, skaityk!.. tik šiukštu — niekam nė cypt! — uždrausta knyga!.. — šelmis, matyti, pasičiupo iš tėvo lentynos ar ką.

Perskaičiau, slapstydamasis. Nors to romano reveliacijų nė iš tolo nepalyginsi su šių dienų autorių dumblais, o vis dėlto aiškiai neigiamai paveikė per jauną vaizduotę, širdį, sielą.

9.

GARSŲ TYVULIUOSE

Ar ką gražaus pateikė mums Palanga iš garsų pasaulio? Taip — ir, būtent, dainos bei instrumentinės muzikos plotuos.

Daina... Giesmė...

Šventoji giesmė Palangos bažnyčioj anuomet nebuvo atsidėjus puoselėjama. Choro nebūta. Silpnaplaučiai vargonai, gana atkragaus dabitos ūsėto vargonininko „kasmanartau'iškai" maigomi, kliurksėjo bei liurlėjo ne dvasią pagaunamai. „Giedoriai", kur giedodavo savo klauptuose prie didžiųjų durų vadinamąsias pridedamąsias pamaldas, negalėdavo kiek žmoniškiau pasireikšti, kadangi visą muziką gadindavo sendavatkė Jonkė: kai ji atverdavo savo pajėgiąją kakarinę ir pasigirsdavo jos paplerpęs skardinis balsas, tai nors bėk iš bažnyčios. Žmonės bandė ją atkalbėti, kad nebesireikštų su savo menu, kur ten! Bandyta ją sudrausti ar net uždrausti rodyti savo balsą. Ji kreipės į patį jomylistą vyskupą Paliulionį, kai jis atvyko atostogų į Palangą. Jomylista ją dargi padrąsino (rimtai ar juokais?): Giedok, Jonke, giedok!.. Ir ji plačiai panaudojo leidimą. Tik ta Palangos lakštingala bene po metų nutilo. Tur būt, numirė. O garsi ji buvo!

Visai kitaip skambėjo bažnyčioj Dievo giesmė gegužinėse pamaldose. Ir mėnuo — vien žydėjimas, ir dienos — vien šypsuliai, ir saulė — vien glamonė, ir oras — vien kvapsnys...

Saulė beveik leidžias į Baltijos vėsumą, lyg gražuolė į maudyklę. Žmonės pavieniui ar gajais būreliais teka į gėlėm pasipuošusią bažnytėlę, į gegužines pamaldas. Vis tiek, ku-

ris kunigas jas laikys — ar platokas Mickaniauskas, ar apskritutis Šniūkšta, ar lieknas šviesiaplaukis Genys, ar lygiai lieknas tamsiaplaukis bajorišku veidu Juškevičius! Maldininkams ne tiek įdomu pati malda, kiek ta puiki proga iki valiai išsigiedoti drauge su giedančia minia.

Na, ir giedodavo! Surimtėjusiu veidu, blizgančiom akim, plačia krūtine, iš širdies gilumos (nors ir lenkiškai), nelygumams bei netobulumams išsilyginant ir darniai susiliejant tvįstančios bangos jėgoj... Ir vargonų mizerijos nebebūdavo justi, nes jie, drauge su minia, susijungdavo į aukštesnės rūšies instrumentą — į pamaldos balsą.

Giedodavo tą anuomet pradėjusią plisti (o vėliau ir visur paplitusiąją, jau lietuvišką) „Sveika, Marija, Dievo gimdytoja, prašome tave, būk užtarytoja", kurios melodija man anuomet atrodė visai nepanaši į mano girdėtąsias lig tol bažnytines melodijas, tokias paprastas, tartum prasčiokiškas, tokias prislėgtas ir liūdnas. O šitos giesmės gaida mano dūšiai darė kažkokį lyg „ponišką" įspūdį. Ir dabar ji man tebeatrodo kiek per elegantiška, labiau tinkanti koncerto estradai, negu bažnyčiai. Tačiau gal tas įspūdis pakistų, jei sulėtintum tempą ir pagilintum religinę išraišką. Juk ir rimčiausią religinį himną galima supasaulinti, atliekant jį šokio tempu ar džazzine nuotaika.

Antrasis giedojimas, kurį giedodavo visa

bažnyčia pakaitom su keliais giedotojais mokiniais prie altoriaus, buvo tai šv. Marijos litanija. Kai pirmą kartą išgirdau Palangoj ją giedant, man lyg akys atsivėrė į naują bažnytinės giesmės pasaulį — tokia ta litanija pasirodė man šauniai puiki, poniškai įmantri, tikra ne mūsiška žemaitiška, o dvariškai lenkiška, o baisiai graži, kaip ir ana „Sveika, Marija", gal net dar dailesnė ar šmaikštesnė (įdomu, iš kur lenkai tas melodijas išsitraukė?). Tai visai kas kita, nei mano Žemaičiuose prieš tai giedama Romos gaida toji pat litanija — tokia kuklutė, tartum vien prasčiokėliams ar šiaipjau labai pasižeminusiems žmonėms skiriama, tokia liūdna — iš vargo ar verguvės gilumos besišaukiančio balsas.

Paminėjau, jog prie altoriaus tą litaniją vedė keli balsingesni mokiniai, bene kvartetas; diskantai ir altai tikrai nedalyvavo, vien tenorai ir bosai. Iš tenorų ypač įstrigo atminty du: rubuiliukas, apvaliaveidis, sultingom dailiom lūpom, tamsiai pilka gimnazisto „rubaška", su sąmoningai nusmukusiu papilvėn diržu (to, mat, reikalavo mokinio šaunumas). Rods, mažutis, kaip tarp paukščių lakštutė; bet, kai pro tą mergaitišką burnikę paleisdavo, kaip tyrą srovę, balselį, išgirsdavo visi bažnyčios kampai, ir pasigėrėdavo ausys. Buvo tai Jonas Ruibys, būsimasis kunigas, Kauno katedros vikaras-giesmininkas, galop Karmėlavos klebonas (dabar jau miręs).

Antrasis tenoras, dar vertesnis, buvo Me-

čislovas Liandsbergis, tamsiais vešliais plaukais, aistringom akim kovotojo angelo veide po ryškiais šilkiniais antakiais, sultingom vyriškom lūpom; jei tik ūgis būtų buvęs kiek aukštesnis, būtų tai buvęs tobulo grožio jaunikaitis; jo stiprus, bet minkštas, aksominis balsas liejos tiršta, plačia, taip sakant, glostoma srove. Kuo jis tapo gyvenime, taip ir nebeteko man sužinoti. Po kelerių metų visai netikėtai susitikau jį pas savo mokslo draugą Juozą Bronišą šiojo tėvo generolo Mykoliškių dvare, Gargždų parapijoj. Liandsbergio balsas, sprendžiant iš šnekos, nebeskambėjo taip balzamiškai, o ir pats suvyriškėjęs veidas nebeturėjo ano prince charming žavaus šviežumo. Neteko paklausti, ką jis darąs. Tur būt, laukė kokį dvariuką paveldėti ar net jau valdė.

Buvo anuomet Palangoj dar ir trečias nepaprastas tenoras, kurį neatmenu bažnyčioj giedojus; užtat jis mėgdavo savo bute ar kur apsilankęs savo fenomenalinį balsą visai Palangai parodyti. Sakau sąmoningai: visai Palangai! Tur būt, nė garsiabalsis kun. Vaclovas Martinkus nebūtų įstengęs jo nukonkuruoti! Nepatikėsite, kas pažįstate Palangą. Tik įsivaizduokit: Novodzielskis paleidžia savo kakarinę pro atdarą langą ten kur nors už senojo parko, vidurkely į jūrą, o mes gerai jį girdim savo namuose šiapus to parko, geras galas Kretingos link! Jei jis būt nuėjęs dainininko keliu, pasaulis būtų turėjęs antrą Caruso. O šiaip tas Novodzielskis, tur būt, praleido

visą gyvenimą kur nors vaistinėj ar karininkėliu caro armijoj, kur gal padainuodavo girtoj kompanijoj drąsiai · atvirų cigoniškų romansų, o karo metu gal padėjo linksmąją galvą už ne savo bylą. Je, ne kiekvienas toks laimingas, kaip Šaliapinas, kurį nugirdo ir traukte ištraukė iš vargo liūno turtuolis mecenatas. Lyg pro rūką dar kiek regiu tą Novodzielskį progimnazistą praeities tolybėse: vidutinio ūgio, gana platus pečiuos ir juosmeny; vaikščioja atsikraginęs, lyg nugalėtojas; iš arčiau pažiūrėjus — blondinas, trumpu, plačiu veidu, gana blyškiu, gana dailiu; žvilgis atviras, tvirtas; lūpose pasitenkinęs šypsnis: žinaus, ką galįs! Neteko girdėti, kad būtų blizgėjęs moksle. Nejaugi ir čia būtų buvę galima pritaikyti žinomąjį vokiečių posakį: Dumm, wie Tenor?.. Betgi tas švarutis dabita vaikinas toks tikrai neatrodė. Nei anas Liandsbergis su Ruibiu. Toli gražu ne! Kaip vėliau ir mūsų Kipras ar Kutkus, ypač Kutkus.

O iš bosų, ar baritonų, giedojusių prie altoriaus, teprisimenu tikrai vieną — Kemešį (ne būsimąjį kun. profes. Fabijoną Kemešį, ne). Lyg regiu tame rūke ir Jančiauską ar Danilevičių — iš užpakalio žiūrint kažkas drūta... bet savim nepasitikiu, tad apkalbėsiu vien aną Kemešį: jau subrendęs jaunuolis, gana aukštas ir stambus, kiek linkęs priekin, stambiai ištašytu plytos spalvos veidu, vis tartum ko susigėdęs, apsitaisęs padoresne bei

tvarkingesne uniforma už daugumo kitų mokinių; bet kas man jame ypač krisdavo į akį — tai jo ilgi, vešlūs ir riebūs plaukai su gausiomis pleiskanomis, lygiai gausiai pabirusiomis ant apykaklės ir pečių. Su mokslais jis nebuvo uoliai susidėjęs; bet balsą turėjo ir, būtent, bosą, sultingą ir pakankamai stiprų.

Betgi nuo bažnytinio giedojimo pereikim prie pasaulinio.

Progimnazijoj turėjom dainavimo pamokas po vieną ar po dvi savaitėj. Ar tos pamokos buvo visose keturiose klasėse, nebeatsimenu.

Mokytoju buvo latvis Bebris, vietinės pradžios mokyklos mokytojas. Buvo tai vidutinio ūgio gana apskritas vidutinio amžiaus vyras, maloniu veidu, apžėlusiu šviesiai rudais ūsais ir trikampe barzda; žmogus švelnus ir draugiškas, be galo kantrus (visai nemuzikantiškai!) — niekuomet neteko matyti jį supykus, net susierzinus. Ar buvo jis geras dainavimo mokytojas? Nebuvo nepaprastas. Nesistengė ar nemokėjo mus giliau sudominti; nedavė patarimų, kaip balsą lavinti, kaip tiksliau jį vartoti, kaip lengviau nugalėti dainavimo sunkenybes; betgi pateikė eilę elementarinių muzikos teorijos žinių, išmokė dainuoti nemaža klasikinių, nepatriotinių rusiškų ir kitų kompozitorių dainų, sudarė ir išmankštino neblogą keturbalsį chorą, kurį buvome labai pamėgę ir entuziastiškai dalyvaudavome repeticijose.

Jau pirmose pamokose Bebris atvėrė mums duris į muzikos pasaulį, supažindindamas su jos, taip sakant, alfabetu — su gama ir jos rašytiniais ženklais — gaidomis, tartum alfabeto raidėmis. Kaip puiku! besą galima užsirašyti ne vien dainos žodžius, o ir jos garsus — melodiją, o paskui tą melodiją sau kartoti ir kartoti! Besąs gana lengvas uždavinys. Greit įpratome giedoti gamą aukštyn ir žemyn, net užgriebti aukščiau už pirmosios oktavos, net sugiedoti minorinę gamą. Netrukus įpratome pašokinėti tercijomis ir kvartomis ir t.t. Išgirdome apie pustonius, diėzus ir bemolius. Visas tas gudrybes Bebris demonstravo, maigydamas fisharmoniją, o mes visu būriu klykdavome tuos do-re-mi-fa-sol-la-si-do. Buvo gana mielas žaidimas, ypač kad negrėsė dvejetukai ar vienetukai, o ketvirčių gale mažne visi pasirodydavom esą verti penketuko. Tad kaip tokio mokslo ir mokytojo nemėgti? Ir pati mokykla kaip galėtų jo nebranginti?

Sausą teoriją Bebris pasaldindavo mums dainomis. Mes jas beregint išmokdavom, ir jų melodijos pasilikdavo atminty visam, net jei pačius žodžius labiau ar mažiau pamiršdavom.

Kaip miela ilgo gyvenimo gale prisiminti tai, kas buvo širdžiai malonu gyvenimo rytmety!

Kurią pirmą dainelę Bebris išmokė mus dainuot, dabar tiksliai negaliu bepasakyti. Tik

jau tikrai ne Rusijos valstybinį himną „Bože, Caria chrani". Gal pirmoji, ar greit po pirmosios, buvo dainelė „Razmachnula pesenka krylami, poneslasia pesnia nad poliami; vysoko pod sinim nebom vjetsia, široko po stepi razdajetsia". Kieno tie žodžiai ir kieno gaida, ir lig šiol nežinau. Viena iš pirmųjų buvo tokia barkarolė. Na, ir gražumėlis! tiesiog svajonė! Anuomet nei poeto, nei kompozitoriaus neįsidėjau (o gal Bebris ir visai nepasakė). Per daug metų kaip aušrelė švytėjo mano dūšioj ta žavioji melodija. Žodžiai palengva paskendo užmiršty. Dabar beprisimenu antrąją, trečiąją ir ketvirtąją eilutę (pirmoji niekaip nebenori išnert iš juodosios gelmės):

....

Lebedem gordo nesetsia naš čeln.
Serdce kak čeln na svobodu stremitsia,
Mčitsia tuda — na prostor etich voln...

Sklenda, kaip gulbė, mūs luotas trapus.
Veržias širdis, kaip tas luotas, lais-
[vužėn,
skrenda, kur tolių žavumą pajus...

Po daugelio metų, nustebęs ir nudžiugęs, sužinojau, jog toji užburtoji dainelė yra ano nepalyginamojo burtininko Franzo Schuberto stebuklėlis-barkarolė „Auf dem Wasser zu singen". Ir dabar turiu tą melodiją (nors ir be žodžių) įsigijęs ir kartkartėmis galiu savo

kampely, gyvenimo saulėlydy, atgaivinti tą gaidą ir vėl išgirsti lyg vieversėlį pragydus mano gyvenimo aušroj...

Bebris negaišdamas įtraukė mus (nebeatsimenu kiek) į progimnazijos chorą. Čia jau, žinoma, teko išmokti ir „Bože, Caria chrani". Nors jo, kaip priešų himno, nemėgome, bet net anuomet jautėme jį esant gražų, galingą, didingą. Ir vėliau, vis daugiau svetimų himnų išgirstant, pasiliko tas įspūdis; netgi daugiau: „Bože, Caria chrani" atrodė vienas iš gražiausiųjų, jei ne gražiausiasis iš pažintųjų himnų. Turiu nūnai įsigijęs visus UN tautų himnus, tuoj po tos organizacijos įkūrimo, ir juos esu sau pergrojęs ir pakartojęs. O anas įspūdis pasilieka. Nežinau, kaip skamba bolševikų himnas, bet jų Internacionalo melodija, nors ir graži, vis tik per švelni. Mūsų Nepriklausomosios himnas (bolševikų įvestojo nepažįstu) gražus ir melodija ir turiniu; tik deja, kad melodija vokiška. Latvių priešbolševikinis himnas labai gražus. Lenkų „Jeszcze Polska nie zginęla" kažkoks nerimtas. Amerikos Jung. Valstybių himno melodija pakili, didinga, tik ne kiekvienas gali pasistiebti į pusantros gamos aukštybes; o himno žodžiai nehimniški, atsitiktiniam atvejui pritaikyti. Ot, prancūzų Marseljietė — tai bent himnas, originalus, galingas, galvanizuojąs. Tik bėda: žodžiai pritaikyti vienam Didžiosios revoliucijos momentui ir per daug jau kraugeriški, tiktų puikiai kokiam Stalinui.

Vadinas, jau giedojom Bebrio chore. Šalia rusų himno, veikiai teko išmokti ir vieną nuostabiai gražią pravoslavų bažnytinę giesmę:

Kol slaven naš Hospod v Sione,
Ne možet izjasnit jazyk.
Velik On v nebesiach na trone,
V bylinke na zemli velik.
Vezde, Hospod, vezde Ty slaven,
V nošči, vo dni sijanjem raven!

Koks Viešpats mūs garbus Sione,
negali išsakyt žmogus.
Didus danguj, aukštybių trone,
žolytėj žemėje didus.
Visur, visur garsus Valdove!
Naktis, diena Tau gieda šlovę!

Tą giesmę rusai, kiek man yra tekę pastebėti, priskaito rusų-ukrainiečių kompozitoriui Bortnianskiui (kurį, žinoma, rusai pasisavina, kadangi jis darbavos Peterburge caro kapeloj). Bet nuostabu: žymiai vėliau radau tą giesmę ir melodiją esant L. v. Beethoveno; ta melodija pakartojama Beethoveno Missae Solemnis Sanctus'e ir Benedictus'e.

Bebris į mūsų choro repertuarą turėjo, žinoma, įtraukti ir rusų liaudies dainų. Bent vieną tokią prisimenu:

Vo sadu li, v ogorode devica guliala,
Nevelička, kruglolička, rumianoje ličko...

Tai sodely ir daržely vaikščiojo mergaitė,
nedidukė, apskritveidė, kaip rožė veidelis.

.

Choras turėdavo pasirodyti mokykloj ir viešai, kuriomis nors įžymesnėmis progomis, kieno sukaktuvių, pagerbtuvių, išleistuvių, pabaigtuvių.

Vieną tokią progą itin atsimenu: tai buvo 1896 metų mokslo pradžioj, kai naujas po Polzinskio inspektorius Bukovickis vedė žmonelę, pats pagyvenęs ir žmonelę pagyvenusią, o ir ne gražuolę (net anuometinėmis mūsų akimis žiūrint). Šalia kitų dainų, kurias turėjom toj iškilmėj padainuoti, Bebris parinko vieną itin progai tinkančią; tai — vestuvinis choras iš Dargomyžskio „Rusalkos“ operos:

Kak vo gornice svetlice
Na čestnom piru v bojarskom dome...

Štai va gryčioje, seklyčioj,
padorioj puotoj, bajorų rūmuos...

Ta giesmė ir tuomet man nognai patiko, ir dabar aš ją laikau vienu iš gražiausiųjų tos rūšies dalykėlių.

Kita mūsų choro proga, kuri itin skaisčiai ir giliai įspindo mano atminty, tai buvo šimtmetinės didžiojo Puškino gimimo sukaktuvės, ypač kad jos man supuolė su palangiškio kurso baigimu ir mūsų išleistuvėmis. Bet prieš tai truputį apie kitką.

O kaip buvo anuometinėj progimnazijoj su instrumentine muzika?

Nuostabu: nebūta nei kokio muzikos mokytojo, nei juoba jokio orkestrėlio. Gal pedagogų manyta, jog tokios pamokos ar orkestras atitrauktų mokinius nuo tiesioginio darbo?.. Bet juk mokiniai susirasdavo kitokių atitrauktuvų, tik daug menkesnės vertės. O gal pedagogams atrodė, jog anokiam muzikavimui progimnazistai buvo per jauni?.. Betgi juk daugumas buvo 12-16 metų, o būta nemaža ir vyresnių. Pagaliau juk juo jaunesnis pradeda groti kuriuo nors instrumentu, juo geriau. Tačiau gal pati vyriausybė nebuvo tokio dalyko numačius progimnazijos programai? Tai visai galimas dalykas. Bet galimas ir tai dalykas, jog pedagogams tai nė į galvą neatėjo — ir tiek.

O ar moksleiviai neėmė muzikos pamokų užu mokyklos mūrų? Neteko girdėti. Patys moksleiviai retais atvejais savamoksliškai patampydavo armoniką ar papūsdavo okariną arba lūpinius dumbrelius. Ir padainuoti namie pavieniui ar būreliais dar nebuvo užėjusi mada, nekalbant apie retas išimtis.

O ar nebūta Palangoj per anuos ketverius metus kokių pašalinių koncertų mokiniams ar platesnei visuomenei?

Mokykloj teturėjome per tą laiką progą išgirsti vieną dainininką ir vieną pianistę. Dainininkas buvo kažkoks tenoriukas. Dainavo mūsų mokykloj kuria ten proga. Pavardę

užmiršau. O gal ir iš viso mums jos nepasakyta. Įspūdis man paliko šis: smulkus, dar nesenas vyrukas; balsas plonas; dainuoja — lyg ožka mekena. Gal jo balso vibracija buvo iš tikrųjų mekenama; o gal anų metų mano estetinei nuovokai balso vibravimas buvo iš viso svetimas dalykas ir atrodė nemalonus, net labai komiškas: juk mūsų liaudies dainininkai dainuodavo ar giedodavo lygiu, nemeknojančiu balsu. Ką tas tenorėlis giedojo, visai neįsidėjau.

O pianistė, kur vieną kartą mums mokykloj paskambino, buvo panelė Bucevičiūtė, bestudijuojanti ar jau baigusi konservatoriją. Ji buvo bene tikra palangiškė: jos tėveliai turėjo bene savo namą Klaipėdos ir Kretingos gatvių sankertėj, vadinas, įstrižai progimnaziją. Laikė jie mokinių butą. Gyveno ten ir mokiniukas Vladas Jurgutis, būsimasis Lietuvos banko valdytojas ir universiteto profesorius. Mokės Palangoj ir tų Bucevičių (tur būt, Būčių) sūnus, didelis, storas, sunkus bernas, dideliu, putliu, rožiniu veidu, nemitria povyza. Jo tėtė ar dėdė, kaip vėliau man Jurgutis pasakojo, buvęs filosofas ir nemažas kalbų žinovas.

Bet grįžkim prie Bucevičiūtės koncerto. Įžengė jinai į estradą—kažkas balta, perjuosta rožiniu kasnyku, kažkas baltai putlu, kūno spalvos, nešykščiai pateikiama akims nuo petelių lig apkritų pirščiukų, ir aplink vešlų kakliuką, ir kiek žemiau, iš abiejų pusių. Veidu-

kas baltas, apvalus, putlus, lėlės veidukas, gerokai užgriuvusiom akutėm, kaprizingom, nepatenkintom, sultingom lūpom. Suaugusieji sutiko ją gyvom katutėm. Mes, kaimo vaikai, apžvelgėm ją kiek susivaržę, kad ji apsirėdžius taip... nusirėdomai: mus namie mokė, kad moteriai būtų nepadoru taip žmonėms rodytis. Na, bet juk čia — ponai, ne prasčiokai, o lotynų chrestomatijoj turėjom aiškų posakį: Quod licet Jovi, non licet bovi! Tad, tur būt, teks pratintis.

O tuo tarpu Putlioji, žemai, įmantriai nusilenkusi ir parodžiusi kiek daugiau savo baltojo putlumo, sėdos pre fortepijono — ir kad ims drąsiai ir svaigiai greitai barstyti tartum sausus žirnius ant skambaus stiklo. Kas buvo toji garsų kruša — ir lig šiol nežinau. Ar mums vaikams buvo tai gražu? Šiaip ar taip — buvo gana įdomu ir gana malonu. O kai toji burtininkė baigė tą pirštų šokį, katučių nepašykštėjome.

Vėliau toji bajoraitė artistė ištekėjo už žinomojo inžinieriaus Smilgevičiaus, įsigijusio kur ten Žemaičiuose 3000 dešimtinių dvarą, kas anuomet mums, vargo peliukėms, atrodė beveik stebuklas.

Daugiau savo gyvenime jos nebemačiau. O jos vyrą kažkur teko matyti, tur būt, Nepriklausomojoj; bet jis nepasiliko mano vaizduotėj (kaip, žinoma, ir aš —jo). Užtat jo brolį Praną ir lig šiol kaip gyvą regiu: mat, su juo Palangoj buvome bene porą metų vienoj kla-

sėj ir gražiai „surokuodavom“, o man tai jis nognai patiko (kažin, ar aš — jam?): jis buvo toks lėtas, tylus, lipšnus, o šypsodavo taip širdingai, truputį melancholiškai, truputį lyg nuolaidžiai, kaip paaugęs neprieaugliui. Paskiau jis iš mano akiračio dingo. Dažnai prisimindavau jį šviesiai, net ilgesingai, kaip gražios vaikystės spindulaitį. Bet tik po keliolikos metų, kai jau buvau Telšių mokyklų kapelionu, vieną kartą, draug su mielu bičiuliu kun. Vincu Semenavičium, užsukom į Prano tėviškę apsilankyti. Pranas pasilikęs visai toks pat, ir tas šypsnis besąs toks pat patrauklus. Vaišino mus ir šeimininkavo jo sesuo — stipriai panaši į jį bruožais, apsukri, mintri, inteligentiškai atrodanti, žemaitiškai tariant, ne į užpakalį spiriama. Pranas be nebuvo pasiryžęs likti ūkininku. Kur tu nūnai, drauguži? Ar begyvas?..

Kitų koncertų 1895-1899 nebeturėjome, be vasarinių orkestro koncertų parke (apie kuriuos vėliau, kai grįšiu atostogų iš Liepojos gimnazijos) ir be kokių kitų koncertų kurhauze svečiams (o mes buvome tam dar per menki svečiai). Tad dar trumpai papasakosiu apie Puškino sukaktuves, ir su Palangos progimnazija atsisveikinsim.

10.

PUŠKINO SUKAKTUVĖS

Visa plačioji Rusija iškilmingai minėjo savo didžiojo poeto šimtmetines gimimo sukaktuves. Ir Lietuvos mokyklos gavo prisidėti. Visų nusimanančiųjų prisidėta mielai, net lietuvių: nors nekęsta carų režimo ir dėl to nemėgta maskolių, tačiau Puškinui neturėta beveik nieko prikišti, ypač kad girdėta jį buvus revoliucingai nusiteikus ir kartota jo anticaristiniai anekdotai. Daugelis atmintinai mokėjo jo garsųjį satyrinį eilėraštį, kurį jis ekspromtu padeklamavęs smarkiajam carui Mykalojui I, kai šis viename pobūvy Puškinui pateigęs:

— Girdėjau, kad Jūs galite lengvai improvizuoti ir tai bet kuria Jums pateikiama tema?

— Točno tak, Vaše Veličestvo!

— Na, tad paimprovizuokit, sakysim... na... apie šitą žibintą (fonar)! — parodė ciesorius pro langą poetui degantį gatvėj žibintą. Ir Puškinas tuoj jam išdrožęs:

Svetlo svetit fonar —
Ješče svetleje russkij Car.
Jeslib na meste fonaria
Povesit russkogo Caria —
Zasvetilab svoboda
Dla russkogo naroda!

Prieš verčiant lietuviškai, tenka paaiškinti, jog tas fonar (iš s. graikų faneros—šviesus) reiškia gatvės lempą, arba švyturį. Bet švyturio nepritaikysi carui. Tad palieku aną fonarą neišverstą:

Skaidriai šviečia fonaras.
Dar skaidriau rusų Caras.
Jeigu vietoj fonaro
pakabint rusų Carą, —
laisvužė sušvytautų
varguolei rusų tautai!

Čia nuo savęs pridursim:

Ogi kai Carą nušovė —
dar piktesnė vergovė!..

Esą, už tokį dictum acerbum caras tą kartą akiplėšos nepabaudęs. Bet prisidėjo ir daugiau nenuoramos aštrialiežuvio nuodėmių — ir viešpats, baudęs jį baudęs viešomis pabaudomis, ryžęsis vieną kartą jį pabausti efektyviau, taip sakant, tėviškai: įsakęs pavartoti Petropavlovskiškės tvirtovės bausmę tokiems ponaičiams taikomą: buvusi ten viena kamera su taip įtaisytom grindim, kad tik įženk pro slenkstį, nežinodamas klastos, ir užmink vieną vietą — tuoj atsivers keturkampė skylė, tu įsmuksi ten iki pažastų; o ten apačioj jau tavęs laukia: tuoj numaus tau kelnes — ir įkirs skanių botagų... Taip, girdi, padarę ir dandy

poetui... Bent taip skaičiau po daugel metų vieno žinomo rusų rašytojo Amfiteatrovo knygoj.

Ir mes, palangiškiai progimnazistai, buvome šiek-tiek susipažinę su tuo kūrėju, mokėjom atmintinai ir mėgom nemaža jo lyrinių kūrinėlių, buvome skaitę ir jo apysakų bei poemų, o ir knygų apie jo gyvenimą, tad ruošėmės jo jubiliejui mielai, ypač kad buvo mums paskelbta, jog ta proga nebus mokslo metų gale egzaminų tiems mokiniams, kurie turės gerus metinius pažymius. O tai buvo puiki Puškino dovana, nes egzaminų ir anais laikais, kaip ir nūn, niekas nemėgo. Tad ruošėmės ir laukėme. Mūsų choras išmoko visą eilę Puškino žodžiams parašytų muzikos kūrinių. Atsimenu šiuos (tik kompozitorių neįsidėjau):

Keleivis paukštelis

Ptička božija ne znajet
Ni zaboty, ni truda,
Chlopotlivo ne svivajet
Dolgovečnogo gnezda ir t.t.

Dievo dainius nepažįsta
vargo, rūpesnių, graudų.
Be namelio būti drįsta,
nepina ilgam lizdų ir t.t.

Žodžiai be galo paprasti. Kur čia poezija? —

piktintųs modernus kritikas — nėra originalių poetinių priemonių, nepaprastų, keistų, stiprių žodžių bei posakių, žodžiu sakant — nėra dievų kalbos, vien žmogaus kalba!.. Bet kiek čia nuoširdumo! kokia susidaro gili nuotaika! kokiomis paprastomis priemonėmis pasiektas didis poeto tikslas — sujaudinti sielą, pagauti, sužavėti, priversti pajusti bei išgyventi savo varganumą, silpnumą, ribotumą, pasiilgti laisvės, veržlumo, pločių, skrydžių. Tai ir yra dieviška kalba, dievų stebuklas — mažos priemonės, o dideli efektai... Ir muzika, tam šedevrėliui sukomponuotoji, atitiko tą poeto nuotaiką — melodija paprasta, bet giliai, ilgesingai jaudinanti. Kadais išverčiau tą kūrinį lietuviškai; bet vertimas yra tolu atsilikęs nuo originalo — net nėra noro nė taisyti.

Antras, panašus nuotaika, kūrinys buvo muzika tam Puškino eilėraščiui, kur jis apibūdina savo pašaukimą:

Ne dla žiteijskogo volnenja,
Ne dla korysti, ne dla bitv —
Ja byl roždèn dla vdochnovenja,
Dla zvukov sladkich į molitv...

Ne šio gyvenimo siekimams,
ne pelnui, ne žmonių vaidams, —
gimiau pasaulin įkvėpimams,
maldoms, giesmėms, dangaus aidams...

Muzika buvo tokia svajingai ilgesinga. Iš

tikrųjų, dainius buvo gimęs ne kasdienio gyvenimo erzeliui, ne kasdienos reikalams, ne jo kovoms. Ir todėl ne laiku žuvo, kai teko atsistoti priešais kietas, šaltas tikrovės painiavas: buvo mirtinai sužeistas dvikovėj su Prancūzijos ambasados nariu Dantesu dėl pastarojo flirto su poeto žmona.

Na, kaip gi kompozitoriai būtų galėję praleisti, nepavertę muzika, be galo muzikalaus, plastiško, įspūdingo, nuotaikingo šedevro — „Audros"?

Buria mgloju nebo krojet,
Vichri snežnyje krutia:
To kak zver ona zavojet,
To zaplačet kak ditia...

Audra tamsiai dangų kloja,
sukas verpetu klaikiu;
čia žvėrim ji suriaumoja,
čia pravirksta kūdikiu...

Kaip iš seniai-seniai pamiršto sapno, pasigirsta man suokimas: tai tą įmantrią, kaip man anuomet atrodė, tos „Audros" gaidą niūniuoja ponia Bebrienė... kažkur teko nugirsti. Balsas sultingas, lankstus, iš krūtinės plaukiąs, moteriškas. O pati ponia tokia augalota, kūninga, bet forminga, kaip angis laksti, gundomai šypsanti — tikra latviška Jeva.

Bet tai — tik probėgom — ir atgal prie temos. Dar puškininė daina:

Voron k voronu letit,
Voron voronu kričit:
Voron, gdeb nam·poobedat?
Kak by nam o tom provedat?

Varnas lekia pas varnus.
Varno kranksmas toks baugus:
„Varnai, kur mum papietauti?
Kaip ir kur mum žinią gauti?“

Varnui atkerta varnai:
„Bus mum pietūs dovanai!
Kur tyram lauke drebulė, —
Karžygys nukautas guli“...

Tai dainai melodija tokia kampuota, šiurkšti, tiesiog plėšri ir gūdi.

Ir, galų gale, dar viena daina, tokia užsimojanti, entuziazminga, kaip pakilus maršas:

Nad Nevoju rezvo vjutsia
Flagi pestryje sudov.
Zvučno s lodok razdajutsia
Pesni družnyje grebcov ir t.t.

Virš Nevos žaismingai sklaidos
margos liepsnos vėliavų.
Garsiai sklenda džiaugsmo aidas —
sklandžios dainos iš laivų...

Kas tokie visų tų puškininės muzikos

kompozitoriai? kur jie? ar jų kuris dar gyvas?.. Kaip tai visa toli!..

Tuo tarpu suskubo jau praeiti, Nepriklausomoj Lietuvoj maža tepastebėtas, ir antras Puškino minėjimas — šimtmetinių jo mirties sukaktuvių 1937 metais. Taip tatai visas to dainiaus gyvenimo tarpas — 37 metai — lengvai sutelpa mano gyvenimo ilgy, ir dar palieka nuo abiejų galų geroki tarpai. O kokia nelygi tų dviejų gyvenimų vertė... Dabar ypačiai suprantu ir jaučiu, kodėl senovės romėnai didiems vyrams taikydavo vardą „divus“...

Praėjo 1899 metų Puškino minėjimas, pasibaigė mokslo metai, atlikome linksmas gegužines, kuriose tiek plėšėme kakarines, jog aš ir balsą praradau (deja, visam, nes kas ten anais laikais rūpinsis tokių niekniekių gydymu!). Ketvirtosios klasės būrelis pabaigėme savo almą — Palangos progimnaziją — ir iškridome toliau į pasaulį kas sau. Šviesu buvo dvasioje. Viltys ateity aušo. Bet protarpiais ir liūdesys tvinkstelėdavo: vėl pasibaigė gražus gyvenimo tarpas, ir tų dienų nebesugrąžinsi... O ateitis, nors ir taip keri, vis tik tokia neaiški. Ką ten rasim?

Gaila: atsilikę, pasiliko Palangos progimnazijoj trys mano mylimi draugai: Antanas Garlauskas, Pranas Smilgevičius ir ypač man artimas Jonas Mikulskis. O aš skrisiu į nepažįstamą, slėpiningą Liepoją. Koks likimas manęs ten laukia?.. Vargelio tai tikrai teks vargti.

11.

KAS TOLIAU?

Keturios klasės baigtos. Kas toliau?

Tai ne nuo manęs pareina. Spręs tėvas. Bet daug tame sprendime nulems sesers Onytės valia (o! jinai jos turi). Aš tik galiu kukliai pareikšti, ko aš norėčiau. Neturiu dar nė šešiolikos.

O aš taip norėčiau dar važiuot į Liepoją baigti gimnazijos. Bet kaip tai įvykdyti? Juk ir pats nuvokiu, jog tai ne sulig mūsų išgalėm: Liepojoj ir už gimnaziją reikia kone dukart daugiau nei Palangoj mokėti, ir pragyvenimas daug brangesnis.

O ar negalėtų tas tėtis tokio pat „stebuklo" padaryti su Liepoja, kaip su Palanga (po 60 metų matau, jog jis turėjo energijos ir sumanumo)? Juk gargždiškiai, atvažiuodami į Palangos š. Roką (o ir norėdami pamatyti, kaip tas kriaučiukas ten vargsta, užsimojęs perstumti sūnų per progimnaziją), aplankę tą adatos bei žirklių meisterį, galvas kraipė, stebėdamies: ne, ne! tas ubagas ne tik neskursta, o mažne į ponus išėjo! Gyvena dailiame name su keliais šviesiais, švariais kambariais, valgo poniškus valgius su keliais daviniais iš miestiškų indų su tokiais pat peiliais bei šakutėmis, šaukštais bei šaukšteliais. O kai kurie la-

biau pasiturį gargždiškiai ūkininkai išvedė ir logišką išvadą: jeigu tas plikis gali leisti sūnų į ponus, kodėl mes, sėdį tvirtai ant kelių riebių valakų, negalėtume to pat padaryti?

Iš tokios akivaizdžios tiesos negalėjo negimti noras, o iš įkaitusio noro ir ryžtas. Ir štai po kits kito ėmė gargždiškiai keliaut į Palangą mokytis į kunigus, o jei ne, tai bent į kuriuos kitus ponus. 1896 m. atvyko Petriukas Gudauskas, būsimasis Gudaitis, kunigas, Tamaqua Pa klebonas, anuomet dar toks mielas gėriukas. 1897 m. atsekė Antaniukas Šveistrys, būsimasis kunigas, Papilės klebonas, anuomet dar toks avinėlis su vos dar tebesikalančiais ragiukais, su visai ne avinišku šypsniu gudriose lūpose. 1898 m. atskrido Antaniukas Budrys, toks kovos gaidžiukas, veikiai prisipešęs iki soties su kitais gaidžiukais bei negaidžiukais ir lygiai veikiai praradęs mokslų alkį (kurio gal ir iš viso nebuvo turėjęs) ir grįžęs į savo viensėdą kakariku giedoti. Tais pat metais buvo patekėjęs Palangos akiračiuos ir Mykoliukas Laurynaitis, toks glaudus teliukas (visai ne Zodiako tipo); pasimokė kiek privačiai — ir, rods, nė į egzaminų parodą (ar parodiją) nestojęs, kažkaip ir kažkur išnyko užmiršty, kaip rytmečio migla dienovidy... Bene 1899 metais įstojo progimnazijon dar vienas mano kartos gargždiškis Urbonavičius (bene Justinas), toks anuomet glotnus katinėlis, drovia minele, bet smalsiom akutėm ir dailiu snukučiu. Kuo jis gyvenime virto, ne-

bežinau. Lyg per rūkus mėklinuos, be nebuvo įstojęs į kunigų seminariją Kaune.

Tegu visi šitie gargždiškiai, ar dar gyvi, ar jau vėlėmis virtę, atleidžia man, jei gali, kad išdrįsau, jaunuoliškai juokaudamas, palygint juos su savo mėgstamais gyvulėliais ar paukščiais. O jei jų širdužės neįstengia atlyžti, tegu vieningu kvintetu man pateigia: o tu buvai toks asiliukas, o ir dabar, kaip matome, toks pasilikęs... su tuo skirtumu, kad nūn išaugęs į didelius asilus!

Ką gi, broližiai, komplimentą priimu — ir gal nūn būsim kvit?

Tai chain reaction išsieikvojus, gargždiškiai kurį laiką lyg ir visai liovės kopti Palangos ar kitų gimnazijų laiptais į mokslų aukštybes, iki atsikūrė nepriklausoma Lietuva ir priaugo nauja karta, kuriai atsivėrė platūs bei patogūs galimumai. Kodėl tatai? Matyt, greit atsikąsta. Svajonė saldi ir... lengva, o tikrovė — neina svajonės pėdomis ir gana, nors tu ką! O ryžtingesnių ar pajėgesnių šeimų skaičius pasirodė besąs suskaitomas vienos plaštakos pirštais. O ir tų ne visų teprireikė, nes ir iš anų penkių šeimų pasiryžėlių bent dvi neištesėjo.

Tad argi dyvai, kad ir tas kriaučiukas — Palangos Jūzė-Vaitkus nebesiryžo savo „stebuklo" tęsti — į Liepoją su sūnum ir priedais kraustytis ir naują gyvenimą kurti, o griežtai man pareiškė: jei jau taip nori, Mykolai, visą gimnaziją baigti, — žinokis! aš nesu priešin-

gas. Tik jau gausi savo jėgomis irtis: toliau tau padėti nebegaliu!..

Kodėl tėvas taip sprendė ir rankas pakratė, anuomet aiškiai nesupratau, net nebandžiau suprasti, o priėmiau kaip dogmą, kaip neatšaukiamą likimo nuolėmį. Juste jutau, jog tėveliui ir visai šeimai tikrai per sunku. Nuo pat kūdikystės buvome mes vaikai pripratę prie visokeriopų trūkumų. Niekuomet nė kapeikos į rankas. Niekuomet jokio žaislo ar dovanėlės, ar skanumynų. Vien būtiniausieji daiktai. Darbas, vis darbas. Valgio — tik tik alkiui apmarinti. Tėveliai dar labiau už mus vargo. Gaila jų būdavo be galo. Tiesiog būdavo skaudu net pamanyti ko nors dar iš jų prašyti. Dievas žino, ką būtume padarę, bet tik jiems padėtume. Svajote svajodavome: kai užaugsim ir pralobsim — tai gimdytojus šilkais aprėdysim, pyragais su razinkom maitinsim, saldžiu pienu, netgi kava su grietinėle girdysim, o jau pinigų jiems pilnas rieškutes prikrausim!.. Tad anuomet nė drįste nebūčiau drįsęs iš tėvelio dar laukti pasiaukojimo, kai jis jau man tiek buvo padaręs...

12.

MŪSŲ TĖTIS IR ŠEIMA

Kol buvau vien gimnazistas, nors jau ir aukštosiose klasėse, kažkaip ar nedrįsau, ar nesugebėjau, ar gal nė reikalo nejaučiau suar-

tėti su tėvu ir plačiai bei nuoširdžiai apie viską išsikalbėti, kaip paaugęs su vyresniu, kaip vyras su vyru. Tėvas nebuvo pratęs su mumis vaikais bendrauti, ką ten jau bičiuliautis, tad buvo mums kiek lyg svetimas. Todėl pirmiau, kol žiūrėjo į mane kaip į jauniklį, savaime suprantama, nejautė reikalo praverti man savo vidujo pasaulio duris; o kai jau many ėmė bręsti vyras, tėvas gal pajuto, jog aš jam daraus svetimas, nes mudviejų dvasiniai interesai tolokai nuėjo skirtingom kryptim.

Tik, kai įstojau į kun. seminariją ir ėmiau rimčiau žiūrėt į savo pareigas tėvo atžvilgiu, o antra vertus — pasijutau esąs jam jau nebe koks vaikėzas, o šio-to vertas asmuo, — mano drovumas bei susivaržymas kaip ir visai išnyko, ir pasiryžau suartėti su tėčiu, parodyti jam savo dėkingumą, pagarbą, prisirišimą, meilę, kad ir jis man prasivertų ir, ką galėdamas, man apie save papasakotų. O jis būtų turėjęs ką papasakoti, kas būtų buvę ne vien man įdomu.

Šį-tą kartkartėmis jis buvo prasitaręs. Jo senoliai buvę iš salantiškių, paskiau persikėlę ar buvę perkelti į Gargždų parapiją ir turėję sklypą, kaip baudžiauninkai, Gerduvėnuose, netol Gargždų, kairiajam Minijos krante, viršum to gražiojo slėnio. Mano tėčio tėvas buvęs vardu Jonas, (o motinos vardo neteko nugirsti). Kurio pono lažininkai jie buvę, taip ir likau nepaklausęs: gal grafo Zubovo, gal nesėkmingojo Varšuvos komendanto generolo Igelstro-

mo, o gal jau barono Roenne. Mano tėvelis, matyti, tuose gerduvėniškiuose ir gimęs, bene 1842 metais. Ar turėjo brolių bei seserų, irgi nesurojau paklausti. Anąją žemelę ponas iš jų atėmęs, kad — galėtų ten giria užsiauginti. Tėveliai mirę, palikę jį našlaitį. Jo pasigailėjusi viena kretingiškė davatkėlė, pasiėmusi jį globoti ir atidavusi į Klaipėdą pas vokietį siuvėją mokytis to naudingo amato. Apie tų laikų Klaipėdą ir apie savo „gizelystę“ pas tą vokietį šneiderį tėtis būtų galėjęs man šį-tą papasakoti. Deja!.. Po kiek laiko, pramokęs siūti (ir kiek kalbėti vokiškai), tėtis grįžo į Žemaitiją ir pradėjo kriaučiuko žygius, kaip pats man paskui prisipažino, — visai kaip Valančiaus Palangos Jūzė, — iš parapijos į parapiją, iš kaimo į kaimą, nuo ūkininko pas ūkininką, apsiuvinėdamas, kas to norėdavo. Galima įsivaizduoti, kiek jis girdėjo, matė, išgyveno. Vieną kartą jis mums prasitarė išgyvenęs nuotykį, kur tiktų į bet kurį nuotykių romaną. O panašių dalykų aname jo nomadiškame gyvenime, reikia spėti, buvo ir daugiau.

Atėjo 1861 metai, kada Rusijos imperijoj valstiečiai baudžiauninkai gavo laisvę ir po truputį žemės. Mūsų tėtis irgi gavo kažkuriame užkampio kaime; bet jis tąja žeme nesidomėjo, paliko svetimose rankose ir tik prieš savo mirtį mus painformavo, kad jam priklausanti viena ar daugiau dešimtinių. O jis net nuomos iš ano ūkininko neimdavo.

Atėjo ir 1863 sukilimo metai. Atrodo, jog

tėtis ir pats bandė jame dalyvauti. Jis man pasakojo, kaip palangiškiai šauliai narsiai išžygiavę Kretingos link. Ties Vilimiškiais išvydo jie išsitiesusią eilę rusų kareivių. Čia vienas šaulys šūktelėjęs: „Vyrai, bėkim!“ Ir mūsų karžygiai mielai paklusę tai saugiai komandai. Plačiau tėtis apie tuos jaunų dienų žygdarbius nesipasakojo, tur būt, prisibijodamas, kad ir po tiek metų rusai dar gali šiaip ar taip atkeršyti.

Bet netrukus po tų audringų dienų jaunajam bastūnui sukako vedybų amžius, atėjo noras kur nors sėsliai apsigyventi ir sukurti šeimą. Kame? Žinoma, savo gimtosios parapijos sostinėj, Gargžduose. Gyvenimo pradžiai gal buvo kiek susitaupęs; bet vis dar tebebuvo mažne plikas kaip tilvikas, tik labai turtingas viltim bei užsimojimais, kaip kad geba jauni.

Numatė nusipirkti namuką su 3/4 dešimtinės sklypu, su plačiu, svajingu žvilgiu į Minijos pakalnes, netol miestelio centro, anų laikų Jeruzolimos gatvėj, kuri Nepriklausomoj Lietuvoj be įtikinamo pagrindo buvo perkrikštyta į Senąją, o truputį vėliau, dar labiau be pagrindo, į Smetonos gatvę. To namelio kaimynai buvo — pietų link liuteronų kirkė su šalia stovinčia medine varpine, kurios varpai šventadieniais taip kietai žvangiai linguodavo, kviesdami tikinčiuosius iš artimų Prūsų ateiti šventai pasigiedoti ir dievobaimingų kantoriaus pamokymų pasiklausyti (o retkar-

čiais net paties pastoriaus iš Klaipėdos ar kitur). Šiaurės link, į miestelio centrą, kaimynai buvo ant perpus mažesnio sklypo, pirma Vinckus, taip sakant, valsčiaus teismo egzekutorius, kuriam tekdavo nemaloni garbė su kiek malonesne pareiga įkirsti nusikaltėliams kur reikiant ir kiek reikiant rykščių (dėl to paaugusieji mus vaikus mėgdavo juo pabauginti); vėliau tą sklypą nupirko drūčkis Preikšas, liuteris, buvęs policininkas, labai praktiškas ir darbštus vyras, su kurio vaikais — Jurgiu, Martynu ir Jieva — teko man augant bendrauti. Priešais tėčio numatytąjį namelį, anapus gatvės, puikavosi daug didesnis ir šaunesnis namas, kurį valdė įžymesnė šeima — Vasiliauskiai, vienas išėjo į kunigus ir buvo Upnikų-Veprių klebonu; vienas buvo daktaras, ir man teko dalyvauti jo marintuvėse; tebebuvau tuokart dar visai mažas, bet atminty pasiliko jo sunki galva, išpurtęs veidas ir dūstąs alsavimas; tai buvo man pirmasis gyvenime merdinčio vaizdas, bet nė kiek manęs nesukrėtė. Gyveno tame name, bene vėliau, ir kita įžymi šeima — Urbonavičiai, kurių vienas, Pranas, išėjo į kunigus, pasižymėjo, kaip gabus publicistas, draudžiamajam ir nebedraudžiamajam laikotarpy, buvo uolus kunigas, toks pat liaudies švietėjas, klebonavo ilgai ir garbingai Salantuose ir liko pakeltas į prelatus. Raštuose jis pasirašydavo draudžiamaisiais laikais Kuprano slapyvardžiu. Galop tą namą įsigijo kita Gargždų įžymybė

— Novomiejskis, kurį žemaičiai atkakliai vadino Naumeckiu (ta pavardė tvirtai prikibo ir paliko visam). Tas Naumeckis buvo apsukrus vertelga įvairiom kryptim. Tarp kitko — kaip žmonės teigė — sėkmingai gydęs ligonis kun. Kneipo metodu — vandenim; ir mane buvo padaręs gana tikinčiu „kneipistu", kas man tikrai nepakenkė, jei ir nepadėjo, nes ir didesnio reikalo nebuvo. Tas Naumeckis buvo ir neviešu bankininku: žmonės irgi teigė, jog jis savo kišenėje turįs susikimšęs ne vieną gargždiškį, net pačią senąją grafienę Mielžynskienę per jos apsukrų ūkvaizdį Ryksą. Ir dar — Naumeckis buvo pagarsėjęs aplinkui kaip pirmeivis-liberalas, kunigų kramtytojas. Kai 1903 metais baigiau gimnaziją ir ruošiaus važiuot į seminariją, vasarą susidraugavome su tuo linksmu anekdotų barstytoju kaimynu, taip jog tuometinis klebonas Juozas Masilionis (kaip man pranešė vikaras Matas Kirklys, būsimasis Vabalninko klebonas ir dekanas) išsigando, kad tas nenauda neapkerėtų manęs, ypač kad žadąs remti mane pinigais — kad tik neičiau į kunigus, o verčiau į daktarus ar ką. Ir klebonėlis ryžos net padaryti piniginę auką, bet tik prisirištų mane prie savęs (kaip tas pat Kirklys man pranešė ir patarė: nebūk durnas — priimk). Ir iš tikrųjų klebonas man vieną dieną sako: girdėjau, jog eisi į seminariją — še trejetą šimtukų, ten tau jų prireiks. — Priėmiau ir nuoširdžiai padėkojau. O! kaip jie man pravertė seminarijoj! Kuni-

giniai drabužiai nepigios medžiagos, o dar kokie ilgi! Ir knygos tokios storos, tad brangios! O kamžos ir kitas baltasis kraitis! O juodi nepigūs batukai ir begalės reikiamų mažmožių!

Taip tatai anas „cicilikas" netyčia padėjo man iš klebono kišenės į tuščią savąją perkraustyti geroką krūvelę anuometinių vertingų rublių, tikrai nemažą klebono auką, už kurią esu jam lig šiol dėkingas.

Iš prieš 50 metų kaip gyvą regiu prieš save tą Naumeckį, tą linksmąjį pilvaziuką, tą Gargždų Falstafą, nedidelio ūgio, bet didelės apimties, šviesiai pilka miestiška eilute, su aukso laikrodžiuko grandinėle iš liemenės kišeniukės į sagos skylutę, didoka galva ant apvalių pečių, gana dailiu papurtusiu blyškiu veidu, su pailga trikampe žila barzdike bei neilgais ūsiukais, su žilais šepečiuku plaukais, o po neaiškiai gelsvais antakių kuokštais — gudrios, linksmos, lyg taukais teptos prisimerkusios akutės, žvitriai blizgančios. Užėjus pirmajai rusų revoliucijai 1904-1905 metais, kur gi nepalaidins savo miklaus liežuvio ir liberalas Naumeckis, šalia kito gargždiškio progresisto savamokslio advokatėlio Cirtauto, prieš maskolius ir prieš carą!.. O tie maskoliai gana greit atsikvošėjo — ir štai mūsų revoliucionieriai atsidūrė laikinai Kauno kalėjime draug su kitu, bent buvusiu, gargždiškiu (paskiau nutūpusiu Kretingoj) Vladu Nagevičium, anuomet Peterburgo medicinos akademijos

studentu, blizgančiom sagom uniforma, dėl ko žemaičiai, kiek stebėdamies, vadino jį „valdiniu ciciliku".

Bet per toli užbėgau įvykiams už akių, pasinešęs apibrėžti aplinką tos gūžtos, kurioj mano jaunas tėtis numatė sukurti šeimą. Tai buvo apie 1869 metus, vadinas, 8 metai po oficialaus baudžiavos panaikinimo.

Numatytasis sklypas bei trobelė priklausė anuomet ūkininkams Lankučiams (tiksliau gal Lankutienei), kurie turėjo didesnį ūkį Zaburų-Užugirio viensėdijoj, Gargždų valsčiuj, nuostabiai gražioj vietoj, viršum Žvelsos, Minijos įtako — tikroj Žemaičių Šveicarijoj.

Tie buvusieji baudžiauninkai, kuriems buvo įstatymo priskirti tam tikri sklypai, neturėjo teisės jų parduoti: įstatymas norėjo tuo būdu juos apsaugoti nuo savo žemelės praradimo ir nuo virtimo plikais proletarais.

Bet nei patys Lankučiai, nei mano būsimasis tėtis nė kruslelio apie tai nežinojo. Ir mūsų Palangos Jūzė aklai ryžos įkišti sprandą į tą teisinę kilpą — „pirkti" svajojamąjį sklypelį ir į tą trobą parsivesti savo numatytąją ir dar labiau svajojamąją mergelę žmoną.

O kas tokia buvo toji išsirinktoji?.. O, čia tikrai romantiška istorija. Gaila tik, labai maža man teko apie ją sužinoti, ir tarpai pasiliko man amžinai tamsūs: anais laikais gimdytojai nebuvo linkę atverti vaikams savo intimiąją praeitį, o vaikai taip gerbė juos, jog drovėjos klausinėti. Ir, kai aš užtenkamai pa-

augau ir būčiau galėjęs išdrįsti tyrinėti tėvelių paslaptis, abu jie jau buvo iškeliavę į Anapus... Mat, buvau jauniausiasis aštuonių vaikų šeimoj. Tarp brolio Aleksandro, gimusio 1870, ir manęs, gimusio 1883, didžiulis tarpas. Mano vyriausiosios seserys Barbora ir Ona, už mane 11-10 metų vyresnės, turėjo daugiau progų su mamyte pabendrauti, ir joms ji buvo šį-tą papasakojusi. Ką iš jų atsitiktinai išgirdau, iš to susidariau tokią hipotetinę istoriją:

Buvo Kretingoj rusų muitinė, o joj valdininkas Kačanovskis, rusas pravoslavas iš kažkur nuo Volgos. Tuo pat laiku augo-žydėjo ten mergytė, Balsevičiūtė, kuri sužavėjo aną Kačanauską, ir jis ją vedė ar cerkvėj pas popą, ar Prūsuose pas katalikų kunigą. Anuomet rusas pravoslavas, vedęs katalikę, turėjo vaikus ne vien užrašyti pravoslavais, o ir auklėti tokiais.

Toj moterystėj pražydo dvi gėlės, dvi mergytės, Marijona ir Petronėlė, nedidukės, juodukės, guvios, linksmos, gražios. Motinai, Kačanauskienei-Balsevičiūtei, gerai katalikei, žinoma, rūpėjo, kad ir dukrelės užaugtų geros katalikės, tad jas pakrikštydino, kiek galima suvokti, katalikų bažnyčioj, tur būt, Prūsuose, ir tai Balsevičiūčių pavarde.

Mergaitėm beaugant, tėveliai, matyti, pasimirė, nes mano mamutė pasakojusi augusi kažkurių ten ponų namuose, Kretingoj ar Gargžduose: matyti, geri žmonės priglobė našlaites. Ir tąja globa, bent mano mamytė,

nesiskundė. Pas savo globėjus mamytė išmoko lenkiškai, iš savo motinėlės — gerai žemaitiškai, o iš savo tėčio turėjo daugiau ar mažiau pramokti rusiškai.

Kuriose aplinkybėse mano tėvelis pasižino su jaunesniąja Balsevičiūte Petronėle ir ją pamilo, man taip ir neteko sužinoti (vyresnioji, Marijona, ištekėjo už gražuolio, dabitos, dainininko ir visokių amatų meistro, zakristininko Andriejauskio, apie kurį jau rašiau). Petrutė buvo maždaug šešeriais metais jaunesnė už savo sužadėtinį. Abu buvo pliki turto atžvilgiu, bet meilės, vilčių ir ryžto, matyti, turėjo kiek telpant. Tad juodu užsimerkę puolė į gyvenimo verpetus, pasiryžę viską sukurti iš nieko, nugalėję visas kliūtis. Nusipirko iš Lankučių aną sklypą su nameliu Gargžduose, žinoma, išmokėtinai, nė nenujausdami, jog, pagal įstatymą, ta žemelė su tuo palocium pasiliko, kaip buvę, Lankučių nuosavybė, ir šie galės panorėję juos atsiimti. Tačiau sužadėtiniai temato vien saulę savo ateity. Nusipirko būtiniausius baldus bei kitus namų apyvokos reikmenis, pasisiūdino vestuvėms drabužius, įsigijo žiedus, numatė kviestinius svečius.

Bet kas ir kur juos sutuoks? Juk Kretingos pravoslavų batiuška ar jau sužinojo, ar netrukus sužinos, jog Balsevičiūtė yra iš tikrųjų Kačanauskaitė, tad privalo būti pravoslavė ir tuoktis cerkvėj, kas anuomet abiem atrodė neįmanoma, nes nuodėminga; o savo bažnyčioj susituokti negalima, nes pravoslavų

cerkvė neleis; gi slapta sutuokti bus savo klebonui labai pavojinga. Tad (tur būt, klebonui patarus) nuspręsta susituokti Prūsuose. Ir padaryta. Ne Klaipėdoj ar kuriame kitame didesniame mieste, o Lauksargiuose ar Laukgalėj (gerai nebeatsimenu katrame).

Kai po 34 metų vykau į Kauną, į žemaičių seminariją, tėvas man įdavė tą sutuoktuvių bažnytinį paliudijimą, tokiame senoviniame storame melsvai pilkame 8⁰ formos popieriuj. Saugojau, kaip brangenybę, laikydamas bene senajame brevijoriuje. Kame dabar ir tas brevijorius, ir tas kuklusis dokumentas?

Kai buvau dar mažas, mamytė truputį mums papasakojo apie tas, man tokias lemtingas, vestuves.

Svečiai buvę „rinktiniai". Mama neminėjo, kas tokie. Spėju, jog jų tarpe turėjo būti, jei dar gyvi, tėčio ir mamos globėjai, artimesnieji giminės, kaip štai — mamos sesutė Marijona su savo vyru Andriejauskiu (jei jau vedę); žinoma, Lankučiai, iš kurių ir namelis pirkta, kurie buvo stamboki ūkininkai, gražiai gyveną, net naują, aniems laikams modernų, namą pasistatę; pats Lankutis, būsimasis mano krikšto tėvas (kaip žemaičiai sakydavo: kūma), vidutinio ūgio, apydrūtis; kaip pro tirštą rūką regiu tą apvalų, sveikos spalvos, gana dailų ir gerą kaimiečio veidą, retokais lino plaukais ir tos pat spalvos ilgokais ūsais; per anas vestuves turėjo tai būti dailus ir mielas vyrukas; man augant, jis gana anksti mi-

rė, palikęs du sūnus, vieną į save panašų, antrą — į motiną. O tą motiną Lankutienę daug gyviau prisimenu, nes ji dažniau pas mus apsilankydavo ir ilgai išliko gyva. Anose vestuvėse ji turėjo būti labai graži jauna moteris. Dar po 20 metų, kai aš jau buvau nebe kūdikis ir žiūrėjau į pasaulį jau sąmoningomis akutėmis, jinai vis dar buvo aukšta, liekna, tiesi, beveik išdidi, pailgu, baltu, labai taisyklingu subtilių linijų veidu — rimta, gotiško grožio išvaizda.

Be Lankučių, vestuvėse turėjo dalyvauti jų kaimynai Budriai, dar stambesni ūkininkai, kelių valakų ponai. Pats Budrys, ilgametis Gargždų valsčiaus viršaitis, ėjęs mokslą dar Kretingos bernardynų vidurinėj mokykloj, ūgio buvo tikras milžinas, antras Podbipienta, vertas tų senovinių žemaičių, kur taip narsiai kovės su kryžiuočiais; betgi susimodernizavęs — plikai nusiskutęs stambų vyrišką veidą, mokąs gerai panie lenkiškai (nes anie bernardynai mokė lenkiškai), rusiškai kažin, nuolat rūkąs papirosus, užtat amžinai padusęs, o dar, kaip staršina viršaitis, gaunąs dažnai su interesantais su buteliu pasiglamonėti, tad nuo to įtempto darbo, nors ir ąžuolas, palinkęs, plačioji krūtinė įdubus. Šiaipjau buvo žmonių gerbiamas, nes ir vertas: man niekuomet neteko girdėti žmones apie jį blogai šnekant. Jo brolis, matyti, mokęsis toje pat Kretingos vienuolių lenkiškoj mokykloj, buvo mokytoju Lenkijos Bendzine, prie pat Austri-

jos sienos. Įdomu, kad vienas viršaičio Budrio sūnus Antaniukas buvo nusiųstas į tą Bendziną pas dėdę mokytis; po metų grįžęs pas tėvus, visai nebegalėjo susikalbėti su mumis žemaitiškai — taip buvo pamiršęs gimtąją kalbą. Aš anuomet tuo labai stebėjaus. O dabar čia Amerikoj nebesistebiu, kai lietuvių vaikai, kurių tėvai dar juos šnekina namie lietuviškai, taip lengvai pasiduoda amerikinės mokyklos ir anglų kalbos įtakai. Paskiau tas Budrių Antaniukas mokės trumpai Palangos progimnazijoj, kur jo žemaitiškoji kalba visai atsipeikėjo, bet vis tiek pasilaikė, kaip ir jo rusiškoji kalba, tam tikrą proszę pana Bendzino atogarsį.

Na, atgal į tėvelių vestuves. Staršinos Budrio žmona Barbora anais laikais turėjo būti labai šauni moterėlė, nes ir po 20 su kaupais metų ji man vis tokia atrodė. Ji buvo mano krikšto motina-kūma ir pas mano tėvelius gana dažnai apsilankydavo ir dėl siuvinių ir dėl kūmystės. Kiek jos „pats" buvo stambus, beveik griozdiškas, tiek „pati" buvo smulkutė, apskritutė, žvali, o jos tas apskritasis mažasis veidelis buvo tikrai labai dailus, o ta mažutė sirpi burnelė netgi klasiškai graži.

Šalia tų ūkininkijos aristokratų vestuvėse privalė dalyvauti ir miestelėnų aristokratijos atstovai Urbonavičiai, su kuriais kažkatras mano gimdytojas buvęs kažkaip susigiminiavęs. Senasis Urbonavičius, gargždiškių vadinamas dvaro ponaičiu, nes dvare tarnavo ma-

jordomu, ar kamerdinieriu, ar vienkart abiem, — buvo toks paristas, toks pastatytas — trumpakojis, plačiapilvis, dailiai sukirpta poniška eilute, su aukso grandinėle liemenės prieky, riebiu, sveikaspalviu linksmu veidu (toks jis man atrodė, kai mano akys ėmė sąmoningai žvalgytis po pasaulį; tėvelių vestuvėse turėjo jaunai ir gražiai atrodyti). Dvaro ponaitis turėjo, žinoma, ir poniškai kalbėti — lenkiškai, nors žemaitis. Kas, kad Urbono pavarde su poniška uodega! Juk ir mano tėčiui ne kartą ir ne vienas patarinėdavo prisikergti evičių. Bet tėtis taip ir nesutiko: kam uodega nėra išdygusi natūraliai, tas gražiai gali be jos apseiti, jei ne gyvulys...

Anas Urbonavičius turėjo apvalią šeimukę — du sūnus ir dvi dukras: vyresnysis sūnus Vincas, bene vien su pradžios mokyklos mokslu (o gal ir be to), su šiokia-tokia netvarka galvos pastogėj (kaip jo namiškiai leisdavo suprasti), palikęs visą ilgą amželį viengungis, net bevaikis, tyliai triūsęsis aplink jų kelių dešimtinių ūkelį šalia padoraus namo ir artimame užumiestely, kur didesnės naudos nepatiekdavo.

Antrasis sūnus, Liudas, turėjo palubes daug stipresnes ir tvarkingesnes; jis laimingai peržygiavo per ką tik įsteigtą Palangos progimnaziją (bene per visut visą), gal vienkart su Antanu Smetona, paskui išvyko į Peterburgą, į tą šauniąją Rusų caro sostinę ir kažin kaip įsispraudė į žinomąjį didelį vadi-

namąjį Varšuvos banką į buhalterius ir ištarnavo ten iki nepriklausomosios Lietuvos įsikūrimo. Grįžo į savo šeimos gūžtą, į Gargždus, ištrūkęs iš bolševikų pirties, sunykęs kaip „mūkelė". Tuokart anuometinis š. Kazimiero draugijos Kaune direktorius kun. dr-ras Antanas Maliauskis, Urbonavičių artimas giminė, pakvietė tą peterburgiškį banko buhalterį į š. Kazimiero draugijos buhalterius, kur šis išsidarbavo kelerius metus, iki liko suparalyžuotas, gavo grįžt į savo Gargždus, kur dar kelerius metus filosofiškai nešė savo ligos naštą, iki tykiai krikščioniškai nusilenkė mirčiai. Išbuvo visą amžių viengungis. Buvo romus, kuklus, tylus, darbštus. Peterburge buvo įsigijęs gražios išviršinės kultūros ir išsidirbęs atitinkamą išvidinę, o turėjo įgimtos inteligencijos ir gerokai išsimokslino, tad pasidarė tikru džentelmenu. Tokį jį atminty regiu ir mielai miniu. Bet mano tėvelių vestuvėse jis vargiai dalyvavo, nes kažin ar buvo jau gimęs.

Užtat vyresnioji jo sesuo Karolina, tur būt, jau galėjo ir pašokti, nors buvo stamboka ir kampuota, ir atrodė per rimta tokiam sportui, kaip šokis. Gal nebuvo net ir išmokus. O ir iš viso kažin ar buvo ėjus kokią mokyklą. Tur būt, prasimokius pas kokią daraktorką namie. Ar šiaip, ar taip, buvo išmintinga, darė inteligentišką įspūdį, mokėjo civilizuotai elgtis ir laikyti namų apyvoką „poniškai", o kas svarbiausia — buvo tikrai dora bei miela asmenybė.

Stipriai skyrės nuo jos būdu jaunesnioji sesuo Julija, kaip švelni aušra nuo ryškaus vidudienio. Gargždiškiams ji daug pasitarnavo — darbu, kaip ilgametė mokytoja, pavyzdžiu — kaip švento gyvenimo mergelė. Gargždai turėtų, jei ne kokį paminklėlį jai pastatyti, tai bent paminklinę lentą įtiekti ar gimtajam jos name, ar toj mokykloj, kur ji darbą dirbo; o prie jos kapo eiti ne vien už ją pasimelsti, bet ir... į ją, nes ji gal jau seniai veizdi meiliai iš dangaus į savo gargždiškius, ypač mokinius.

Bet paliksiu ją kitam kartui plačiau paminėti, nes pagaliau jau tikrai metas grįžti prie anų vestuvių ir jas baigti.

Mamytė kažkuomet mums vaikams pasakojo, kad jų vestuvėse nebuvo to senovinio liaudinio būdo — susėsti visiems prie stalo ir valgyti bei gerti ilgai-ilgai. Ne, čia buvę kitaip, naujoviškai, kaip kad ponai darę: valgiai bei gėrimai sukrauti ant stalo, ir kas nori, kuomet nori ir ko bei kiek nori, prieina, ima ir valgo ar geria. Na, o ką kiti tuo tarpu daro? Šnekas, savotiškai flirtuoja ir, žinoma, šoka. Kas Aukštaičiuose ar Žemaičiuose yra išgyvenęs savo ar kitų vestuves be šokių? Ir be dainų. Sodiečiai tikrų tikriausiai (ypač anais laikais), o ir tokie miestelėnai, kaip mano gimdytojai, ir daugumas jų vestuvininkų tikrai dar šiek-tiek dainavo, jei nesigėdijo „ponų“, bent kai žemyn gerkle buvo nuleidę tam tikrą skaičių stikliukų. Manau, suskambo viena-

kita ir lenkiška dainikė (tik jau ne rusiška). Bet be muzikos ir šokių?! Vestuvės būtų buvusios ne vestuvės!

Kas ir kuriais instrumentais galėjo jiems groti?

Vėliau, kai rusai įsivedė visuotinį kareiviavimą ir ne vienas mūsų kareivėlis pateko muzikantu į kariuomenės orkestrus, grįžę namo, jie nemesdavo savo išmoktųjų instrumentų, ir vestuvėse tekdavo išgirsti, šalia senojo pažįstamo smuikelio su būgneliu, klarnetą ar obojų, net kurią nors triūbelę-dūdelę, ilgesnę ar trumpesnę. O per mano gimdytojų vestuves, manau, tegrojo vienas ar du smuikai. Apie kontrabasą (lenkišką basetlę) nedrįstu nė pasvajoti, nors retkarčiais ir tas dyvaspilvazas atsiradęs pragariškai paurgzdavo. Kas anose vestuvėse pirmąjį smuiką čirškino? Gal anas mano jau minėtasis Paulikas, į čigoną kiek panašus svieto perėjūnas. Tik kas jam būgneliu pritarė? Aišku, ne anas Kaziukas ir ne vyresnioji jo sesė Jadzė (oi, kokia ugniaakė čigonikė!) ir ne Marynė, ta šmaikščioji lydekaitė: mums dar teko po dešimtį ir daugiau metų palaukti, kol tėveliai teiksis mus pagimdyti.

Dabar svarbus klausimas: ar per anas vestuves ponai sveteliai šoko? ir kuriuos šokius?

Kur nešoks, kai visi per vestuves šoka! O čia dar tokie poniški miestelėnai! o ir kaimie-

čiai Budriai bei Lankučiai iš neabejotinos kaimiečių aristokratijos!

O kuriuos šokius jie galėjo šokti? Žinoma, ne kokius ten suktinius ar klumpakojus ar kokius kitus prasčiokų šokius! juk jie — pažangus, pasaulį matęs gaivalas ir neatsiliks nuo krašto vadovybės — lenkų ponijos! Jie net pašoks tokį naują šokį, lengvą, lakų, kaip aušros vėjelį, tą ponų valsą! Parizikuos net tą jų pasiutšokį mazurką, kur siaučia per kambarį, kaip išsiganęs žirgas, triuškindamas kanopom grindis! Ką jau bekalbėt apie žymiai romesnę polką-mazurką! Žinoma, reikia atsižiūrėt ir į ne taip toli pažengusią pirmyn svečių dalį, kuriems jaukesnė populiarioji polka: laisvai pasisukinėti, meiliai pasistūminėti, jaukiai patrepsėti. Ne be to, kad galop neprieitų ir prie to įmantraus ponų išradimo — kadrilės, kai viena prieš antrą sustoja, kaip dvi kariuomenės, dvi eilės šokėjų, moterys prieš vyrus, pasiruošę negailestingon meilės kovon, — ir grakščiai puola, ir mandagiai čiumpa priešą, ir širdingai tampo, ir galingai suka, ir sudėtingai kaitaliojas vietomis. Ir taip vėl ir vėl. O vienas vyras generolas abejus saldžius priešus komanduoja: priekin! aplinkui! atgal! rikiuotis! ir t.t.

Ar ir mano rimtieji gimdytojai savo vestuvėse taip su kitais kvailiojo? Manau, kad taip. Bent šiek-tiek. Kaip šitoj arenoj jiedviem sekės, neturiu žinių. Kai jau atėjau į pasaulį ir ėmiau žvalgytis, kas jame dedas, nie-

kuomet nepastebėjau, kad mano tėtis ar mama kuomet nors su kuo nors būtų šokę. O gal juodu neką ir temokėjo? Mama gal dar dar: miestely augus, po „geresnius“ namus sukinėjusis. Pagaliau — mergaitė, moteris. Ar šiaip, ar taip — faktas yra, kad mūsų, vaikų, nemokė šokti, nei neparagino išmokti. Tur būt, manė, kad to dalyko vaikai anksčiau ar vėliau patys išmoks ir šoks, ir šoks! Nė su vėzdu neatgrasintum!.. Bet iš 8 vaikų gal išmoko vien pirmasis — Aleksandras (kasdieniškai Leksis, pagaliau — Leksendra), kur buvo kiek „svietaunas“, gal ir Anė, kur buvo plačiau po „svietą“ sukinėjusis, o buvo linksma ir guvi (nors vienkart ir gana pastovi maldininkė); ir dar gal Juzė, šelmiška kaip katytė, bet anksti mirusi, tad nesurojusi išvystyti savo gabumų. O kiti vaikai nesusilietė veikliai su choreografijos mūza dėl priežasčių, kur paaiškės savo vietose.

Pasibaigė vestuvių pasaka. Išaušo tikrovės kasdienybė, sausa, griežta, žiauri. Gyvenimo reikalavimų — tikras tvanas, o priemonių jiems patenkinti tiek maža. Bet reik bandyti — galinėtis ir nugalėti! Jaunos jėgos, drąsa ir pasitikėjimas kunkuliuote kunkuliuoja ir per kraštus liejas. Tėtis per kiauras dienas ir vėlybus vakarus kerpa, siuva, verčia, taiso, lopo, dar po porą gizelių pamokydamas, o pertraukomis bei poilsiui uoliai darbuojas savo žemelės sklype. Mama lygiai karštai bei vikriai suka namų ruošos ratą — verda, kepa, mazgoja,

valo, šluoja, siuva, ado, mezga ir begalinę eilę kitų šeimininkės darbų atlieka, ne vien žmones, o ir kiaulytes bei karvutę, vištelės bei žąseles aprūpina.

Gal tas gyvenimo vežimas dardėtų ne taip grasomai, jei ne ta meilės palaima — 8 vaikai, po kits kito, su mažom pertraukom. O čia ta skola — mokėk už mieląją žemužę bei namo lizdelį ir pačią sumą ir palūkanas — sukis, raitykis, kaip išmanydamas. Ir kad dar ta viena skola! Juk štai Zingeris išrado savo siuvamąją ir taip gundomai ją čia pat po nosim Klaipėdoj demonstruoja: tik žiūrėk, kriaučiuk! ką tu ten pirštais su adata ir siūlu dovijies?! Šita mašina pasiūs dešimt kartų greičiau ir daug dailiau! Pirk ją! beregint pralobsi!

Ir kaip mano pažangusis tėtis nesusigundys, ir dar jaunas! Reikia! Juk žydeliai siuvėjai čia pat Gargžduose jau turi siuvamąsias mašinas... Bet iš kur pinigų gauti? Juk tie naujieji išradimai pradžioj paprastai labai brangūs ir tik žymiai vėliau atpinga. Tad tokia zingerinė atseis bene 100 aukso rublių (o anais laikais tai buvo didelis pinigas!). Nieko neveiksi! reikia skolintis iš gerų žmonių. O tokių žmonių dar būta... pavyzdžiui, jokūbaviškis Petras Jurkus, puikus ūkininkas ir šiaipjau vikrus pinigų pelnytojas. To Jurkaus brolis mokės pas mano tėvelį siūti, tad lengviau buvo prieiti prie ano Petro širdies ir kišenės ir iš jos gausiai pasisemti, taip jog ir man, bai-

gus mokslus, teko baigti už tą paskolą, ar paskolas, atsilyginti, ką padariau mielai, nes tas nuostabusis vyras ir man, mokslus einant, yra ne kartą padėjęs, nuveždamas mane į geležinkelio stotį, važiuojant į Kauną ar Peterburgą; o anais laikais, norėdami iš Gargždų pasiekti geležinkelį, gaudavome keliauti 12-15 mylių (84-105 varstų) į Priekulę ar Papilę. Apie tuos Jurkus, atrodo, dar turėsiu vėliau kalbėti.

Vadinas, nusipirkta zingeris išmokėtinai. Vienkart įsigyta reikmens, kuriuos turi turėti pažangus siuvėjas: eilę blizgančių plieno žirklių, didelių, mažesnių ir mažų, modernų laidytuvą, kaitinamą anglim, o ne įkaitintu ugny akmenim, kaip pirmiau būta; atitinkamą lentą bei volą laidyti gataviems drabužiams; žemą didelį stalą, kur reikia braižyti bei kirpti siuvinius; galop — šviesią kerosininę lempą vietoj senosios balanos ar taukinių žvakių: juk žiemą tokios trumpos dienos, o kur dar paprasti vakarai ir naktys! Žodžiu sakant, įsibrista į skolas iki pat ausų!

13.

VAIKŲ PALAIMA

O čia ateina į tavo pasaulėlį vaikas po vaiko, padidindami gyvenimo naštą, ne vien džiaugsmą. Tad darbuokis, žmogau, kaip jau-

tis, sukiokis, kaip vijurkas, kad tik Zingerio atstovas, tau negalint užmokėti einamojo mokesčio, tos pat mašinos neatimtų, o skolintojai tau paskutinio paršiuko ar likusiųjų dar vištelių už palūkanas neišsivežtų (kas ne karta ir atsitikdavo).

Iš aštuonių vaikų du (Pranelis ir Petronėlė) mirė dar kūdikiai. Kiti šiaip-taip augo, nors dažnai nesočiai tepavalgydami ir nuo mažens griežtai prie darbo spaudžiami.

Tėtis su mama dieną-naktį rūpestingai svarstė, kaip čia tą mieląjį būrelį ant kojų pastatyti. Ką būtų galima jiems įnage gyvenimui suteikti? Visus į mokslus leisti nė sapnuoti neįmanoma, ypač tų keturių likusiųjų mergaičių — Barboros, Onos, Juzės ir Karolinos. Pagaliau anais laikais ryžtis mergaites į mokslus leisti galėjo vien ponai (tikrieji ar įsivaizduojantieji), ir tai vien gerai pasiturintieji. Tad tėčiui liko vienas kelias: pramokius vaikus namie bent skaityti, išmokyti visus gerai siūti — turės amatą visam gyvenimui; supažindinti juos su daržininkyste bei kitais žemės darbais savo sklype, o mama tegu dukras išmoko padoresnės namų ruošos ir verdamojo bei kepamojo meno (juk ji su tuo buvo gerai apsipratus, augdama vadinamuosiuose geruose namuose), o brangaus priedo— tegu išmiklina mergaites baltinius siūti, megzginius megzti, nerinius nerti, adinius adyti ir kitus švelnius bei įmantrius moteriškus darbelius dirbti, kurių pati buvo gerai išmokus

pas ponus. Na, o rimtai į mokslus leisti reiktų pirmąjį vaiką, vyriausiąjį sūnų Aleksandrą (gimusį 1870), kad, išėjęs mokslus, greičiau padėtų kitus vaikus už ausų iš skurdo ištraukti. O jei jau leisti, tai leisti į kunigus (mąstė tėvelis, kaip anuomet galvojo beveik visa lietuvių liaudis): ir lengviau išsiversti, mokslus einant, nes ir mokslas trumpesnis, ir žmonės bei kunigai remia būsimą kunigėlį; o kunigu likęs, vaikas gausiai atsilygins tėvams ir sušelps reikale kitus vaikus: argi nematyti aplinkui, kaip su kunigais esti — kiek jie brolių ir seserų padarė žmonėmis. Gi padaryk vaiką daktaru, advokatu ar kitokiu ponu — tiek iš jo džiaugsmo bei naudos teturėsi: nutūps kur svetur — Maskolijoj ar ką — ves kokią maskolę pravoslavę ar kitokią svetimtautę bei kitatikę — pasidarys su savo šeima tau visai svetimi, ims rūpintis vien savo šeimos gerove, o jums nė nebandys padėti ar bent kiek atsilyginti ir ilgainiui jus visai pamirš.

Tad leisti Leksį į kunigus: jis — vaikinas doras, bažnyčią mėgsta, net prie vargonų pagiedoti geba; smegeninę turi sveiką, net stiprią, šiaipjau yra toli neištižęs, darbo nebijo, mėgsta apsivilkti ir elgtis nemužikiškai; o kas kunigui labai naudinga — atrodo dailus berniukas (nedyvai — juk į tėvą panašus!).

Ir tėtis šnekina sūnų: Leksi, ar nenorėtumei eiti į mokslus? Galėtumei kunigu pasidaryti arba kitokiu ponu. Pats supranti, kaip būtų gera tau. O ir mums kitiems ne pro šalį:

juk ir mūsų neužmirštumei... Nu, kaip? Ar norėtumei?..

Bet Leksis nenorėčiąs. Ne ir ne! užsispyrė tikrai žemaitiškai. Nenoriu mokytis ir gana! Ko nedarė tėtis — ir geruoju ragino, ir ranką, net su diržu, kaip akstiną pavartojo (o! tėčio širdies būta karštos, o rankos —greitos, o stiprios) —nieko nepadėjo. Ne ir ne! Nenoriu mokytis ir gana, ir pakajus!.. Matyt, vargšas Leksis buvo taip stipriai tėčio pedagoginių priemonių pribaugintas, kai mokėsi skaityti, jog sprendė: verčiau dabar, nors stipriai, pakentėti, nei paskiau, mokslus einant, būti metų metus mokytojų dyžiamam! O je! šie juk didesni už tėtį ponai, tad ir rankas turi atitinkamai smarkesnes! Juk, ana, senasis Budrys kiek yra pasakojęs, kaip juos Kretingos mokykloj lupdavo gerieji tėveliai bernardynai! net dulkės rūkdavo (jei jos begali rūkti, kai tau kelnės nuleistos). O čia, tose naujose mokyklose, tau kailį dyš jau ne bernardynai, o maskoliai mokytojai, gi jie, tur būt, nepalyginti smarkesni!

Tad Leksis herojiškai pakentėjo trumpą laiką, kol pakankamai įtikino tėtį, jog nė replėmis neišlups sutikimo mokslus eiti, ir laimėjo tą lemiamą kovą: tėtis išsižadėjo savo rožinės svajonės ir vien baigė sūnų mokyti visų siuvamojo amato gudrybių, paskui tegu eina į svietą ir verčias, kaip jis, tėtis, darė.

Bet Leksis, nors gerai išmokęs amato, nepanoro eiti tėvo pavyzdžiu. Buvo tai per daug

nerami dūšia, kad per dienų dienas sėdėtų sulinkęs apytamsiam, dulkėtam, slopiam kambary ir be galo, be pertraukos tampytų adatą su siūlu arba koja suktų zingerinę. Jam reikėjo laisvos erdvės, tyro oro, gaivių saulės spindulių, judėjimo, užsimojimo, fizinio darbo, nors ir sunkaus, tik jau ne kalėti uždaram kambary. Kaip šiandie jauni vyrai svajoja įsigyti autą, taip anuomet kiekvienas save gerbiąs bernelis trokšte trokšdavo turėti savo žirgelį. Kaip to netrokš ir Leksis? Tegu siūti padeda tėvui mergiotės, o jis nors iš žemės iškas sau žirgą ir darys, ką su žirgu Gargžduos galima daryti!

Ir jis savo svają įkūnijo — žirgą įsigijo. Kaip? — ir lig šiol nežinau. Anuomet buvau dar visai mažas. Tik atsimenu, jog tai buvo ne koks kuinas ir ne smulkutis „žemaitukas", o didelis, šauniai atrodąs žirgas. Namiškiai kalbėjo, kad tai buvęs kareivinis mokomosios komandos arklys, tik kažkodėl palaikytas „broku" ir pigiai parduotas.

Įsigijęs arklį, Leksendra ėmė jį naudoti— uždarbiauti: suarinėti miestelėnams daržus, vežioti jiems medžius kurui iš miško, atvežinėti krautuvėms prekes iš Liepojos ir kita panašu ar nepanašu. Užtenkamai atsikandęs to sunkaus verslo, Leksis persimetė į „poniškesnį" darbą — įstojo į dvaro tarnautojus sodininko padėjėju. Bet ne per ilgai tame žemės rojuj kapstinėjos: anuo metu prasidėjo masinis žemaičių kraustymasis į kitą, platesnį rojų

—į Jungtines Amerikos Valstybes; išdūmė ten ir Leksio draugas, vyresnysis Jonikiukas, ir netrukus sugundė ir Leksendrą ten skristi: esą ten daug geriau, negu čia, Žemaičiuose. Ir neramuolis Leksis, gavęs iš Joniko „šypkartę“, išskrido (1895 rudenį, kada ir aš išskridau į Palangą), nutūpė Bostone ir gavo darbo vienoj siuvykloj, džiaugdamasis išmokęs iš tėvo siuvimo, bet nesidžiaugdamas, kad tėtis per maža, girdi, jam kailį dirbęs ir neprivertęs mokytis, nes čia, Amerikoj, teko dieną dirbti, o vakarais į mokyklą eiti.

Taip tatai pasivietojo pastoviai ir galutinai vyriausiasis sūnus. Kas dabar tėčiui daryti su dviem vyresnėm dukrom, Base ir Ane, kurios jau išaugo į tikras mergas, ištekėti dar per jaunos (o ir kraičio dar neturi) ir namie jau nebebūtinai reikalingos? Nutarta leisti jas tarnauti pas ponus: buvo, mat, Gargžduose anuomet ir tokių! O buvo tai daugiausia rusų šeimos — muitinės valdininkai ir pasienio sargybos mokomosios komandos karininkai, kaip jie anuomet vadinta — aficieriai. Basė buvo tokia maža, daili, darbšti, rami mergytė, kurią visi būtų galėję nuoširdžiai vadinti (o gal ir tikrai vadino) balandėle. Anė, nedidukė, grakšti, tamsiaplaukė, rudaakė, ryškiais, gražiais bruožais mergiotė, buvo skirtingo būdo: guvi, linksma, mitri, apsukri, lyg katytė, bet lygiai dora, švelni, darbšti. Abi buvo ponų mylimos ir dosniai apdovanojamos, tad buvo šeimai nemaža paspirtis. Ne be

to, kad nebūtų buvę joms moralinių pavojų rusų karininkų šeimose; bet abi buvo griežtai dorai gimdytojų išauklėtos ir virtę uoliom bažnytininkėm, tad gyvenimo purvas prie tų baltųjų antelių neprikibo. Pagaliau, neilgai trukus, Basei teko vykti į Palangą pas tėvą ir būti mokinių buto šeimininke. Tą pareigą uoliai, taktingai ir sėkmingai ėjo nuo 1896 iki 1903 metų, kada tėvas grįžo į Gargždus. O Anė, pradėjusi tarnauti beveik vienkart su Base, netrukus gavo auklės vietą Kretingoj labai padorioj rusų šeimoj — teismo tardytojo Nikalojaus Toropovo. Iš įvairių šaltinių man yra tekę sužinoti, jog carinėj Rusijoj, bent 19 amžiui einant galop ir 20-jam prasidedant, teisėjai, prokurorai ir advokatai (nekalbant apie išimtis) buvę nežemos kultūros ir nemaži idealistai. Tikrai toks, o gal ir vienu-kitu laipsniu aukštesnis buvo anas mūsų Toropovas, veikiai iš Kretingos perkeltas į gubernijos centrą Kauną apygardos teismo prokuroru.

Paskutinį kartą jį regėjau prieš maždaug 64 metus. Dabar jis turėtų apie 94, tad greičiausiai bus jau miręs: tiesiog neįmanoma, kad būtų galėjęs pergyventi tokias pašėlusias audras, jis, toks humanistas, žmogaus laisvės bei lygybės šalininkas, demokratas, švelnus idealistas. Buvo tai Turgenevo galerijos pažangus europietis dvarininkas (jo gimtasis dvaras — ant Volgos kranto, šalia Nižnij Novgorod, dabar Gorkij). Kaip pro perregimą rūką dar matau jį praeities toly. Iš Kretingos

jie atvykdavo vasarot į Palangą. 1896 vasarą, tur būt, Anės prikalbinti, jie apsistojo šalia mūsų, Rožių gatvėj, tų pačių, kur ir mes, Joskaudų namely, tik, žinoma, ne mūsų senojoj lūšnoj prie pat gatvės, o truputį arčiau prie Rąžės, naujam dailiam namely. Buvo jų šeimos trys asmenys: vyras, žmona ir dukrytė Tania. Pats Toropovas buvo nedidelio ūgio, lieknas, judrus vyras, paprastas, kuklus, geraširdis, kas aiškiai atsispindėjo ir jo taisyklingame veide. Žmona ūgiu nuo jo neatsilikusi, pakankamai elegantiška, vešliais, nenatūraliai geltonais plaukais, lygiai nenatūraliai spalvoto veido, kuris man anuomet neatrodė gražus, o ji pati nebuvo man patraukli, net ir nesistengė. Dukrytė Tania buvo anuomet kokių 4 metukų, lėliaveidė, didžiaakė, rožiniais pilnais skruosteliais, ilgokais plaukiukais, prieky pusiau kaktos pakirptais, it pony'o karčiukai; neatrodė kaip Rafaelio angeliukas, bet buvo gana maloni pažiūrėti, o ir bendrauti nesunki, kadangi tėvelių neišpaikinta, nors vienturtė. Ji prie manęs gana prisirišo, nes su ja dažnai ir ilgokai pažaisdavau, išrasdamas naujų žaidimų, nors, dievaž, manęs nedomino: juk buvau jau 12-kos metų vyras ir būčiau mieliau žaidęs su sau lygiais. Bet Anei tai patiko, o ir poniai, o ypač pačiam Toropovui. Jis juokaudamas sakydavo: Palaukim! Tanečka paaugs, Miša baigs mokslus, bus daktaras ar advokatas, ar inžinierius, Tania bus jauna pana, ir mes juodu sutuokdinsim!

Man toji perspektyva anuomet atrodė nei šiokia, nei tokia, na, didelio pono juokeliai ir tiek. Užtat visai tikroviška atrodė antra perspektyva, liečianti Anę: Tania ir jos tėveliai taip buvo prie Anytės prisirišę, jog pozityviai ir nuoširdžiai kalbėdavo: Anečka, turėsi pasilikti su mumis visam, iki savo mirties, kaip tikras mūsų šeimos narys!.. Ir gal būtų pasilikus. Bet... Bet apie tai truputėlį vėliau.

Taip tatai dviem vyriausiom dukrom buvo surastas ilgesniam laikui gyvenime kelias, kuris jas išvedė lauk iš gimtojo lizdelio, ir šiam pasidarė lengviau.

Liko dar dvi jaunesnės dukros — Juzė su Karuse. Juzė — tamsiaplaukė, juodbruvė, didžiom tamsiom akim, baltu veidu, ryškiais taisyklingais bruožais, šelmė čigonikė, linksma, sąmojinga pašaipa. Pramokusi iš tėvo skaityti bei siūti ir iš mamos — namų ruošos bei rankų darbelių, buvo skirta, kol paaiškės tolimesnis likimas, padėti motinai namie bei aplink namus ir darbuotis daržuose. Neilgai teko jai atlikinėti tuos darbus; jos galutinis likimas netrukus išsisprendė: pačiame jaunystės grožyje septyniolikametė seselė mirė džiova 1893 metų lapkrity, nepasidžiaugusi gyvenimo grožiu, kurio taip ilgėjos... Nuostabus dalykas: nors dažnai stengiuos iššaukti iš tirštų praeities miglų ryškesnį jos vaizdą, jos veidas lieka man vis lyg tirštoko debesėlio pridengtas ir teikia vien apskritą įspūdį. Geriau ją atsimenu atvirame grabe, prieš seno-

sios lūšnos galą, tarp dviejų obelaičių, kai jos ir visos šeimos nuotrauką darė fotografas Daknevičius. Balta suknelė, perjuosta bene rožiniu kasnyku. Aštrus aristokratiškas profilis daug iškentusio asmens. Ant galvos rūtų vainikėlis... Kaip toli tat!.. Bet vis dar ryškiai atsimenu: prieš pat mirdama, vos begirdimu balsu Juzelė paprašė mane ir pusseserę Andriejauskų Manytę prieiti prie lovos ir sakė: Mykolėli ir Manele, sukalbėkita už mane visų šventųjų litaniją... Mudu su Manyte mielai sutikova, tuoj pat atsiklaupėva prie stalo ir iš didelės maldaknygės ėmėva kalbėti tą ilgąją litaniją. Galite įsivaizduoti, jog, kiek įmanydamu, kalbėjova maldingai. Už merdinčią mielą jauną seselę...

Ji mirė... Bet ir po beveik 70 metų ją kasdien ne po vieną kartą prisimenu... Graudžiai ir šviesiai...

Bepaliko Karusė. Išmokęs ją knygos paslapčių ir siuvimo meno, tėtis lėmė jai siuvamąjį amatą ir, būtent, pirmiausia — kaip savo padėjėjai. Ir Karusė per dienų dienas bei vakarus siuvo ir siuvo — nuo pat vaikystės iki ankstyvos mirties. Ji buvo kokiais pora metų už mane vyresnė. Nedidelė, liesa, blyškiu, neįspūdingu, nors taisyklingais smulkiais bruožais veideliu, nebuvo ji gražuolė, kaip Andriejauskių Manytė, ar net tiek graži, kiek mūsų Anė, net Basė. Bet jos būdas buvo nuostabus: tyli, lėta, rami, rimta, darbšti; nors liguista (anksti gavo džiovą), niekuomet nesiskundė,

nedavė prasiveržti nekantrybei; visada paklusni tėvo valiai, uoliai dirbo jo duodamąjį darbą. Nors jauna, gerai suprato sunkiai serganti. Norėjo, kur nenorės, išgyti, tad kantriai ir paklusniai priiminėjo vaistus, dažnai kokčius, kuriuos, kaip stebuklingai padedančius, patardavo „nusimaną" kaimynai ar bičiuliai; bet, nuoširdžiai religinga, kūdikiškai pasidavė Dievo valiai. Ir darbavos, darbavos be atvangos, nepasiduodama silpnumui. Net griežtasis tėtis ją labai brangino, net gerbė ir, tur būt, savotiškai mylėjo, tik jau viduja, slapta, gilia meile (jis niekuomet savo meilės mums nepareikšdavo). Kaip jis ją brangino, gavau apčiuopiamai pajusti, kai vieną kartą jau Palangoj pasakiau Karusėlei užgaulų žodį. Tėtis tai girdėjo ir tuoj energingai (ir teisingai) reagavo: kirto man per žandą, ir nuo jo siuvamojo žiedo liko man kelioms dienoms spalvota smerkiamoji žymė. Tai buvo pirmoji ir paskutinioji fizinė bausmė, kurią man pavartojo tėvelis; bet atsiminimas pasiliko visam amžiui. Įdomu: kai ten pat ir tuo pat maždaug metu vieną ir vienintelį kartą gyvenime (nes šiaipjau baisiai bijojome tėčio) idiotiškai išdrįsau pasakyti pačiam tėvui įžeidžiamą žodį, jis visai kitaip reagavo: susimąstė, nuliūdo, nutylėjo. Tai buvo man skaudesnė pamoka, negu kad būtų kirtęs per žandą.

Kai tėtis vežės mane į Palangą mokytis, pasiėmė dvi dukteris: Basę — šeimininkauti ir Karusę — padėti siūti. Bet ne per ilgai tai

truko: apie 1896 m. Velykas aš mirtinai susirgau skarlatina, ir tėtis gavo pasiųsti Karusę į Gargždus pas mamą. Daugiau tos seselės nebeteko išvysti: vėlų rudenį ji nusekė paskui Juzę į geresnįjį pasaulį.

Liko tėveliui išspręsti mano likimą mokslo kryptim. Vyresnysis griežtai atsisakė eiti per mokyklų skaistyklą — verčiau bet kurį sunkų darbą dirbti. Tad gal aš panorsiu? — tėtis mane klausė. Aš nesvyruodamas sutikau — verčiau per bet kokią mokyklą eiti, tik jau ne sunkų darbą dirbti! Buvau šitokio darbo ragavęs. O moksle? Kai tėtis mokė skaityti, neteko paragauti skruostams jo delno, kuprai jo medinio masto, o neminimai kūno daliai — jo diržo. Pradžios mokykloj ne kuo sopulingesnis buvo kelias: mokytojas Šulga vieną kartą kirto per delną liniuote, kas vadinos „gauti lapą“ (maskolišką lapą — gyvulio koją, o ne lietuvišką lapą); o mokytojas Černyšovas dukart paklupdė paklūpoti po valandą ir palikti klasėj, kai kiti išeina pietauti. Anoji „lapa“ buvo visai nebaisi; sunkiau buvo palikti be pietų lig pamokoms pasibaigiant; sunkiausia — išklūpoti valandą. Bet geriau iškentėti mokyklose ir sunkesnių bausmių, bet tik nedirbt per visą gyvenimą sunkių darbų. Tad, kai tėtis mane paklausė, ar aš norįs važiuoti mokytis į progimnaziją, aš, nors ir būgštaudamas tos nepažįstamosios baidyklės, gana ryžtai iš dviejų blogybių pasirinkau mažesniąją — mokytis.

Tėtis, nors truputį ir svajotojas, betgi pagrinde praktiškas ūkininkijos sūnus, ryžos rizikuoti — leisti mane į progimnaziją ne dėl gražių Mokslo akių, o dėl praktiškų sumetimų: kad, išėjęs kuo trumpiausiu ir kuo pigiausiu keliu mokslus, padėčiau atsigauti pavargusiai šeimai. Kaip jau minėjau, tėveliui (ir kiekvienam kitam anuometiniam žemaičiui) tinkamiausias būdas tam pasiekti atrodė išleisti sūnų į kunigus: ir Dievui garbė, ir sūnui visokeriopa (dangaus ir žemės) laimė, ir šeimai dvasinė ir nedvasinė nauda. Žinoma, giliai religingam tėveliui svarbiausia čia buvo Dievo garbė; bet nepaniektina ir šeimai garbė svieto akyse.

Tad tėtis iš anksto, ir tai labai iš anksto— kai dar buvau vien kūdikis — paklausė mane, ar norėčiau eit į kunigus? O aš — kur nenorėsiu! tie kunigai tokie dideli ponai, tokie malonūs, taip gražiai apsidarę, puikiais rūbais apsitaisę po bažnyčią ir aplink altorių taip dailiai sukinėjas! Tad labai rimtai ir giliai įsitikinęs atsakiau tėčiui: Kas, ar aš? O ką veiksiu nenorėjęs? Kaip gis! žinoma, noriu!..

Ir tą savo pažadą ryžaus išteseti kaip šventenybę. O, vaikai į savo įsipareigojimus bene daug rimčiau žiūri už paaugusiuosius... bent iki patys paauga ir įmintrėja...

Meteliams plaukiant, pradėjau po truputį geriau suprasti, kas yra kunigas, ir labiau sudvasintai žiūrėt į savo pažadą. Bet jis vis dar man buvo šventai neliečiamas. Ir kai tė-

tis, o ypač Anė, mane pakartotinai klausdavo, ar noriu būti kunigu, nesvyruodamas ir kas kartą sąmoningiau atsakydavau: O kaip gis! (Įdomu, kad mama, kiek atsimenu, niekuomet neklausė, ar noriu, nei ragino eiti į kunigus).

Vadinas, tėčio sumanymams kol kas iš mano pusės negrėsė rimtas pavojus, ir tėtis, kaip matėme, juos sėkmingai įvykdė: prastūmė mane per keturias klases, o toliau — marš į kunigų seminariją (kur bus daug lengviau išsiversti, nes kas gyvas galįs padės), o po dar 4 metų — Mykolas jau bus kunigas ir pradės senus tėvelius bei šeimą dosniai remti (negi jis bus išimtis kitų kunigų tarpe!).

Betgi... po 4-rių Palangos klasių tiems sumanymams išdygo rimtas pavojus: tas Mykolas, nors ir ne labai griežtai, pareiškė dar nenorįs stot į seminariją — norįs pirmiau baigti visą gimnaziją: paskui būsiąs daug sėkmingesnis kelias ir per seminariją, ir į dvasinę akademiją, ir toliau — kunigystės gyvenime. Bet šelmis (ar bailys, ar ir abudu vienkart) tas Mykolas atvirai nepareiškė, kad nuo maždaug trečiosios klasės ėmęs abejoti, begu stot į seminariją: truputėlį pažino gyvenimą bei jo galimumus, truputį geriau pažino savo palinkimus ir silpnybes, o antra vertus — ir kunigystės kilnumą bei reikiamų išsižadėjimų sunkumą — ir pabūgo. Gal iš viso neeit į kunigus? Gal bent dar atidėti tą rizikingą žingsnį — stojimą į seminariją ir palikti dar atvi-

rus į pasaulinį gyvenimą vartus, kol baigs gimnaziją...

Ką būčiau daręs, jei tėvas būtų griežtai pasipriešinęs, o iš šalies niekas nebūtų manęs parėmęs? Ėjau tik šešioliktuosius, buvau visą laiką šeimos globojamas, nors nuo kūdikystės teko kietai darbuotis; pilnųjų gimnazijų miestuose neturėjau nei giminių, nei bičiulių. Ir iš viso didieji miestai atrodė man kaip klaikus, baugus miškas, kuriame turėčiau pražūti. Ne, be saviškių pritarimo, be kieno nors pagalbos bei globos nebūčiau išdrįsęs vienas vykt į tą nežinomąjį, tą baugųjį pasaulį ir, greičiausia, būčiau jau tuomet stojęs į seminariją, nes nei ji taip manęs nebaugino, nei pasaulis taip savęspi netraukė, kad būčiau pasipriešinęs tėvo valiai ir vienišas išėjęs į pasaulį ieškoti savo laimės.

Tačiau, nuostabu, tėvas principe nesipriešino (nors mano užgaida giliai griovė jo planus), vien pareiškė negalėsiąs man bepadėti. Gal jam patiko perspektyva turėti „mokytesnį“ sūnų kunigą? Gal buvo tiek pažangus, kad nenorėjo vaiko sąžinės prievartauti, jei net visai benori likti kunigu?.. Bet, manau, daugiausia čia nulėmė sesuo Anė (vai, ta Anė, Anė!). Ji, tur būt, nuramino tėvo būgštavimus: ji norinti, kad Mykolas dar pasimokytų, prieš eidamas į kunigus, — paskiau jam bus daug lengviau gyvenime; tetušis tegu nesisielojąs dėl pinigo: ji mesianti savo tarnybą pas Toropovus, važiuosianti drauge su manim į

Liepoją ir manim rūpinsiantis; aš davinėsiąs pamokas, vienkart pats užtenkamai mokydamasis, kad nereiktų už gimnaziją mokėti; o ji uždarbiausianti siuvinėjimu, šalia namų ruošos; tad tetušis galėsiąs ramiai grįžt į Gargždus pas vargšę mamą ir pradėti statyti naują namelį vietoj baigiančios griūti lūšnos.

Grįžti į Gargždus ir pasistatyti naują namelį! Tos dvi galimybės, šalia anų kitų perspektyvų bei sumetimų, tur būt, buvo paskutiniai svarūs lašai į apypilnę taurę vyno, kurią tėtis gardžiai išlenkė (gal kiek apsvaigo?) ir— nusileido, visai pasitikėdamas savo pajėgiąja dukra.

Vai, tu, Ane, mieloji sese! Kiek tu rizikuoji! Meti patogią, tinkamai apmokamą tarnybą, kurioj būtumei galėjusi ramiai gal visą amželį išgyventi (anuomet dar nenujautėm bolševizmo audros), kaip rusuose mylimos „nianės“. O tu žengi į netikrą rūpesčio bei vargo rytojų, pasiaukodama gerovei to broliuko, iš kurio kažin ar kas gera išeis, kuris kažin ar kuo tau atsilygins, net nuoširdžiu dėkingumu?..

Veizdėdamas dabar į tą tolimą, jauną, kvailą praeitį, dievaž, kaip aš tau dėkingas!

Bet tavęs jau seniai nebėra gyvųjų tarpe... Ir iš ten, iš to didžiojo Anapus, ar tu girdi mano širdies balsą?..

Tačiau gana! Atgal į 1899 metų Palangą. Jau metas, Onyte, mudviem vykt į Liepoją...

(I-jo tomo pabaiga)

Kaina: nariams — minkštais viršeliais 5 šil., arba 1 dol., arba 3.00 DM; kietais — 7 šil., arba 1.50 dol., arba 4.20 DM; nenariams — minkštais — 7.6 šil., arba 1.50 dol., arba 4.20 DM; kietais — 10.6 šil., arba 2 dol., arba 6 DM.

MYKOLO VAITKAUS VEIKALAI

LYRIKA:

Margumynas. Šviesūs Krislai. Liepsnelės. Nušvitusi Dulkė. Vienatvėje. Nuošaliu Taku. Aukso Ruduo.

EPIKA:

Laimė. Genijus ir Meilė. Upytė. Brėkšta.

BELETRISTIKA:

Iš įvairių Pasaulių. Auštant. Rytmečio Žygiai. Čirikšas Siaube. Tvanas.

DRAMA:

Žvaigždės Duktė. Vilnius Mūsų. Žaibas ir Mergaitė.

SATYRA:

Rakšties Rakštys.

ATSIMINIMAI:

Mistiniame Sode. Keturi Ganytojai. Su Minija į Baltiją.

VERTIMAI:

Chaignono Meditacijos. Augustino Išpažinimai. Trys operos: Romeo ir Džiuljėta — Mignon — Trijų Karalių Meilė.

Daug smulkių poetinių kūrinių iš įvairių kalbų.